

**ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD**
Volume 24 Issue 1(19) **2019**
SERIES
PHILOLOGY

**ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Том 24 Випуск 1(19) **2019**
СЕРІЯ
ФІЛОЛОГІЯ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD

Series: Philology

Scientific journal

Published 2 a year

Series founded in July, 2006

Volume 24, Issue 1(19) 2019

Odesa
ONU
2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ П.І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Філологія

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 24, випуск 1(19) 2019

Одеса
ОНУ
2019

Засновник та видавець: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Редакційна рада:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д-р біол. наук. (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд. філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморов, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій, В. Є. Круглов, канд. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, Л.М. Солдаткіна, канд. хім. наук, В. І. Труба, канд. юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, О. В. Чайковський, канд. філос. наук, Є. А. Черкез, д-р геол.-мінерал. наук, Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія журналу:

Є. М. Черноіваненко, д. філол. наук, проф. (науковий редактор); О. А. Войцева, д. філол. наук, проф.; С. Г. Воркачов, д. філол. н, професор (Росія); Т. Ю. Ковалевська, д. філол. наук, проф.; В. О. Колесник, д-р філол. наук, проф.; Н. В. Кондратенко, д. філол. наук, проф.; В. А. Маслова, д.філол. н., проф. (Білорусь); Іоланта Медельська, д. філол. н., проф. (Польща); Є. М. Степанов, д. філол. наук, проф.; О. В. Яковлева, д.філол. н., проф.; Г. С. Яроцька, д. філол. наук, проф.

Відповідальні за випуск – д-р філол. наук, проф. Н. В. Кондратенко, канд. філол. наук О. С. Билінська

Рецензенти: д. філол. н., професор *Л. М. Марчук* (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка); д. філол. н., професор *С. Т. Шабат-Савка* (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Editorial council:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andriievskiyi, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc. (Biology), O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications), V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Soldatkina, CandSc(Chemistry), V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), O. V. Chaikovskiyi, CandSc. (Philosophy), Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences), Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the journal:

E. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology) (Scientific editor); O. A. Voytceva DrSc (Philology), Prof. S. G. Vorkachov DrSc (Russia), T. Yu. Kovalevska DrSc (Philology), V. O. Kolesnyk DrSc (Philology), N. V. Kondratenko DrSc (Philology), Prof. V. A. Maslova (Bylorus), Prof. Iolanta Medelska (Poland); E. M. Stepanov DrSc (Philology), O. V. Yakovleva DrSc (Philology), G. S. Yarotska DrSc (Philology)

Responsible for the issue – N.V. Kondratenko, DrSc (Philology); O.S. Bylinska, CandSc (Philology)

Reviewer – L.M. Marchuk, DrSc (Philology), S. T. Shabat-Savka, DrSc (Philology)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 11458 – 33ІР від 07.07.2006 р.

Затверджено до друку вченою радою Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова Протокол № 9 від 23 квітня 2019 р.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2019

ЗМІСТ

Бондаренко Я. О. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХОПАТОЛОГІЇ ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ СТВЕНА КІНГА «ЩО ВПАЛО, ТЕ ПРОПАЛО»	8
Горіна Ж. Д. ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕКСТАХ	14
Дев'ятко Ю. С. ДЕРИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ)	21
Звягіна Г. О. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ», «НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»	29
Ковальова В. М., Чумакова О. А. КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК БАЗОВИЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМНОГО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ	35
Корольова В. В. ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ У П'ЕСАХ НЕДИ НЕЖДАНОЇ ..	43
Куварова О. К. ДИСКУРСИВНІ ФОРМИ ЩОДЕННИКА ЕКСПЕДИЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ «СЕВАСТОПОЛЬСЬКИХ ЛИСТІВ» М. І. ПИРОГОВА)	49
Кутуза Н. В. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗА НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНОЮ АКТИВАЦІЄЮ	57
Марчук Л. М. КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК	66
Охріменко Т. В. НОМІНАЦІЇ ГРОШЗНАКІВ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ У СВІТЛІ КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН	73
Поповський А. М. ЧИ ПЕРЕВЕЛИСЯ ПЕРЕВЕРТНІ?	80
Прісовська Г. Є. ЕЛЕКТРОННІ ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ «ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ» ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІДГОТОВЧОГО ВІДДІЛЕННЯ	90
Труба Г. М. РОЛЬ НЕЙРОЛІНГВІСТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	97
Шевчук Л. В. ВОРОБЕЦ ІЛИ ГОЛУБЕЙ?.. ДИТЯЧІ ІННОВАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ОВОЛОДІННЯ СЛОВОТВІРНИМИ МОДЕЛЯМИ	104
Яковлева О. В. ПРОБЛЕМА СИМВОЛІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІСТИЦІ	109
Яроцька Г. С. ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕЙТИНГОВОГО СПИСКУ СЛІВ 2018 РОКУ ..	118

РЕЦЕНЗІЇ

Кульбабська О. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ	125
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	130

СОДЕРЖАНИЕ

Бондаренко Я. А. ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПСИХОПАТОЛОГИИ ПЕРСОНАЖА В РОМАНЕ СТИВЕНА КИНГА «ЧТО УПАЛО, ТО ПРОПАЛО»	8
Горина Ж. Д. ТРАНСФОРМАЦИЯ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННЫХ МЕДИАТЕКСТАХ	14
Девятко Ю. С. ДЕРИВАЦИОННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ (НА МАТЕРИАЛЕ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ)	21
Звягина Г. О. ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МАРИИ МАТИОС «СЛАДКАЯ ДАРУСЯ», «НИКОГДА НЕ НАОБОРОТ»	29
Ковалева В. М., Чумакова Е. А. КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК БАЗОВЫЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМНОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ	35
Королёва В. В. ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТРОПОНИМОВ В ПЬЕСАХ НЕДЫ НЕЖДАННОЙ	43
Куварова Е. К. ДИСКУРСИВНЫЕ ФОРМЫ ДНЕВНИКА ЭКСПЕДИЦИИ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ТЕКСТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ «СЕВАСТОПОЛЬСКИХ ПИСЕМ» Н. И. ПИРОГОВА)....	49
Кутуза Н. В. ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КОММУНИКАТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ПО НЕЙРОФИЗИОЛОГИЧЕСКОЙ АКТИВАЦИИ	57
Марчук Л. Н. КОНЦЕПТ «СУДЬБА» В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА ГАЛИНЫ ТАРАСЮК.....	66
Охрименко Т. В. НОМИНАЦИИ ДЕНЗНАКОВ СОВЕТСКОЙ ЭПОХИ В СВЕТЕ КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНА ДЕНЕЖНЫХ ОТНОШЕНИЙ	73
Поповский А. М. ПЕРЕВЕЛИСЬ ЛИ ОБОРОТНИ?	80
Присовская Г. Е. ЭЛЕКТРОННЫЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ К КУРСУ «ОСНОВЫ УКРАИНСКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ» ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ОТДЕЛЕНИЯ	90
Труба А. Н. РОЛЬ НЕЙРОЛИНГВИСТИКИ ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	97
Шевчук Л. В. <i>ВОРОБЕЙ</i> ИЛИ <i>ГОЛУБЕЙ?</i> .. ДЕТСКИЕ ИННОВАЦИИ КАК МЕХАНИЗМ ОВЛАДЕНИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ МОДЕЛЯМИ	104
Яковлева О. В. ПРОБЛЕМА СИМВОЛИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНИСТИКЕ	109
Яроцкая Г. С. ЛИНГВОАКСИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕЙТИНГОВОГО СПИСКА СЛОВ 2018 ГОДА	118

РЕЦЕНЗИИ

Кульбабская О. В. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	125
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ	130

CONTENTS

Bondarehko Ya. O. VERBALIZATION OF THE PERSONAGE'S PSYCHOPATHOLOGY IN STEPHEN KING'S NOVEL "FINDERS KEEPERS"	8
Gorina Zh. D. THE TRANSFORMATION OF MASS CULTURE INTO THE MODERN MEDIATEXTS ..	14
Deviatko Y. S. DERIVATIVE CHARACTERISTICS OF MEDICAL TERMS (BASED ON THE TEXTS RELATED TO DENTISTRY).....	21
Zviahina H. O. ETNOCULTURAL CONTEXT OF NOVELS OF MARIA MATIOS "SOLODKA DARUSIA", "NIKOLY NE NAVPAKY".....	29
Kovalova V. M., Chumakova O. A. COMPUTER TECHNOLOGIES AS THE BASIC COMPONENT OF SYSTEMATIC STUDY OF THE VOCABULARY ON THE BEGINNER STAGE	35
Koroleva V. V. THE PRAGMATIC POTENTIAL OF ANTHROPNOMS IN THE PLAYS OF NEDA NEZHANOVA.....	43
Kuvarova O. K. DISCURSIVE FORMS OF EXPEDITION DIARY IN THE EPISTOLARY TEXT (ON THE MATERIAL OF THE "SEVASTOPOL LETTERS" BY N.I. PIROGOV).....	49
Kutuza N. V. DIFFERENTIATION OF COMMUNICATIVE INFLUENCE FOR THE NEUROPHYSIOLOGICAL ACTIVATION	57
Marchuk L. M. CONCEPT «FATE» IN THE WORLD LANGUAGE PICTURE GALINA TARASYUK....	66
Okhrimenko T. V. NOMINATIONS OF MONEY NOTES OF THE SOVIET ERA IN THE LIGHT OF THE CULTURAL PHENOMENON OF MONETARY RELATIONS	73
Popovskiy A. M. DID THE SHIFTERS EXTINCT?	80
Prisovska G. E. "ELECTRONIC DIDACTIC MTERIALS TO THE COURSE "FUNDAMENTALS OF UKRAINIAN AND FOREIGN LITERATURE" FOR FOREIGN STUDENTS OF THE PREPARATORY FACULTY"	90
Truba A. N. THE ROLE OF NEUROLINGUISTICS DURING THE STUDY OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE MODERN WORLD.....	97
Shevchuk L. V. VOROBETS OR GOLUBEI? CHILDREN'S INNOVATION WORDS AS A MECHANISM FOR MASTERING WORD-FORMATION MODELS.....	104
Yakovleva O. V. PROBLEM OF SYMBOLIC MEANING IN MODERN UKRAINIAN STUDIES	109
Iarotska G. S. LINGUOAXIOLOGICAL ASPECTS TOP-RATED LIST OF WORDS 2018	118

REVIEW

Ku'lbabska O. V. MODERNIZATION OF LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS ON THE BASIS OF ONNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION	125
INFORMATION ABOUT AUTHORS	130

УДК 811.11'42

Я. О. Бондаренко

Київський національний лінгвістичний університет,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри германських і романських мов

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПСИХОПАТОЛОГІЇ ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ СТІВЕНА КІНГА «ЩО ВПАЛО, ТЕ ПРОПАЛО»

У статті розглядається вербалізація психопатології персонажа в романі Стівена Кінга «Що впало, те пропало». Аналізується викривлена Я-концепція персонажа, спотворення традиційних ціннісних концептів і гіпертрофія власних ключових ціннісних концептів, а також індивідуальні концептуальні метафори.

Ключові слова: вербалізація, мовна особистість, ціннісні концепти, концептуальні метафори, персонажний дискурс.

Антропоцентричність сучасної лінгвістики ставить у фокус багатьох досліджень мовну особистість в усьому комплексі її концептуальної сфери, когнітивної діяльності й вербальної поведінки [див., напр., 1; 2; 3]. Особливий інтерес представляє вивчення різноманітних виявів психопатології особистості в дискурсі, оскільки наявність психопатології може призводити до вербалізації тих концептуальних параметрів особистості, які зазвичай залишаються «за кадром». Слід зауважити, що штучно змодельована психопатологія особистості широко представлена в сучасній англomовній художній прозі, зокрема, в персональному дискурсі багатьох романів Стівена Кінга.

Об'єктом цієї статті є вербалізація психопатології персонажа в романі Стівена Кінга «Що впало, те пропало», предметом – когнітивні вияви психопатології персонажа в його зовнішньому й внутрішньому дискурсі. Метою статті є дослідження фокусів вербалізації психопатології персонажа в романі Стівена Кінга «Що впало, те пропало».

Аналізований роман Стівена Кінга побудований навколо одержимості одного з головних героїв Моріса Беламі творами вигаданого американського письменника Джона Ротштайна. Ця одержимість також виконує сюжетотворювальну функцію, оскільки роман починається із вбивства Морісом письменника, творами якого він захоплювався, заради того, щоб заволодіти його неопублікованими романами, і завершується загибеллю самого Моріса у марній спробі повернути свій найцінніший скарб – двічі вкрадені неопубліковані романи покійного письменника. Сама одержимість головного героя представлена в динаміці, що утворює своєрідний ефект градації.

Проведений аналіз показує, що основними фокусами психопатології аналізованого персонажа в дискурсі є вербалізація його викривленої Я-концепції, спотворення й гіпертрофія ключових ціннісних концептів, а також нестан-

дартна образність взагалі і нестандартні концептуальні метафори зокрема. Оскільки через наявність психопатології Моріс є нелюдимим і відчуженим, основним джерелом аналізу вербалізації психопатології в його дискурсі є його внутрішнє мовлення. Проведений аналіз показує, що викривлення його Я-концепції вербалізується в дискурсі через постійне протиставлення з одного боку себе та інших, а з іншого – свого реального Я та свого уявного, потенційного, вигаданого:

[...] *They were Moleskines, the kind Hemingway had used, the kind Morris had dreamed of while in the reformatory, where he had also dreamed of becoming a writer himself.* (Finders Keepers, 24); *Morris wasn't shocked, exactly, but he was certainly amazed. He had expected some blood, and a hole between the eyes, but not this gaudy expectoration of gristle and bone. It was a failure of imagination, he supposed, the reason why he could read the giants of modern American literature – read them and appreciate them – but never be one.* (Finders Keepers, 9-23); *He could see himself in a bar or a stripjoint somewhere, Morris Bellamy, the college dropout and self-proclaimed American scholar, tossing back bourbon and having an out-of-body experience.* (Finders Keepers, 75); *Yes, and that would include time to read everything Rothstein had written since 'The Perfect Banana Pie.' Profit – even half a million dollars – was incidental. I am not a mercenary, Morris told himself. I am not interested in the Golden Buck. That shit don't mean shit. Give me enough to live on – sort of like a grant – and I'll be happy. I am a scholar.* (Finders Keepers, 125)

У першому з наведених вище фрагментів Моріс протиставляє себе із своєю нездійсненою мрією стати письменником і Хемінгвея. У другому ця антитеза розширюється до протиставлення всіх гігантів американської літератури і себе (контраст позитивно-оцінної лексеми *giant* та негативно-оцінної лексеми *failure*), у третьому персонаж із гіркою самоіронією протиставляє себе реального – негативно-забарвлений когнітивний конструкт *thecollegedropout* і себе уявного – когнітивний конструкт *self-proclaimedAmericanscholar*, у якому позитивно-конотована лексема *scholar* контрастує з іронічним епітетом *self-proclaimed*. Останній приклад побудований на протиставленні когнітивних конструктів *scholar* і *mercenary*. Він також ілюструє ключову фразу, своєрідний девіз Моріса Беламі – *shitdon'tmeanshit*, який уособлює знецінення всього і всіх, включаючи життя дитини:

'You said you'd do whatever I wanted, and that's what I want. Get through that window right now, or I'll put a bullet in your tiny brat brain. Morris wonders if he means it. He decides he does. Little girls also don't mean shit. (Finders Keepers, 330); *'Crazy don't mean shit,' Morris Bellamy says. 'Crazy don't mean shit. Nothing means shit. Words to live by.* (Finders Keepers, 318-319)

Такий девіз, підкріплений розщепленою і конфліктною Я-концепцією персонажа, спотворює всю його ціннісну картину світу і налаштовує його проти інших, а інших проти нього:

Some of the kids laughed. He could make them laugh, and although he couldn't make them like him, that was absolutely okay. They were dead-enders headed for dead-end marriages and dead-end jobs. They would raise dead-end kids and dandle dead-end grandkids before coming to their own dead ends in dead-end hospitals and nursing homes, rocketing off into darkness believing they had lived the American Dream and Jesus would meet them at the gates of heaven with the Welcome Wagon. Morris was meant for better things. He just didn't know what they were. (Finders Keepers, 114)

У цьому уривку вербалізується знецінення персонажем традиційних ціннісних концептів РОДИНА, ШЛЮБ, АМЕРИКАНСЬКА МРІЯ через нав'язливе повторення негативно-забарвленого епітета *dead-end*.

Паралельно із знеціненням традиційних ціннісних концептів один з ключових універсальних ціннісних концептів – КОХАННЯ – зазнає в концептуальній системі персонажа гіперболізованого викривленого переосмислення, де об'єктом КОХАННЯ стають не живі люди, а книжки:

For readers, one of life's most electrifying discoveries is that they are readers – not just capable of doing it (which Morris already knew), but in love with it. Hopelessly. Head over heels. The first book that does that is never forgotten, and each page seems to bring a fresh revelation, one that burns and exalts: Yes! That's how it is! Yes! I saw that, too! And, of course, That's what I think! That's what I FEEL! (Finders Keepers, 116-117); *Between fifteen and seventeen, Morris read the first two books of the Gold trilogy obsessively* (Finders Keepers, 118-119); *He felt no relief as he dragged the dolly back along the path. Nothing was working out the way it was supposed to, nothing. It was as if malignant fate had come between him and the notebooks, just as fate had come between Romeo and Juliet. That comparison seemed both ludicrous and perfectly apt. He was a lover. Goddamn Rothstein had jilted him with The Runner Slows Down, but that didn't change the fact. His love was true.* (Finders Keepers, 63); *The things of the world fell by the wayside, you lost your speed and your eyesight and your fucking Electric Boogaloo, but literature was eternal, and that was what was waiting for him: a lost geography as yet seen by no eye but its creator's.* (Finders Keepers, 130); *Sometimes when he couldn't sleep, lying on his back in his cell (by the early nineties he had a single, complete with a shelf of well-thumbed books), Morris would sooth himself by remembering his discovery of Jimmy Gold. That had been a shaft of bright sunlight in the confused and angry darkness of his adolescence.* (FindersKeepers, 112)

У наведених вище уривках концепт КОХАННЯ вербалізується через лексеми *love, lover, obsession, jilted*, ідіому *headoverheels* посилюється концептуальними метафорами ЧИТАННЯ ЦЕ КОХАННЯ, ЧИТАННЯ ЦЕ ОДЕРЖИМІСТЬ, ЧИТАННЯ ЦЕ СВІТЛО. Вічне кохання в концептуальній системі персонажа замінено на вічну літературу – *literaturewaseternal*. Цікавою є також літературна алюзія *just as fate had come between Romeo and Juliet*, вбудована в негативно-забарвлене художнє порівняння *as if malignant fate had come between*

him and the note books. Взагалі літературні алюзії супроводжують цього персонажа постійно, навіть у найменш придатних для них смертельно небезпечних ситуаціях, що підтверджує справжню одержимість героя:

He kneels by the body one last time and searches the pockets, aware that he's getting blood on his hands again and will have to wash them again. Oh well, so it goes. That's Vonnegut, not Rothstein, he thinks, and laughs. Literary allusions always please him. (Finders Keepers, 239); *Out with it, Peter. Fess up. We'll both feel better, especially you. If 'twere to be done, 'twere well it were done quickly. Macbeth, act one.* (Finders Keepers, 298-299)

Привертає увагу також негативно-забарвлена лексема *malignant*, яка перегукується з лексемою *pre-cancerous* в іншому уривку, і вербалізує концептуальну метафору ДОЛЯ ЦЕ РАКОВА ПУХЛИНА:

'I'd need some paper.' Thinking of the reformatory, where five lousy sheets of Blue Horse was all you ever got, paper with big spots of pulp floating in it like pre-cancerous moles. (Finders Keepers, 111)

Іншими спотвореними ключовими концептами Моріса Беламі є перегорнуті концепти ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я і БОЖЕВІЛЛЯ:

He knows they're still there, and that makes it worse. The urge to dig them up and have them at last has been a maddening constant, like a snatch of music (I need a lover that won't drive me cray-zee) that gets into your head and simply won't leave, but so far he has done almost everything by the book, waiting for his PO to relax and let up a little. (Finders Keepers, 139); *I have to keep it together a little longer. Morris thinks. I have to. But his brain feels overloaded, running in the red zone. He thinks he'll be all right once the notebooks are actually in his possession (also the money, although that's far less important). Get those puppies hidden away at the back of the closet in his room on the ninth floor of Bugshit Manor and he can relax, but right now the stress is killing him.* (Finders Keepers, 208-209); *Is that paranoid or smart? He can no longer tell. All he knows for sure is that the notebooks are close now. They're pinging like a sonar blip.* (Finders Keepers, 215).

Протиставлення цих двох концептів вербалізується через лексеми *urge*, *maddening*, *paranoid*, *overloaded*, ідіоми *drivesb crazy*, *get into one's head*, *keep it together*, метафори *But his brain feels overloaded, running in the red zone, the stress is killing him* та *They're pinging like a sonar blip*. Поступове накладання цих концептів у психіці персонажа вербалізується через автоадресоване запитання *Is that paranoid or smart?* і відверте зізнання *He can no longer tell*.

Цікаво, що перед трагічною розв'язкою роману персонаж спочатку відчуває повну ілюзію свого психічного здоров'я – *He's never felt saner in his life*, сприймаючи свою одержимість письменником і його книжками, а також їхньою власною інтерпретацією як порятунку від божевілля, – *Maybe it was what kept him sane all those years*:

Reading the notebooks there, near the same mountains Rothstein must have looked at while he was writing – that had a certain novelistic roundness, didn't it? Yes, and that was the great thing about novels: that roundness. The way things

always balanced out in the end. He should have known Rothstein couldn't leave Jimmy working for that fucking ad agency, because there was no roundness in that, just a big old scoop of ugly. Maybe, deep down in his heart, Morris had known it. Maybe it was what kept him sane all those years. He's never felt sane in his life. (FindersKeepers, 266)

Наведений уривок імплікує концептуальну метафору ЖИТТЯ ЦЕ КНИГА, але у свідомості героя вона має хворобливе буквальне значення.

Проте, перед самим кінцем МоррісБеламі усвідомлює і власне божевілля, і власну одержимість:

Morris Bellamy turns onto Sycamore Street. He's aware that his life is rapidly narrowing to a point. All he has is a few hundred stolen dollars, a stolen car, and the need to get his hands on Rothstein's notebooks. Oh, he has one other thing, too: a short-term hideout where he can go, and read, and find out what happened to Jimmy Gold after the Duzzy-Doo campaign put him at the top of the advertising dungheap with a double fistful of those Golden Bucks. Morris understands this is a crazy goal, so he must be a crazy person, but it's all he has, and it's enough. (Finders Keepers, 318-319)

У цьому уривку загострення психічної хвороби персонажа вербалізується через метафору *his life is rapidly narrowing to a point*.

Отже, на підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що основними фокусами вербалізації психопатології персонажа в романі Стівена Кінга «Що впало, те пропало» є вербалізація його викривленої Я-концепції, спотворених концептів КОХАННЯ і ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я, доведених до абсурду концептуальних метафор ЧИТАННЯ ЦЕ КОХАННЯ, ЧИТАННЯ ЦЕ ОДЕРЖИМІСТЬ, ДОЛЯ ЦЕ РАКОВА ПУХЛИНА. Предметом подальших досліджень буде аналіз вербалізації когнітивної діяльності персонажа в нормі та патології.

Література

1. Караулов Ю. Н. Лингвокультурное сознание языковой личности. Моделирование состояния и функционирования / Ю. Н. Караулов, Ю. Н. Филиппович. – М. : Азбуковник, 2009. – 336 с.
2. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовнаособистість і дискурс / Надія Володимирівна Петлюченко. – О. : Астропринт, 2009. – 458 с.
3. Тхорик В. И. Языковая личность в аспекте лингвокультурологических характеристик / Владимир Ильич Тхорик. – Краснодар : Кубан. гос. ун-т, 2000. – 196 с.

References

1. Karaulov YU. N. Lingvokul'turnoe soznanie yazykovoy lichnosti. Modelirovaniye sostoyaniya i funkcionirovaniya / YU. N. Karaulov, YU. N. Fillipovich. – M. : Azbukovnik, 2009. – 336 s.
2. Petlyuchenko N. V. Harizmatika : movnaosobistist' i diskurs / NadiyaVolodimirivna Petlyuchenko. – O. : Astroprint, 2009. – 458 s.
3. Thorik V. I. Yazykovaya lichnost' v aspekte lingvokul'turologicheskikh harakteristik / Vladimir Il'ich Thorik. – Krasnodar : Kuban. gos. un-t, 2000. – 196 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. StephenKing. Finders Keepers. – London: Hodder and Stoughton, 2016. – 385 p.

Bondarehko Ya. O.

**VERBALIZATION OF THE PERSONAGE'S PSYCHOPATHOLOGY IN
STEPHEN KING'S NOVEL "FINDERS KEEPERS"**

The article deals with verbalization of the personage's psychopathology in Stephen King's novel "Finders Keepers". It is determined that the main focuses of the personage's psychopathology verbalization are his twisted self-concept, the distortion of traditional value concepts and his peculiar individual conceptual metaphors. The personage's twisted and split self-concept is verbalized in his discourse through a constant antithesis of his real and imaginary selves on the one hand and opposing himself and famous writers on the other hand. The analysis conducted also shows a severe distortion and misinterpretation of the personage's key value concepts – LOVE and SANITY, whereas traditional key value concepts FAMILY, MARRIAGE, AMERICAN DREAM are devalued and derided. This distortion is also reflected in the personage's individual conceptual metaphors READING IS LOVE, READING IS AN OBSESSION, FATE IS A CANCEROUS TUMOUR.

Key words: verbalization, language personality, value concepts, conceptual metaphors, personage discourse.

УДК: 378+ 811.161.2 +376.68

Ж. Д. Горіна

Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського (Одеса),

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕКСТАХ

У статті подано аналіз соціокультурного феномену «масова культура», зокрема увагу зосереджено на випадках трансформації маскульту в сучасних медіа. Окреслено сутнісні характеристики сучасних медіатекстів, їх найбільш виразні типологічні риси (стандартизація і шаблонність образів, деіндивідуалізація, усередненість, міфологізація, естетизація потворного, жахливого, культ речей), що пов'язані з проявами масової культури в постіндустріальному суспільстві. Доведено, що функції масової культури (розважальна, комерційна, ідеологічна, демонстраційна, компенсаторна, нормативно-регулятивна, адаптивна, функція формування настанови на споживання) багато в чому дублюють або корелюють із функціями сучасних засобів масової інформації.

Ключові слова: масова культура, медіа текст, нові інформаційні потоки, ЗМІ

Актуальність теми дослідження і ступінь розроблення проблеми.

В останні десятиліття минулого століття зросла наукова зацікавленість до аналізу різних аспектів масової або поп-культури передовсім завдяки класичним працям західних учених Т.Адорно, Р. Барта, Ж. Бодріяра, Д. Белла, У. Еко, Д. Макдоналдса, Х. Ортега-і-Гассета та ін. Слід відзначити, що проблематика, пов'язана з конкретними формами або проявами масової культури як феномену постіндустріального суспільства, не лише продовжує активно розроблятися у вітчизняній філософсько-культурологічній (І. Зязюн, М. Попович), соціологічній (Н. Зражевська), історико-політологічній (О. Кононенко, А. Свідзинський) парадигмі, але й стрімко розширює своє предметне поле на інші ділянки гуманітарного знання (мистецтвознавство (Р.Безугла), психологію (Л. Найдьонова), філологію (Т. Гундорова), набуваючи таким чином нового світоглядного і прикладного характеру, характеризуючись значним плюралізмом наукових думок. Натомість попри наявність широкого дослідницького доробку, деякі онтологічні й аксіологічні константи поп-культури як соціокультурного феномену і до сьогодні залишаються відкритими. Зокрема йдеться про термінологічну невизначеність між суміжними поняттями «масова культура» і «поп-культура» або про різноманітність тлумачень сутності поняття «масова культура», що має цілком зрозуміле пояснення, оскільки самі дефініції, по суті, синтезують дві складні наукові категорії – «культура» і «масовість / масовий / популяр-

ний», кожна з яких так само не має єдиного загальноприйнятого наукового тлумачення.

Р. Безугла, покликаючись на радянський енциклопедичний словник, наводить таке доволі компромісне трактування терміна: «Масова культура – (у філософії, соціології) узагальнена характеристика панівного в сучасному буржуазному суспільстві типу культури, перетвореної у виробничо-комерційну форму виробництва, та поширення за допомогою засобів масової комунікації стандартизованих духовних благ; основні риси – примітивізм у зображенні людських взаємин, зведення соціальних конфліктів до зіткнення хороших і поганих людей, розважальність, сентиментальність, натуралістичне смакування насильства, сексу, розпалювання расових і національних забобонів, культ успіху, споживацтва, насадження конформізму тощо» [1, с.32]. Якщо виключити ідеологічну складову, характерну для радянського наукового дискурсу, то стає очевидним, що і сучасну епоху постмодерну багато в чому формують різноманітні засоби масової інформації, хоча інформаційно-телекомунікаційні технології набули якісно нового змісту. За справедливим спостереженням П. Гуревича, який, аналізуючи праці багатьох відомих філософів і соціологів у ретроспективі, виявив ще одну цікаву закономірність, так званий, наркотичний характер масової культури, оскільки «радіо, кіно, телебачення як гігантські канали інформації репродукують ілюзії, розповсюджують еталони почуттів, вчинків, створюють ілюзорну (віртуальну) культуру, без якої немислима сучасна цивілізація» [2, с. 234].

Мета статті полягає в аналізі специфіки трансформації масової культури в сучасних медіа і визначенні наслідків такої взаємодії. **Завдання дослідження:** а) уточнення змісту понять «масова культура», «медіатекст» та його типологічні риси; б) визначення кореляції функцій масової культури з функціями сучасних медіа. **Об'єкт дослідження:** масова культура в інформаційному суспільстві.

Викладення основного змісту дослідження. Медіатекст як особливий різновид інформаційного і впливового дискурсу, на відміну від звичайного тексту, є витором масово-інформаційної діяльності й масової комунікації, що має на меті вплинути або переконати (Т. Добросклонська, Г. Солганик, Л. Шевченко, М. Яцимірська). Медіатекст на сьогодні фактично визнано основною одиницею членування медіапростору, в межах якого поєднано такі багаторівневі поняття, як газетна стаття, радіопередача, телевізійні новини, мережева або банерна реклама й інші численні види продукції ЗМІ. Перші фундаментальні праці, присвячені розгляду сутності досліджуваного феномену, як і, власне, поява самого терміна «mediatext» в англійській літературі (А. Белл, ван Дейк Т., М. Монтгомері, Р. Фаулер, Н. Фейєрклаф), спричинили до того, що згодом західна термінологія поєдналася з вітчизняними напрацюваннями у вивченні мови ЗМІ, публіцистичного стилю. На пострадянському просторі значний внесок у становлення та розвиток загальної теорії медіатексту зробили С. Бер-

нштейн, С. Гаріна, Т. Добросклонська, В. Костомаров, Л. Кройчик, Н. Кузьміна, М. Молчанова, Г. Почепцов, Ю. Рождественський, С.Сметаніна, Г. Солганик, Н. Чичеріна, М. Яцимірська та ін. Відзначимо, що найбільш затребуваним міжнародною академічною спільнотою поняттям на позначення текстів сфери масових комунікацій виявився саме цей термін як гіперонім до суміжних – «мас-медійний текст», «газетний текст», «публіцистичний текст», «журналістський текст», «рекламний текст», «теле – і радіотекст», «текст Інтернет – ЗМІ», «PR-текст» і т. ін., чому, безперечно, посприяло змістове наповнення терміна «медіа» (від лат. «media» – засіб, спосіб, посередник). У сучасних концепціях медіатексту визнані три основних сфери його функціонування – журналістика, реклама і PR, і, як уважає М. Казак, «свою пояснювальну силу термін набуває при інтерпретації медіатексту як сукупного продукту трьох глобальних підсистем масової комунікації: журналістики, PR і реклами» [3, с. 185].

Для розуміння самобутньої природи масової культури ми звернулися до більш докладного аналізу сутнісних характеристик сучасних медіатекстів, оскільки саме вони зорієнтовані на певну усереднену аудиторію і створюються за спеціальним замовленням відповідно до цілей і вимог замовника (провладні структури, комерційні або політичні кола, власники ЗМІ тощо). З-поміж найбільш виразних типологічних рис досліджуваних текстів виокремимо такі:

- стандартизація медіатекстів (образів, уявлень, сюжетних схем, культурних еталонів або технологій). Стандарти маскульту це ті шаблони, кліше, які багато разів тиражують у пресі (заголовки статей «*Чому Рошен не в шоколаді?*», «*Україна в огні*», «*Брат-3: задушення в обіймах*») копіюють у рекламних плакатах («*Нова Пошта. Доставка майбутнього*», «*Мезим – після їжі легше з ним!*»), коміксах (*Гусак*) або мемах (*Почекун*), детективних або фантастичних трилерах, радіо («*Яндекс. Музика на Вашій хвилі*» з алюзією на фразеологізм «*бути на своїй хвилі*»), політичних слоганах («*Візьми і зроби*», «*Україна переможе!*», «*Я – йду, ти зі мною?*», «*Думай!*»), призначених для масового споживання, адже стандарт не потребує співтворчості;

- усередненість і примітивізація. Тексти комерційної масової культури зорієнтовані на «середню» людину, в якій знівельовані всі індивідуальні особливості, «маса – всякий і кожний, хто <...> відчуває себе таким «як і всі», який не тільки не засмучений, але й задоволений власною <...> невідмінністю. Особливість нашого часу полягає в тому, що пересічні душі, не обмаючись з приводу власної буденності, безбоязно утверджують своє право на неї, нав'язуючи її всім і повсюдно<...> Маса нищить усе несхоже, незвичне, особистісне і краще» [4, с. 2];

- нівелювання культурної інформації. Саме поп-культура створює ідолів для наслідування (зірки кіно, політики, естради, спорту), стандарти поведінки і способу життя (напр., «*Shwartzkopf. Закохайтесь у колір свого волосся! Розкішний блиск. Вражаюче живлення. Вишуканий квітковий аромат*», «*Max Factor. Я маю дикий характер. Шалено виразні очі. Сміливий колір тіней. Перейди на*

дику сторону»). Водночас при цьому можуть використовуватися зразки класичної (елітарної) культури (напр., мелодії композиторів – класиків у попсовій обробці або нещодавній вернісаж проекту художника О. Грехова «Квантовий стрибок Шевченка»), що робить їх більш спрощеними, але й більш зрозумілими, осучасненими, завдяки стандартизованім і популярним кліше, легше сприйнятими сучасною молодіжною аудиторією;

– деіндивідуалізація. Людина виступає не суб'єктом, а об'єктом впливу в загальній масі споживачів медіа, для неї створюваних та їй пропонованих. Це найбільш виразно проявляється в наявності значної кількості іміджевих слоганів комерційної або соціальної реклами, щоденно нав'язуваних через ЗМІ («Не гальмує, снікерсуй!», «Nescafe» *Помилляйся, тільки не зупиняйся!*), «Яндекс Музика. Знає ваші улюблені пісні», «Він би не мовчав! Корупція має бути помічена»);

– міфологізація, міфотворчість. Як відомо, в сучасному медіапросторі міф цілеспрямовано створюється за допомогою ЗМІ й запроваджується в масову свідомість. Часто тлом для креативних ідей від виробників реклами, крім вербального компонента, є кольорові поєднання, які апелюють до прецедентних феноменів, символів, міфів або кодів культури («SEMKI» <https://www.youtube.com/watch?v=kRqjzb-Fbv0>), або служать для посилення колірної контрасту основних кольорів («Майонез Ukropstyle» <https://www.youtube.com/watch?v=IDhrJYPe3YM>).

– естетизація жахливого, потворного, патологічного. Маскультівські сюжети (кіно-трилери і телевізійні новини чи проекти соціальної реклами) рясніють шокуючими злочинами ідеологічних суперників, діяннями монстрів (фантастичних чудовиськ, вампірів, потойбічних сил), новинами про смерть, трагедії, страшними фото, відео сюжетами (Напр., напис: *“Тютюн і алкоголь знищують тебе”* на тлі жахливої паці, що здатна поглинути юного курця, має на меті утримати підлітків від куріння, а поєднання зображального компонента (ілюстрація) з мовним (дієслово “знищують” і займенник “тебе”) посилює ефект від такої реклами. Так само коротке звернення до водіїв на узбіччях дороги – *“Тату, пам'ятай про нас!”*, ілюстрація якого – хлопчик та дівчинка з виразними занепокоєними обличчями, має на меті застерегти любителів високих швидкостей). Звісно, з одного боку, це постійно травмує психіку реципієнтів (глядачів, читачів або слухачів), а з іншого, – формує ставлення до реальних жахів як до чогось буденного, звичного, знижуючи таким чином поріг чутливості, оскільки людина з часом настільки звикає до подібних інформаційних потоків, що реальні події, відображені у віртуальному світі медіа, згодом для неї перестають бути реальними;

– культ речей як зразків для наслідування. Пересічному споживачеві нав'язують моду на певний одяг, побутову техніку, автомобілі, ювелірні прикраси, новий дизайн для квартири і таке інше не тому що попередні погано виконують свої функції, а тому що вони начебто застаріли «*Nikon 1. Я завжди*

на крок попереду. «Якби я була радіо, то ти почув би свою улюблену пісню ще до того, як зрозумієш, що тобі хочеться послухати музику. Проте насправді я твоя нова фотокамера...»).

Як бачимо, в межах комерціалізації масової культури превалює орієнтація на індивіда не на як суб'єкта цієї культури, а як об'єкта цілеспрямованого впливу. З цим, на нашу думку, пов'язана проблема специфічної ролі, функцій масової культури в сучасну епоху постмодерну, на яких слід зупинитися більш докладно.

1. Розважальна функція є однією з основоположних для масової культури. Універсальність масової культури досягається шляхом спрощення й звернення до базових інстинктів, до потреб релаксації, відпочинку і розваг (напр., тролінг в інтерв'ю канадського журналіста *Майкла Шура*, телепрограма-шоу «*Вар'яти*», сайт «*Рагулі*»).

2. Комерційна функція – функція отримання прибутків. Метою індустрії поп-культури є не розширення світогляду, а нестримне споживання, а отже, отримання комерційного ефекту для створювачів і власників арсеналу масової продукції. Так, аналіз особливостей популярних телесеріалів («*Слуга народу*», «*Гра престолів*», «*Свати*») виявив, що в їхніх текстах (сюжетах) закодоване повідомлення корпорації (фірми), яка є спонсором серіалу. Водночас найбільш концентрованим виявом цих процесів і засобом реалізації цієї функції є реклама. Вона побудована на легко запам'ятовуваних, знайомих образах-кліше, чи то побутова техніка, чергова поп-зірка, анонс кінострічки, способи і засоби лікування від певних або всіх хвороб одразу. Створювачі реклами стверджують, що вони надають широкий простір для вільного вибору, тоді як критики вбачають у ній нав'язування стандартів, маніпулювання споживачем і, відповідно, тиск, обмеження свободи вибору.

3. Функція формування настанови на споживання, що полягає в обмеженні інтересів масової людини виключно матеріальними складниками. Тому пропонувані медіатексти легко сприймаються, запам'ятовуються, часом виглядаючи доволі примітивними («*Sorbex. Збираєтесь у відпустку? Харчове отруєння? Діарея? Токсини? Sorbex долає отруєння, повертає до здорового життя! Зручно, Швидко, Дієво*»). Людина повинна споживати те, що їй пропонують, тобто стати пасивною, некритичною до будь-якої інформації або продукції: косметики, медикаментів, модного одягу або послуги. Виникає, відомий у соціальній психології, феномен соціального конструювання ідентичності, тобто приналежності до тої чи тої групи. Таке конструювання становить процес використання одягу, продуктів харчування, популярної музики або занять певними видами спорту для маркування себе як члена тої чи тої групи або, навпаки, для підкреслення своєї відокремленості від неї.

4. Компенсаторна функція, тобто функція відволікання, втеча від дійсності у світ вигаданих ілюзій, світ мрій і фантазій, де кожен зможе знайти друзів, своє місце в житті, досягти бажаного, побудувати кар'єру й необов'язково на-

полегливою працею, а завдяки випадковому збігу обставин. Утім, споживачеві пропонують квазіреальний світ, сконструйований із близьких до реальних, добре клішованих і достатньо простих елементів, яким є текст телесеріалу, рекламний слоган, що стає ніби частиною життя, в яке він занурюється щодня («Вони б не мовчали!» серія плакатів соціальної реклами проти корупції із зображеннями купюр з портретами Шевченка, Сковороди, Л. Українки).

5. Нормативно-регулятивна функція забезпечує цілеспрямоване формування певних культурно-мовних норм, цінностей, еталонів й уявлень та руйнування інших не зусиллями самої людини, а бажанням власників культурної індустрії. Формуються моделі споживачької психології, свідомості, моделі поведінки: «Живи на повну. Розфарбовуй свої мрії легко. У житті завжди є місце для All Inclusive».

6. Демонстраційна функція, коли володіння певною річчю, предметами розкоші, витвором мистецтва або художнім твором стає соціальним знаком, показником престижу, приналежності до певного соціального прошарку <https://www.youtube.com/watch?v=dA1kRH0eTPM> (Золотий вік);

7. Функція соціалізації масової культури означає адаптацію людини до швидко змінюваного середовища великого міста, що відбувається, по-перше, шляхом спрощення цінностей, а по-друге, постійним повторенням зразків для наслідування, що врешті-решт перетворює їх на стереотипи поведінки («Кудиай справи – йдемо на каву!», «Приват Банк. Ваша точка опори», «Прагни кращого! Life»).

8. І насамкінець, доволі правомірним є виокремлення ще однієї функції масової культури – ідеологічної. Особливістю маскультівських текстів, як було відзначено вище, є міфологічність. Це означає, що за допомогою виконаних за певним зразком і трансльованих через ЗМІ з використанням психотехнік медіатекстів, у реципієнтів виформовуються не лише цінності повсякденного споживання, але й певні ідеологічні, політичні настанови. Теорія масової комунікації в цьому сенсі вже накопичила значний методологічний і методичний арсенал засобів щодо управління свідомістю великих гетерогенних спільнот, колективних уявлень і масових реакцій та ті чи ті події (С. Кара-Мурза, Г. Лебон, С. Московічі, Г. Почепцов), і при цьому завжди акцентовано на високому ступені сугестивності масових аудиторій.

Висновки й перспективи дослідження. Соціокультурний простір людини в основному формують засоби масової інформації, а сучасна масова культура, трансформуючись у цій інформаційно-комунікаційній системі, так чи інакше регулює колективні норми і цінності суспільства, демонструє еталони і зразки для наслідування, стереотипи поведінки і способу життя. Функції масової культури і сучасних медіа текстів багато в чому дублюють одна одну, виявляючи наскрізні зв'язки, адже лівова частка інформаційних потоків передається саме через медіа, які водночас є і втілювачами, і накопичувачами всієї культури суспільства. У постіндустріальну епоху, в епоху постмодерну статус ЗМІ стає

далеко не однозначним, адже вони здійснюють колосальний вплив на людську свідомість, що доволі часто є негативним, продумано маніпулятивним. Людина губиться в надлишку інформації, перестає розуміти, яка реальність є справжньою, а яка сконструйованою, оскільки медіа дедалі частіше не відображають реальність, а намагаються самі її створювати. Порухнені проблеми, пов'язані з домінуванням у сучасному суспільстві маскульту як складної, неоднорідної, багатофункційної структури надалі потребують розробок міждисциплінарного наукового підходу.

Література

1. Безугла Р. І. Масова культура: до проблеми визначення поняття / Р. І. Безугла // Культура і мистецтво у сучасному світі. – 2010. – Вип.11. – С. 25-34.
2. Гуревич П. С. Массовая культура как феномен // Философия культуры / П. С. Гуревич – М.: Наука, 1991. – С. 230 – 256.
3. Казак М. Ю. Медиатекст: сущностные и типологические свойства [Электронный ресурс] / М. Ю. Казак // Глобальный медиажурнал. – Том 2 — Вып. 1. – Режим доступа: http://www.gmj.sfedu.ru/v2il/v2il_kazak.htm
4. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Изд-во АСТР, 2008. – 352 с.

References

1. Bezugla, R. I. (2010), Masova kultura : do problemu vuznachennja ponjattja, *Culture and Art at Modern World*, No. 11, pp. 25 – 34. (in Ukrainian)
2. Gurevich, P. S. (1991), Massovaja kultura kak fenomen. *Pfilosofija kulturu*, Moskow, Nauka, pp. 230 – 256. (in Russian)
3. Kazak, M.Y. (2013), Mediatext: sushnostnyue i tipologicheskije svoystva [Elektronnuj resurs]. *Global media journal*. No. 1, T.2: http://www.gmj.sfedu.ru/v2il/v2il_kazak.(in Russian)
4. Ortega-i-Gasset, X. (2008), Vostanije mass, Moscow, ASTR, 352 p, (in Russian)

Gorina Zh. D.

THE TRANSFORMATION OF MASS CULTURE INTO THE MODERN MEDIATEXTS

The article reviews the phenomenon of “mass culture” from a new point of scientific view. According to the most scholars in humanities mass culture has always existed but had not previously had such a great impact on society, art, media space as at present time. There are many different scientific definitions on popular or mass culture but they all agree on the one thing: they understand this phenomenon as widespread in modern society any sociocultural features and elements, such as – entertainment, sentimentalism, commercialization, consumer psychology and primitivism, unconditional compliance with standards, rules or laws and so on. Essence characteristics of mass culture (deindividualization of personality, standardization of patterns, myth-making, aesthetics of terrible and ugly things, averaging) and its realization in media texts are considered. The paper discusses the situation of modern Ukrainian media within the context of mass culture transformation and postmodern era. The influence of the main features of popular culture on modern media, its basic functions in a new information flows is analyzed. The author observes the key features of media texts as integrative units and offers approaches to the characteristic of this phenomenon of mass communication as well.

Key words: mass culture, media text, new information flows, modern media sphere

УДК 811.111:811.161.2]’373.611:001.4:611.31

Ю. С. Дев’ятко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

ДЕРИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ СТОМАТОЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ)

У статті розглянуто ключові дериваційні характеристики медичних термінів на матеріалі текстів та словників стоматологічного спрямування. У дослідженні висвітлено словотвірні шляхи формування медичних термінів, зокрема й з метою реалізації мовних потенцій, що заковані в значеннях грецьких та латинських терміноелементів. Систематизовано продуктивні способи творення термінів, що є досить важливим для полегшення та підвищення продуктивності перекладацького процесу. Крім того, продемонстровано, як морфемний розбір термінологічної одиниці дозволяє полегшити перекладацький процес не лише в аспекті пошуку еквівалентних відповідників, але й в конструюванні дефініції термінів.

Ключові слова: медичний термін, словотворення, термінотворення, дериваційні характеристики, стоматологічний текст.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Безперервний розвиток технологій в галузі медицини, розробка новітніх методів терапії, обладнання та матеріалів, глобалізація процесів фахової медичної комунікації та розвиток інформаційних технологій зумовлюють появу нових понять та термінів. Актуальними в зазначеному ключі є дослідження закономірностей творення термінів та лінгвістичного вираження понять, які мають вузькофахове спеціальне інформаційне навантаження.

Переклад медичної термінології та текстів медичної тематики завжди вимагає не лише досконалого володіння мовою оригіналу та цільовою мовою, але й потребує ґрунтовних знань медичної термінології, розуміння процесів та закономірностей, які відбуваються в організмі, знань анатомічної номенклатури, методів діагностики та терапії, медичних аббревіатур та всіх тих знань, які тільки може містити науковий та науково-популярний медичний текст. На нашу думку, важливим інструментом в практиці перекладу медичних та стоматологічних термінів може послужити дериваційна характеристика термінів та, власне, морфемний розбір термінологічної одиниці, що дозволяє полегшити перекладацький процес не лише в аспекті пошуку еквівалентних відповідників, але й в справі автоматизації перекладацького процесу в цілому.

Аналіз досліджень в галузі медичної термінології показує, що поряд із стрімким розвитком галузей медицини невпинно посилюється увага мовознавців як до визначення поняття терміна та його характеристик, так і до пошуку адекватних відповідників в рідній мові. Питання, пов’язані з аналізом термінів з погляду їх словотвору, структури, семантики та мотивації, вже вивчалися та-

кими лінгвістами, як І. В. Арнольд, І. К. Кобякова, Е. Вюстер, В. Д. Сліпецька, О. В. Материнська, Л. О. Червінська, Д. С. Лотте. Зокрема питання словотворення в царині медичної термінології досліджують М. М. Телеки, В. Петришина, Г. Шалаєва, Г. Краковецька, Ю. В. Лисанець, О. М. Беляєва, Т. D. Turmezei, Božena Džuganová, Hans Marchand, J. Horecký.

Мета та завдання дослідження. З огляду на вищезазначене, вважаємо за потрібне актуалізувати увагу саме на питанні дериваційних характеристик медичних термінів та способів їх словотворення на матеріалі стоматологічних текстів, оскільки терміни в галузі стоматології є недостатньо вивченими з точки зору їх структурних та дериваційних особливостей. Таким чином, в рамках зазначеної теми ми маємо на меті виконати наступні завдання: висвітлити словотвірні шляхи формування термінів з метою реалізації потенцій перекладацького процесу; систематизувати продуктивні способи термінотворення для полегшення та підвищення продуктивності перекладацького процесу.

Предметом дослідження є дериваційні особливості медичних термінів стоматологічного спрямування, **об'єктом** – продуктивні способи термінотворення в галузі стоматології.

Матеріалом дослідження послужили словники та довідники медичної термінології: двотомний ілюстрований медичний словник Дорланда, МКХ-10 та Англо-український словник медичних термінів за ред. Л. Я. Аврахової (Київ, 2002). Крім того, для демонстрації прийомів морфемного аналізу стоматологічних термінів нами було використано близько 100 наукових та науково-популярних статей в галузі стоматології, 20 клінічних випадків, клінічні настанови та протоколи. Одразу зазначимо, що такий відбір проводився під час перекладу зазначених текстів з англійської українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає дослідниця дериваційних характеристик медичної термінології М. М. Телеки, «словотворення – це процес творення нових слів, результатом якого є породження нових лексичних одиниць різної частиномовної природи для називання предметів, понять, ознак, дій, процесів тощо». Ми ж будемо говорити про способи словотворення та термінотворення, які визначаються як «основне словотвірне поняття, що служить для окреслення одного з типів номінації, утілене в структуруванні слів із використанням відповідних прийомів, моделей та словотворчих ресурсів» [4, с. 123].

Для більш повного опису дериваційних процесів медичних термінів на прикладі української та англійської мов, розглянемо основні способи творення нових термінів в зазначеній медичній галузі. Медична терміносистема зазначених мов є досить різноманітною за своїми дериваційно-структурними характеристиками. У нашому випадку, як справедливо зазначає Л. С. Рудинська, «джерела формування термінології пов'язані із засобами загальнолітературної мови (лексичними і словотвірними), із запозиченнями з інших мов і, в першу чергу, із запозиченнями інтернаціональних греко-латинських терміноелементів...» [5, с. 6]. Безумовно, важливим чинником, який впливає на інформативність та

результативність морфемного розбору та з'ясування дериваційних та семантичних характеристик стоматологічних термінів є той факт, що в українській та англійській медичній термінології є значна частина запозичень з грецької та латини, як у вигляді цілих лексем, так і у вигляді терміноелементів.

Дж. Сейгер також дотримується точки зору, що шляхи термінотворення збігаються зі шляхами словотворення лексичної одиниці, і виділяє три способи утворення термінів: використання наявних словотвірних ресурсів, трансформація наявних у мові ресурсів, створення абсолютно нової лінгвістичної одиниці [10, с.108].

За даними дослідників С. Lovis, R. Baud, А.М. Rassinoux, P.A Michel, J.R Scherrer, 60% неологізмів у медичній сфері становлять саме складні слова, які утворені шляхом дериваційних процесів з використанням засобів термінотворення, наявних в арсеналі тієї чи іншої мови, а 40 % складають усі інші неологізми [8, с. 201].

З огляду на вищезазначене вивчення дериваційних характеристик та морфемний аналіз стоматологічних термінів є важливим інструментом в перекладацькому процесі та в розрізі конструювання дефініції таких термінів.

Як зазначає дослідниця стоматологічної термінології Г. Шалаєва, «основоцентричний підхід є базовим для дослідження специфіки словотворчих процесів у межах сучасної термінології. За вихідну одиницю дослідження береться твірна основа дієслова, з якої починається словотворчий процес і яка є лексико-семантичним ядром при утворенні похідних основ». [7, с. 93], [2, с. 23] Твірні основи термінів у різних мовах реалізують свої словотвірні потенції по-різному, при цьому варто зазначити, що роль різних словотвірних засобів у різні часи суттєво варіювала [1, с. 58].

З огляду на морфологічні та словотвірні особливості стоматологічної терміносистеми, викоремлюють наступні групи термінів:

- **прості** (з непохідною основою (*корінь, зуб, щелепа, ясна*) та з похідною основою (*алотрансплантація, альвеоліт, пародонтоз*);
- **складні, або терміни-компози** (терміни, що утворені способом основоскладання): *апекслокатор, дентино-емалевий, скронéво-нижньощéлеповий, пульпоекстрактор, амальгамозмішувач, альвеолектомія*;
- **складені** (двокомпонентні: *альвеола зубна, імплантація дентальна, розчин Карнуа, анестезія провідникова, термінальна стадія, ангулярний хейліт*; та багатокомпонентні: *апарат незнімний ортодонтичний, нижньощéлепова зубна дуга; тонкоголкова аспіраційна біопсія*).

Медична термінологія належить до одного з найдавніших лексичних шарів української мови, тому протягом багатовікової історії розвитку в ній відбилися основні способи словотворення, які забезпечували можливість творення нових термінів. Так, найпродуктивнішими способами термінотворення в англійській і в українській мові є наступні: основоскладання, префіксація, суфіксація, ско-

рочення [2, с. 23]. Як зазначає польська дослідниця Vožena Džuganová з посиланням на Roštolková, V. et al., словотвірна класифікація медичних термінів базується саме на класифікації способів їх творення [11, с. 57], [9, с. 34]:

I. Морфологічні способи творення: 1) афіксальні способи (афіксація); 2) безафіксальні способи; 3) осново- та словоскладання; 4) аббревіація.

II. Синтаксичний спосіб: утворення стійких терміносполучень (на основі словосполучення), які являють собою дво- та багатокomпонентні терміни.

III. Семантичні способи: 1) метафора та метонімія; 2) епонімія.

IV. Морфолого-синтаксичний спосіб: субстантивіація, адвербіалізація тощо. В якості продуктивного способу термінотворення та поповнення термінологічної системи виокремлюють також *запозичення термінів з інших мов*.

Розглянемо зазначені способи творення медичних термінів більш детально.

I. Морфологічні способи творення:

1) афіксальні способи (афіксація):

Як зазначають українські мовознавці В. В. Малахова та О. В. Самойленко, в україністиці на позначення таких словотвірних формантів уведено поняття «афіксоїд», які залежно від позиції в слові поділяються на «префіксоїди» та «суфіксоїди» [3, с. 113]. Значна кількість медичних термінів утворена афіксальним способом за допомогою грецьких та латинських префіксоїдів та суфіксоїдів. Перевага цього способу термінотворення полягає в тому, що такі терміни не викликають хибних асоціацій, тому що не мотивують термінологічні найменування, натомість дозволяють «розшифрувати» дефініцію поняття за допомогою декодування терміноелементів, які утворюють термін.

а) префіксальний (префіксоїди вказують на колір, форму, кількість, розміри, умови чи особливості розташування, наприклад, *peri-* = *навколо-*, *peri-*: *periapical* – *періапикальний* / *навколоапикальний*; *periarticular* – *навколосуглобний*);

Високопродуктивними префіксами в англійській мові є наступні: **anti-** (*antiedemic* – *проти набряковий*), **dis-** (*dissection* – *розсічення*), **in-** (*inactive* – *пасивний*), **inter-** (*interosseous* – *внутрішньокістковий*), **re-** (*recurrent* – *повторний*, *рецидивний*), **sub-** (*subacute* – *нідгострий*).

В українській медичній термінології також широко представлена префіксація як спосіб творення медичних термінів, зокрема префіксоїди часто використовуються для вираження смислової протилежності: *giper-* та *gipo-*, *полі-* та *моно-* тощо.

б) суфіксальний (греко-латинські суфікси в англійській мові та відповідні суфіксоїди в українській мові є досить систематизованими та концептуальними, вносять конкретизацію по відношенню до значення, яке транслює корінь, і можуть змінювати граматичну категорію терміна. Вони забезпечують вмотивованість терміна, наприклад, суфіксоїд *-itis* = *-um*, *-im* вказує на хворобу запального характеру (*periodontitis* – *періодонтум*, *gingivitis* – *гінгівім*); *-osis* = *-oz* (*halitosis* – *галітоз*) слугує для утворення назв хвороб незапальної природи;

суфіксоїд *-oma* = *-ома* (*sarcoma* – саркома, *lipoma* – ліпома) майже завжди називає пухлини і т. д.

Суфіксальна підсистема медицини може бути представлена у вигляді суфіксів, серед яких можна виокремити найпродуктивніші у вигляді наступних моделей: *N + -ion, -er, -ism, -itis* (*abfraction* – абфракція, *stomatitis* – стоматит, *megadontism* – мегалодонтія, *holder* – тримач); *Adj. + -ic, -al, -ous* (*gingival* – гінгівальний, ясенний; *autogenous* – аутогенний, некротичний); *V + -ate* (*exfoliate* – злищуватися, відшаровуватися).

в) **префіксально-суфіксальний спосіб** (*periimplantitis* – періімплантит; запалення кісткової тканини навколо імплантату);

2) безафіксальний спосіб (в англійській мові досить продуктивним є усічення: *dent chem* від *dental chemistry*; *hype* від *hypodermic syringe* – шприц для підшкірних ін'єкцій, *rehab* від *rehabilitation center* – центр реабілітації; в українській мові спосіб усічення є малопродуктивним: *розрізати* – розріз, *зажимати* – зажим).

3) осново- та словоскладання є чи не найпоширенішим способом збагачення медичної термінологічної лексики: *dentinoenamel* – дентино-емалевий, *temporomandibular* – скронéво-нижньощéлеповий, *dentophobia* – дентофобія, *osteoplasty* – остеопластика тощо. Проведений нами аналіз джерельної бази показав, що в якості основ і в англійській, і в українській мовах зазвичай виступають греко-латинські терміноелементи. Наприклад, одними з найпоширеніших терміноелементів є *-phobia, -mania, -scopy, -graphy, -metry, -plasty* тощо. Вказані терміни утворюються за моделями:

N + -phobia (від гр. *-phobia*) → *N + -фобія* (патологічний страх людини перед чим-небудь) → *dentophobia* – дентофобія (страх перед стоматологічним лікуванням);

N + -scopy (від гр. *-scopia*) → *N + -скопія* (огляд чи обстеження за допомогою інструменту, назва якого має терміноелемент *-scop*) → *microscopy* – мікроскопія; *stomatoscopy* – стоматоскопія;

N + -graphy (від гр. *-graphia*): → *N + -графія* (у стоматології: техніка проведення діагностичних візуалізаційних досліджень) → *radiography* – рентгенографія, *computed tomography* – комп'ютерна томографія тощо.

Варто звернути увагу, що перший компонент терміна (перша основа) виконує функцію своєрідного семантичного ядра і несе більшу частину смислового навантаження.

4) аббревіація (у ХХ столітті аббревіація стала одним з найпродуктивніших способів поповнення словникового складу різних мов). Найчисленнішою групою є ініціальні аббревіатури: *BP* – *bloodpressure* – артеріальний тиск – АТ, *GP* – *general practitioner* – лікар загальної практики, *MRI* – МРТ, *CT* – КТ, *GBR* – *guided bone regeneration* – направлена кісткова регенерація – НКР. Також виокремлюють графічні аббревіатури, серед яких значна частина має латинське походження: *b. i. d.* – *bis in die* – *twice a day* – два рази на день; *p. o.* – *per*

os – orally – перорально, NPO – Nil Per Os – nothing by mouth – не приймати ні їжі, ні води перорально тощо.

II. Синтаксичний спосіб (утворення стійких терміносполучень, які являють собою дво- та багатокомпонентні терміни: *dentin dysplasia – дисплазія дентину; bonding agent – бонд-агент, sinus floor elevation – підняття рівня дна гайморової пазухи; early childhood caries – карієс раннього віку, Severe Acute Respiratory Syndrome – гострий респіраторний дистрес синдром*).

III. Семантичний спосіб:

1) метафора та метонімія (*dental bridge – мостоподібний протез, «міст»; wisdom tooth – зуб мудрості; cleft lip – «заяча губа», lacrimal sac – слізний мішок, gene library – бібліотека генів* тощо). Висока продуктивність метафоризації в медичній термінології, зумовлена здатністю метафори формувати в свідомості адресата асоціативні пари, забезпечуючи надійну фіксацію інформації; до того ж метафорі притаманна наочність, що важливо в прагматичному аспекті. Найімовірніше, процес метафоризації та метонімізації зумовлений тим, що людина в процесі взаємодії з навколишнім світом та при виникненні необхідності найменування нових предметів і явищ, вдається до найближчих для себе порівнянь з фізичної картини світу.

2) епонімія (термінологічні словосполучення, в яких одним із компонентів є власна назва: *Kaposi's sarcoma – саркома Капосі, синдром Hodgkin's disease – хвороба Ходжкіна, Cooper's scissors – ножиці Купера*).

IV. В українській медичній терміносистемі ми виділяємо ще й **морфолого-синтаксичний спосіб** — спосіб творення термінів внаслідок семантично-синтаксичного переходу терміна з однієї частини мови в іншу (субстантивізація, адвербіалізація, прономіналізація). Наприклад, *операційна, маніпуляційна, оглядова, черговий*.

Запозичення термінів з інших мов є також досить продуктивним способом термінотворення. Запозичення зазвичай калькуються, адаптуючись до норм мови-реципієнта. Особливо багато запозичень з англійської мови наявні в медичній термінології, наприклад: *indicator – індикатор, stimulator – стимулятор, screening – скринінг, monitoring – моніторинг* тощо.

Для прикладу з'ясуємо дериваційні характеристики терміна шляхом виконання морфемного розбору терміна *aer/odont/algia*. Так, префіксоїд *aer-* означає *повітря*; *-odont-* – *зуб, зубний ряд* та суфіксоїд *-algia* (*-алгія*) означає *біль в тому органі, системі чи частині тіла, що зазначена в корені*.

Таким чином, маємо: *зубний біль, викликаний змінами атмосферного тиску – аеродонталгія*. Префіксоїд *aer-* означає повітря, і як тут здогадатися, що мова йде саме про зміни атмосферного тиску? Однак тут спрацьовує золотий стандарт перекладу: необхідність володіння предметом тексту перекладу. Освіченість в галузі медицини, яка конче потрібна медичному перекладачеві, дозволяє встановити, проаналізувавши термін, що звичайне повітря прямо не впливає на життєдіяльність організму людини, а ось коливання атмосферного тиску здатні впливати в окремих людей на функціонування певних органів чи систем.

Висновки. Питання дериваційної характеристики медичних термінів та аналізу їх морфемної будови набувають особливої ваги в сучасних реаліях, коли медична та стоматологічна термінологія стає надбанням не лише вузького кола медичних фахівців, але й широко проникає в повсякденне життя кожної людини та популяризується в науково-популярних виданнях, телепередачах, веб-сайтах тощо. Оскільки медична термінологія є невід'ємною частиною мовної картини світу кожної людини, знання базових терміноелементів, які дозволяють семантизувати термінологічну одиницю в цілому після попереднього аналізу дериваційних особливостей терміна та виокремлення його морфем стануть в пригоді усім, хто працює з медичними текстами та науковою медичною термінологією, зокрема в галузі стоматології.

Знання всього спектру словотвірних засобів в царині медицини дозволяє ефективно їх використовувати в процесі творення нових термінів та конструювати семантичне значення термінів, виходячи з дериваційних характеристик терміна.

Література

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд // М: Высшая школа, 1995. – С. 58.
2. Кобякова І. К. Про деякі аспекти мовотвірної функції / І. К. Кобякова, С. О. Швачко // Іноземні мови. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – Т. 1. – С. 23.
3. Малахова В. В. Афіксоїдальні утворення у медичній термінології сучасної української мови / В. В. Малахова, О. В. Самойленко // Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах», 2019. – С. 112 – 114.
4. Нелюба А. М. Суперечності морфемно-словотвірної термінології і способи їх уникнення / А. М. Нелюба // Матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах», 2019. – С. 122 – 124.
5. Рудинская Л. С. Современные тенденции развития гематологической терминологии (на материале английского языка). Автореф. дис. канд. филол. наук. – М.: Институт языкознания РАН, 1997. – 19 с.
6. Телеки М. М. Словоскладання у сучасній латинській медичній термінології / М. М. Телеки // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, серія «Філологія». – 2017. – № 26, том 2. – С. 85 – 88.
7. Шалаєва Г. Структурний аналіз сучасної медичної термінології та труднощі перекладу багатокomпонентних медичних термінів / Г. Шалаєва // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – 2014. – № 1. – С. 90-96. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcnim_2014_1_15.
8. C. Lovis, R. Baud, A.M. Rassinoux, P.A Michel, J.R Scherrer. Medical dictionaries for patient encoding systems: a methodology. – Artificial Intelligence in Medicine, Volume 14, Issues 1–2, 1998, Pages 201 – 214. – Access mode: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.23.4818&rep=rep1&type=pdf>
9. Džuganová, Božena. (2013). English medical terminology – different ways of forming medical terms. JAHR. 4. 55-69. – Access mode: file:///C:/Users/User/Downloads/03_Dzukanova.pdf
10. Sager J. C. Term formation// Terminology Management. Vol. 1. Basics Aspects of Terminology Management, Amsterdam. 1996. – P. 737 – 742.
11. Poštolková, B. et al. (1983): O českéterminologii. Academia. Praha.

References

1. Arnold I. V. Basics of scientific research in linguistics / I. V. Arnold // M: High School, 1995. – P. 58.
2. Kobyakova I. K. About several aspects of linguistics-derivative functions / I.K. Kobyakova, S. O. Shvachko // Foreign languages. – Donetsk: DonNU, 2004. – Т. 1. – P. 23.

3. Malakhov V. V. Afixoidal building blocks in the medical terminology of modern Ukrainian language / V.V.Malakhov, O.V. Samoilenko //Materials of the IX International Scientific Conference “Lexical and grammatical innovations in contemporary Slavic languages”, 2019. – P. 112 – 114.
4. Nelyuba A. M. Contradictions of morphemic and word-formation terminology and the way of their avoidance / A. M. Nelyuba // Materials of the IX International Scientific Conference “Lexical-grammatical innovations in contemporary Slavic languages”, 2019. – P. 122 – 124.
5. Rudinskaya L. S. Modern trends in the development of hematological terminology (on the basis of the English language). Author’s abstract. – Moscow: Institute of Linguistics, 1997. – 19 p.
6. Teleki M. M. Compounding in modern Latin medical terminology / M. M. Teleki // Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, series “Philology”, 2017. – № 26, Volume 2. – P. 85 – 88.
7. Shalaeva G. Structural analysis of modern medical terminology and the difficulties of multicomponent medical terms translation / G. Shalaeva // Current issues of social sciences and history of medicine. – 2014. – No. 1. – P. 90-96. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcnim_2014_1_15.
8. C. Lovis, R. Baud, A.M. Rassinoux, P.A Michel, J.R Scherrer. Medical dictionaries for patient encoding systems: a methodology. – Artificial Intelligence in Medicine, Volume 14, Issues 1–2, 1998, Pages 201 – 214. – Access mode: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.23.4818&rep=rep1&type=pdf>
9. Džuganová, Božena. (2013). English medical terminology – different ways of forming medical terms. JAHR. 4. 55-69. – Access mode: file:///C:/Users/User/Downloads/03_Dzuganova.pdf
10. Sager J. C. Term formation// Terminology Management. Vol. 1. Basics Aspects of Terminology Management, Amsterdam. 1996. P. 737 – 742.
11. Poštolková, B. et al. (1983): O české terminologii. Academia. Praha.

Deviatko Y.S.

Derivative characteristics of medical terms (based on the texts related to dentistry)

Abstract. *The article deals with derivational characteristics of medical terms based on the dental texts and medical and dental dictionaries. The study highlights the word-forming ways of medical terms, particularly with the aim to realize the potentials of the linguistic material, which are encoded in the meaning of Greek and Latin terminoelements. The article has been systematized productive word-forming ways of medical terms, which is very important for facilitating and improving the productivity of the translation process. In addition, it was demonstrated how the morphemic analysis of dental terms facilitate the translation process not only in the aspect of finding equivalents, but also in constructing a definition of terms.*

Keywords: *medical term, word formation, term derivation, derivation characteristics, dental text.*

УДК 821.161.2-31Матіос.09

Звягіна Г.О.

Запорізький державний медичний університет
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри культурології та українознавства

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ», «НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

У цій статті ми аналізуємо українську етнічну культуру в контексті романів Марії Матіос «Солодка Даруся», «Ніколи не навпаки». Мета статті – обговорення відображення української етнічної культури у творчості письменниці. Ми розглядаємо раціонально-пізнавальний аспект етнічної ідентифікації усвідомлення себе як члена етнічної спільності з притаманними їй властивостями та якостями, які повторюються в людях відповідної групи. Акцентуємо увагу на важливості ролі самоідентифікації, оригінальності моделі світу письменниці, концептуальною домінантою якої є нація і Буковина.

Ключові слова: етнічний контекст, етнічна культура; етнічні стереотипи; національна ідентичність.

Постановка проблеми. Інтерес до феномену культури визначається в наш час багатьма обставинами. В епоху глобалізації стрімко змінюється навколишній світ, соціальні інститути, побутовий уклад. Відбувається процес взаємопроникнення та змішання культур. Культурна глобалізація надзвичайно ускладнює буття етнокультур і викликає значні деструктивні тенденції стандартизації культурного простору. Тому таким важливим стає прагнення виявити потенціал культури, її внутрішні резерви, відшукати можливості її активізації.

Під етнічною культурою традиційно розуміють успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій і звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу [2; с. 117].

Етнічна культура виникає природним шляхом, у межах певної етнічної території і не поширюється за межі цієї території. Природний розвиток етнокультури має таку особливість: у процесі життєдіяльності етносу його природна культура зазнає еволюційних змін (шліфується, збагачується, вдосконалюється) і є самодостатньою на будь-якому етапі розвитку свого етносу, а також стає засобом самозбереження етносу. Важливою особливістю етнокультури є етнічна самоідентифікація, тобто усвідомлення своєї належності до певної етнічної спільноти, що виявляється насамперед через відоме вже на первісних етапах розвитку суспільства «ми – вони» [4; с. 122].

Національне відродження не є поверненням до забутих аутентичних витоків етнічності, а створенням культури, яка запозичує та усереднює риси традиційної народної культури. З поняттям національної свідомості органічно пов'язана категорія «національна ідентичність», під якою розуміють ототожнення інди-

віда з нацією, її символами, цінностями, культурою, історією, державними та правовими інституціями, політичними, економічними та соціальними інтересами. Національна ідентичність пов'язана з такими поняттями як «національна свідомість», «національні почуття», «національний характер», «ментальність», «національні образи світу», «національна ідея» [3; с. 122].

Останні дослідження та публікації. Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних аспектів етнокультурних процесів зробили такі вчені, як С. Алексеев, С. Арутюнов, Ю. Бромлей, Е. Гелнер, С. Грица, Л. Гумільов, В. Козлов, К. Леві-Стросс, С. Маркарян, Е. Сміт, Е. Тайлор.

Різним аспектам національної свідомості присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених – В. Андрущенко, Дж. Армстронга, А. Бичко, Г. Касьянова, І. Кресіної, В. Лісового, Д. Міллера та ін.

Творчість Марії Матіос активно розглядається у різних аспектах. Окремі грані творчої еволюції письменниці зауважено у відгуках І. Андрусяка, Є. Барана, А. Богуславської, Я. Голобородька, Т. Дзюби, А. Дімарова, Д. Дроздовського, П. Осадчука, Д. Павличка, І. Римарука, Р. Семківа, В. Соболя, Т. Тебешевської, С. Філоненко, Б. Червака, М. Якубовської та ін. Серед дослідників мови творів М. Матіос можна назвати З. Бакум (антропоніми), Я. Голобородька (буковинська орнаментика) [1], Н. Мельник (семантика кодів), Т. Мисливу (діалектизми), І. Насмінчук (особливості індивідуального стилю) [8], Н. Пирогоу (фразеологізми), Г. Павлишин (рецепція роману «Солодка Даруся»). Н. Сварич розглядала духовні цінності у творчості Матіос, Р. Харчук творчість авторки як частину постмодерної прози [10].

Мета статті. Для дослідження нами обрана Марія Матіос як сучасна письменниця, що за її словами, позиціонує себе як «митця національної традиції». Однак такому аспекту, як відображення української етнічної культури у творах Марії Матіос, не було приділено увагу, тому наше дослідження присвячено цій темі.

Виклад матеріалу дослідження. Велику популярність здобули прозові твори авторки «Солодка Даруся» (2004) та «Майже ніколи не навпаки» (2007), що входять до однієї трилогії. Р. Харчук успіх «Солодкої Дарусі» М. Матіос пояснює рішучим відстоюванням письменницею традиційних українських цінностей, що їх більшість сучасних українських прозаїків вважає або анахронічними, або неможливими [10, с. 69].

Авторська дефініція роману «Солодка Даруся» – драма на три життя. Твір Марії Матіос складається з трьох частин, трьох мозаїчних картин: «Даруся» – драма щоденна, «Іван Цвичок» – драма попередня, «Михайлове чудо» – драма найголовніша. Вони створюють монолітний сплав двох часових площин.

За визначенням Дмитра Павличка, це «повість, за сюжетом – новела, за шириною охоплення історичних подій – роман, за насиченням оповіді діалогами, прямою мовою – п'єса» [9, с. 6]. У літературний текст Марія Матіос вводить 33 діалоги, які виконують різні функції.

Марія Матіос уміє торкатися больових точок нашої української історії, трансформувати історичну правду в художню. Домінантними є риси реалістичні, віднаходимо у творі присутні ознаки експресіоністичної художньої системи: психологізм у розкритті внутрішнього світу героїв, лаконізм і місткість художнього вислову, прийом калейдоскопізму – швидка зміна емоційно насичених картин, драматично-трагічна заостреність конфлікту між особистістю і тоталітарною системою, між індивідуумом і соціумом, відтворення почуття тривоги й відчаю, підпорядкування подій потребам виразу сильних емоцій, використання засобів підвищеної виразності для нагнітання емоцій, глибокий підтекст твору, домінування діалогів персонажів [8, с. 7].

Дмитро Павличко відзначав: «Такого стефанівського лаконізму, лексичного багатства, взятого з гуцульського діалекту села Розтоки, де виросла Марія Матіос, у нашій прозі ще не було. А як було, то хіба лиш під пером покутських класиків, але й там літературна мова й діалект не були так органічно поєднані, як це бачимо у «Солодкій Дарусі» [9, с. 6]

За авторським визначенням, «...Майже ніколи не навпаки» – це сімейна сага в новелах, де авторка майстерно використовує мандрівні мотиви – братовбивства, забороненої любові, вірності. Це розповідь про життя кількох гуцульських родин (Чев'юків, Кейванів, Варварчуків) від часів Австро-Угорської імперії, Першої світової війни до середини ХХ століття. У житті героїв переплітаються різноманітні лінії, що розвиваються незалежно одна від одної: фізіологічна, психічна та соціальна.

Своїми книжками Марія Матіос повернула інтерес до етнорегіональної екзотики. Один з аспектів етнічної ідентифікації – раціонально-когнітивний – полягає в усвідомленні себе членом етнічної спільності, з'ясуванні свого місця серед етнічних груп. При цьому кожен знаходить власні риси, властивості та якості, які повторюються в людях відповідної групи. Це можуть бути мова, особливості поведінки, спосіб життя, традиції та звичаї, релігійні вірування.

Регулювання етнокультурної інформації відбувається за допомогою стереотипів. Це усталені форми етнічної поведінки, свого роду, її штампи, шаблони, а певною мірою і зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу.

У творах письменниці відзначаємо зображення *традиційних звичаїв та обрядів*, зокрема *весільних*: «Так вони і йшли берегом, з **витягнутими одне до одного руками, ніби велися до шлюбу...**» [6, с. 4]; «*Іде Даруся серединою вулиці – і обіч неї, як **весільні дружби**, поважно трясуться сільські пси, ... мотіляють хвостами, ніби ... **весільними дерецями...***» [6, с. 8]. Описує авторка і «старосвітський гуцульський звичай»: тост-подяку батьку нареченої від чоловіка, коли він п'є, затуляючи денце келиха пальцем. Якщо молода була цнотливою, то вино не ллється, якщо ні, то навпаки.

Усе життя гуцулів пронизано вірою в Бога, про це свідчать часто вживані *конструкції з лексемою «Бог»*: «**Як Бог дасть, так буде**» [6, с. 3]; «**Хай Бог милує від такого горя...**» [6, с. 12]; *вітання*: «– **Слава Йсу! – Навіки слава**

Богу! – одночасне відповіді гостеві з-поза паркана» [5, с. 6]; порівняння: «Другий би давно забув, а вона бідна карається, як та великомучениця Катерина...» [5, с. 24], «Слабі на голову – то Божі люди... І тому вона Божжа людина, бо лиш вона собі вільно може говорити з Богом» [5, с. 6]; вживання молитв: «Доця як стоїть – так падає перед образом Божим у покуті, міцно заплющує очі й майже вголос виказує одну за одною молитви за мертвих і живих, і ненарождених; і тих, кого ніхто не згадує; і тих, що згинули від грому чи тучі; кого взяли води чи блуд; хто оступився, украв, збрехав, не пробачив...» [5, с. 9].

Часто згаданими є назви релігійних свят, зокрема, найулюбленішого, Великодня: «Сьогодні Великдень і вона вбулася у дуже давні, але все іще великодні черевики» [6, с. 4].

Народні вірування і забобони: «Обручі знов звують гніздо в бідній її голівці, як гаддя на Здвиженні звиває в землі свої кубла на зиму» [6, с. 3]; «Вогонь свічки виганяє не тільки злий дух, але й дух людини, яка не завжди була мертвою» [5, с. 10]; «Бо полінуєшися встати, коли другий півень запіє, припізнися ногам дати поля — і вже, дивись, якась біда (зведениця, вдовиця, байстриця чи чортиця) перейде тобі дорогу... В селі з досвітку плентаються такі газдиньки, які тільки й чекають, щоб наперек перейти людині дорогу, коли в людини гризота. Та ще з порожніми відрами. Та в спідниці навиворіт» [5, с. 10]. Матіос навіть пояснює, що таке мольфарство: «Ворожба – це коли чарівне зілля збираєш точно в одному місці й в один час; коли змішуєш-колотииш та на вогні його припікаєш; коли з мерця знаки крадеши, пиття з них робиши, а потім людям голову дуриши» [5, с. 43].

Близькими до ворожіння є й способи народного лікування: «Поїв молоками-медами, вигривав шкірками молочних собачат, відпарював у настоях арніки і валер'янки, натирав борсуковим салом і обвивав свинською оболонкою» [5, с. 47].

Традиційною для українців є любов до музики та танців. Марія Матіос також не оминає їх у своїх творах: «Хтозна... може, у дрімбі жінки і справді пізнавали себе: до часу байдужих і лінивих, аж поки не візьмеш їх у руки, а вже як візьмеш — то почувеш такі соковиті переливи і тонкі зойки, що зайдеться тобі серце і плачем, і співом одночасно, і не зрозумієш, де ніч, а де сонце, бо лише жіноче тіло так розкішно здригається від ласки, як тіло дрімби від пальців...» [6, с. 14]; «Після несамовитої, буйної, як п'яний чоловік, і безконечної, як похоронні голосіння, «гуцулки», здатної витрусити душу не гірше, ніж нечиста сила чи опівнічний блуд... О, хто не знає, чим для гірської людини є «гора-маре», тому ніколи не перекажеш навіть найточнішими словами і барвами дивну, непередавану суміш її суті, ані її невловного трагізму, як не вловиш ніколи печалі у вічно розгойдуваній вітром смереці на вершині скали» [5, с. 32];

З найкращими почуттями – любов до музики та природи – пов'язаний і ідеал життя гуцульської жінки: «Гуцулка сяде собі в залиту сонцем траву на гор-

бі чи десь під смерекою — і світ її не колише: перебирає пальцем дрімбу, і ані Букінтемського палацу їй не треба, ні мужа, ні любаса, ані горілки. Білі овечки пасуться у трав'яному ліжникові та дзвінками подзвонюють, ніби дають знак із самого раю. Срібні від сонця яструби висять над головою. Легкий вітер голівки трав колише. Вселенська тиша стоїть над горами – долами. І хочеться або вмерти, або співати. Файно» [6, с. 14].

Цілком традиційними є прислів'я та приказки, вжиті у творі: «Вони таки не мають **смальцю в голові а Бога в череві**, її сусіди, бо думають, що вона дурна» [6, с. 1]; «Дарусі стало шкода Славка, що міг від горілки згоріти **ні за цапову душу**» [6, с. 4]; «**Яке їхало – таке здибало**, – стискали плечима в селі молодиці» [6, с. 17].

Висновки. Етнічна культура – складний комплекс процесів та зв'язків, які забезпечують існування етносу в просторі й часі, його розвиток і стабільність як окремого організму. Вона чітко структурована, і кожний її елемент відповідає за окрему ділянку інформації в системі етносу. Розвинена самоідентифікація різних рівнів робить організм етнічної культури набагато гнучкішим і здатним адаптувати до власних потреб запозичену культурну інформацію, відбираючи потрібне.

Особливе значення у формуванні й функціонуванні національної ідентичності мають етнокультурні чинники. Надбання попередніх поколінь культурної спільноти створюють підґрунтя, від якого повинні відштовхуватись майбутні покоління цієї спільноти у процесі національної самоідентифікації. Національна культура як система певних матеріальних і духовних цінностей, сукупність форм життєдіяльності, характерних для конкретного етносу, народу, є своєрідним генератором життя, упорядником життєвого хаосу, де національне – це структурований упорядкований лад [7, с. 58].

Домінуючою для творчості письменниці як представниці вісімдесятників стала проблема самоусвідомлення, самототожності, самоідентифікації. Реалізація цієї проблеми, яка порушувалась на рівні етносу загалом, і на рівні окремої особистості, передбачала порушення цілої низки раніше табуйованих тем, серед яких історія й героїчне минуле України, національне як обов'язкова складова загальнолюдського, релігія і духовність, індивідуально-людське на противагу колективно-масовому, еротичне як тотожне естетичній категорії краси. У новому тисячолітті проза вісімдесятників продовжує утверджувати плідність та перспективність такого дискурсу, який органічно поєднав би в собі традиційний та авангардний стильові пласти [8, с. 7]

М. Матіос сформувала власну концептосферу з таких понять, як Бог, вітчизна, мораль, життя, смерть, гріх, спокута, пам'ять. Концептуальною домінантою є нація, а найяскравішим проявом образу вітчизни в текстах письменниці виступає Буковина [8, с. 13]

Література

1. Голобородько Я. Буковинська орнаментика М.Матіос // Вісник Національної академії наук України. – К., 2008. – №3. – С. 66-73.
2. Козловець, М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. / М. А. Козловець, – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
3. Лозко Г.С. Етнологія України: Навчальний посібник / Г. С. Лозко. – К.: АртЕк, 2001. – 304 с.
4. Пономарьов А. П. Українська етнографія. Курс лекцій / А. П. Пономарьов. – К.: Либідь, 1994. – С. 117.
5. Матіос М. Майже ніколи не навпаки : сімейна сага у новелах / М. Матіос. – Львів : ПІРАМІДА, 2007. – 176 с.
6. Матіос М. Солodka Даруся. Драма на три життя / Марія Матіос. – 4-те вид. – Львів : ПІРАМІДА, 2007. – 188 с.
7. Михайлова М. Етнокультурна та національна свідомість: соціальнофілософський аналіз / М. Михайлова // Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філософія. – 2011. – Вип. 8. – С. 19-27.
8. Насмінчук І. А. Проза Марії Матіос: особливості індивідуального стилю: автореф. дис ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. А. Насмінчук. – Івано-Франківськ, 2009. – 16 с.
9. Павличко Д. Безодня, куди страшно заглядати // Літературна Україна. – 2005. – №2. – 20 січня. – С. 6.
10. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навчальний посіб. / Р.Б. Харчук – Київ: ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.

References

1. Holoborodko Ya. Bukovynska ornamentyka M.Matios // Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. – K., 2008. – №3. – S. 66-73.
2. Kozlovets, M. A. Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: Monohrafiia. / M. A. Kozlovets, – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – 558 s.
3. Lozko H.S. Etnolohiia Ukrainy: Navchalnyi posibnyk / H. S. Lozko. – K.: ArtEk, 2001. – 304 s.
4. Ponomarov A. P. Ukrainka etnografiia. Kurs leksii / A. P. Ponomarov. – K.: Lybid, 1994. – С. 117.
5. Matios M. Maizhe nikoly ne navpaky : simeina saha u novelakh / M. Matios. – Lviv : PIRAMIDA, 2007. – 176 s.
6. Matios M. Solodka Darusia. Drama na try zhyttia / Mariia Matios. – 4-te vyd. – Lviv : PIRAMIDA, 2007. – 188 s.
7. Mykhailova M. Etnokulturna ta natsionalna svidomist: sotsialnofilosofskyi analiz / M. Mykhailova // Naukovi zapysky [Nats. un-tu «Ostrozka akademii»]. Ser.: Filosofiia. – 2011. – Vyp. 8. – S. 19 - 27.
8. Nasminchuk I. A. Proza Marii Matios: osoblyvosti indyvidualnoho styliu: avtoref. dys ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura» / I. A. Nasminchuk. – Ivano-Frankivsk, 2009. – 16 s.
9. Pavlychko D. Bezodnia, kudy strashno zahliadaty // Literaturna Ukraina. – 2005. – №2. – 20 sichnia. – S. 6.
10. Kharchuk R.B. Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period: Navchalnyi posib. / R.B. Kharchuk – Kyiv: VTs «Akademii», 2008. – 248 s.

Zviahina H. O.

ETNOCULTURAL CONTEXT OF NOVELS OF MARIA MATIOS «SOLODKA DARUSIA», «NIKOLY NE NAVPAKY»

In this article, we analyze Ukrainian ethnic culture through the context of novels of Maria Matios «Solodka Darusia», «Nikoly ne navpaky». The theoretical frameworks based on anthropological linguistics and linguistic anthropology. They explores the language function as one of the cultural subsystems. The purpose of the article is to discuss a reflection of Ukrainian ethnic culture in the writer's work. We consider the rational-cognitive aspect of ethnic identity, ethnic self-awareness, ethnicity that is considered to be shared characteristics such as culture, language, religion, and traditions, which contribute to a person or group's identity and regarded by others as a distinct community by virtue of certain characteristics that will help to distinguish the group from the surrounding community. We emphasis on originality of the model of the writer's world. Conceptual dominant of this world is the nation and Bukovina.
Key words: *ethnocultural context, ethnic culture, ethnic stereotypes, national identity.*

УДК: 004 : 81 : 371. 3

В. М. Ковалёва

Одесский национальный политехнический университет
кандидат филологических наук
доцент кафедры лингводидактики ИПИГ

Е. А. Чумакова

старший преподаватель кафедры лингводидактики ИПИГ

КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК БАЗОВЫЙ КОМПОНЕНТ СИСТЕМНОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Данная статья посвящена вопросу интеграции информационно-коммуникационных технологий в процесс преподавания неродного языка на начальном этапе обучения. Представлен обзор существующих электронных ресурсов, составляющих базу нового направления – компьютерной лингводидактики. Описывается оптимальная модель использования ИКТ в процессе представления лексической единицы как единицы коммуникации, включая, последовательно, этапы презентации, семантизации, грамматического оформления, речевого функционирования и контроля сформированности у обучаемых навыков осмысленного употребления изучаемых единиц во всей совокупности их отношений. Делается вывод, что использование ИКТ будет способствовать созданию условий по оптимизации учебного процесса, повышению его эффективности, а в конечном итоге – успешному формированию у обучаемых коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, коммуникативная компетенция, активный лексический минимум, лексические навыки, презентация, компьютерная программа.

Наша эпоха может быть определена как эпоха информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), которые, активно развиваясь и совершенствуясь, коренным образом меняют традиционные принципы и подходы к системе преподавания в целом, и, в частности, к системе преподавания неродного языка. Активное участие информационных технологий в сфере образования способствует формированию информационной культуры личности, повышает эффективность учебного процесса и качество профессиональной подготовки студентов. Интернет-технологии обладают значительными образовательными возможностями, что позволяет широко использовать их в преподавании украинского и русского языков для иностранных студентов.

В работах последнего времени исследуются возможности использования ИКТ в лингводидактическом аспекте [1, 5, 7]. Ряд исследователей разрабатывает пути решения проблемы создания специального электронного (виртуального) образовательного пространства для изучающих русский язык как иностранный (РКИ) [3, 4, 6]. Актуальным представляется также изучение возможностей Интернета как средства электронной коммуникации. По мнению авторов, исполь-

зование электронной коммуникации в качестве средства обучения помогает частично решить одну из основных задач обучения – создание естественной языковой среды, поскольку дает дополнительные возможности общения на изучаемом языке, в том числе и с носителями языка [1, с. 50]. Электронная почта, чат-коммуникации, сеть Скайп, – все эти средства электронной коммуникации могут быть использованы для оценки речевых навыков в различных коммуникативных ситуациях, а естественные условия самой коммуникации послужат дополнительным стимулом активации речемыслительной деятельности обучаемых.

Особое место отводится использованию ресурсов Интернета для создания новых учебных материалов и, в частности, материалов по обучению лексике. Можно особо отметить широкие возможности по созданию презентаций по различным аспектам изучения языка в программе PowerPoint. Программа Flashcard Maker позволяет создавать различного рода визуальные материалы (визуальная семантизация, учебные карточки), значительно интенсифицирующие процесс ввода, отработки и контроля той или иной лексической единицы. Причем для визуальной семантизации могут быть использованы как предлагаемые программой иллюстрации, так и создаваемые непосредственно преподавателем с помощью виртуального карандаша графические рисунки. На современном этапе востребованным является использование ИКТ при разработке специальных тренировочных и тестовых упражнений и заданий. Инструментальные программы-оболочки (Hot Potatoes, Quizlet и др.) позволяют преподавателю самостоятельно создавать интерактивные обучающие и контролирующие задания, исходя из потребностей данного конкретного контингента обучаемых.

Несмотря на широкий спектр направлений использования ИКТ в процессе преподавания неродного языка, остается много вопросов по системному использованию электронных образовательных средств при обучении каждому конкретному аспекту речи. Предмет нашего изучения – использование ИКТ при комплексном обучении лексике на начальном этапе в процессе формирования у обучаемых полноценной коммуникативной компетенции.

Лексический аспект играет важную роль в формировании коммуникативной компетенции. По мнению Б.В. Беляева, «из всех основных аспектов иностранного языка, которые должны быть практически усвоены учащимися в процессе обучения, наиболее важным и существенным с психологической точки зрения следует считать лексику» [2, с. 44].

Цель нашей работы – определение оптимальной модели использования ИКТ в процессе представления лексической единицы как единицы коммуникации, включая, последовательно, этапы презентации, семантизации, грамматического оформления, речевого функционирования и контроля сформированности у обучаемых навыков осмысленного употребления изучаемых единиц во всей совокупности их отношений.

Работе над лексической стороной речи в методических исследованиях всегда уделялось большое место, в силу того, что лексический навык входит в состав речевых умений аудирования, говорения, чтения и письма. Сложность овладения лексикой иностранного языка обусловлена, прежде всего, значительным объемом словарного состава изучаемого языка, а также различиями в широте семантических полей соотносимых лексических единиц.

В связи с этим встает вопрос об отборе лексического материала, адекватного каждому уровню обучения, т. е. вопрос о лексическом минимуме. Лексический минимум понимается как объем лексических единиц, подлежащих усвоению в ограниченный период времени. Определение количественного и качественного состава лексического минимума обусловлено, прежде всего, целями обучения. Если говорить о начальном этапе обучения, то этот период характеризуется как «уровень выживания». Соответственно и принципы отбора лексических единиц должны координироваться с задачами и целями данного этапа: помогать обучаемым ориентироваться в новой для них социокультурной среде, инициировать и поддерживать простейшую коммуникацию на уровне решения элементарных бытовых проблем. Таким образом можно сделать вывод, что ситуативно-тематическая соотнесенность и актуальность лексической единицы является основным критерием методической сообразности включения ее в изучаемый лексический минимум.

Цель преподавателя на начальном этапе – создание условий, способствующих максимально быстрому процессу овладения активным лексическим минимумом, что предполагает усвоение значения лексической единицы и умение адекватно ее использовать в различных ситуациях общения во всех видах речевой деятельности. Мы считаем, что использование информационно-коммуникативных технологий в условиях смешанной модели обучения будет способствовать созданию условий для скорейшего достижения поставленных целей по формированию лексических навыков.

А. Н. Щукин [8] при обучении лексике выделяет следующие три этапа:

1) презентация вводимой лексики; 2) различного рода методические действия и приемы, обеспечивающие усвоение учащимися новой лексики; 3) организация повторения усвоенной учащимися новой лексики в речевых ситуациях и контроль качества усвоения. Каждому этапу обучения соответствуют определенные формы и методы использования ИКТ. Мы предлагаем обучаемым работу с лексическим тренажером на основе лексического минимума. Данный тренажер представляет собой комплексное использование различных программ, программных оболочек, ресурсов и типов носителей.

Этап презентации лексической единицы является ключевым в процессе ее изучения. На начальном этапе семантизация с помощью визуального образа представляется предпочтительней, чем использование электронных словарей, т. к. позволяет значительно сэкономить время предъявления и установить точное соответствие зрительного образа с конкретным значением, исключив все

иные семантические компоненты данной лексической единицы. На данном этапе многозначность является фактором, затрудняющим и замедляющим процесс усвоения.

Мы предлагаем учащимся флэш-карты, т.е. своеобразный паспорт лексической единицы, созданные в программе PowerPoint. На каждой карте представлен зрительный образ слова, его графическое соответствие в печатном и прописном виде, транскрипция, перевод, базовые грамматические характеристики, а также его звуковое оформление. Одновременное использование знаковых элементов различных систем дает возможность говорить о создании в рамках одной флэш-карты креолизованного текста, цель которого – комплексное воздействие на все органы восприятия информации. Все структурные составляющие креолизованного текста образуют в текстовом пространстве единое целое, обеспечивая более полное и осмысленное усвоение информации. Каждой электронной флэш-карте соответствует ее печатная версия. В условиях смешанного обучения использование реальных и виртуальных флэш-карт позволяет преподавателю значительно расширить формы и виды работ, что способствует улучшению запоминания слова, его семантики в единстве с графической, фонетической и грамматической формой.. На этапе контроля используются модификации базовых карт с задержкой воспроизведения графического или звукового оформления слова. Возможность сохранения данных флэш-карт на смартфонах приводит к созданию мобильного словаря-минимума, к которому обучаемые могут обратиться в любой момент времени.

В процессе работы над усвоением новой лексики учащимся предлагается работа с программой Quizlet (www.quizlet.com). На базе данной программы создаются обучающие и одновременно контролирующие учебные материалы по работе с тематическими группами слов (магазин, комната, банк, город и т. д.). На основе заданных данных программа предлагает выполнение различного рода лексических заданий: выбор перевода, поиск соответствий между иллюстрацией и словом, аудиозапись, понимание соответствия между звуковым и графическим оформлением слова. Безусловным плюсом данной программы является возможность трансформации и изменения заданий, сохранение учебного материала в базе данных, возможность фиксации результатов и скорости выполнения заданий для контроля преподавателя. В качестве дополнительного ресурса используется программная оболочка Penguin (www.armored-penguin.com/crossword). На основе введенной преподавателем лексики программа дает возможность создавать разнообразные игровые задания, позволяющие в сжатые сроки в занимательной форме повторить и закрепить изучаемый материал: поиск соответствия; поиск слова из набора букв; определение правильного написания слова при измененном порядке следования букв; составление кроссвордов и др.

Следующий уровень изучения лексики и развития лексических навыков предполагает формирование у учащихся понимания о синтагматических свя-

зях лексической единицы на уровне словосочетания (причем понимания не только формальной, но и смысловой совместимости), а затем – о парадигматических связях, т. е. понимание связи изучаемой лексической единицы с другими словоформами в структуре предложения. На данном этапе использование ИКТ способствует органическому включению изучаемых лексических единиц в реальную речевую среду.

Все предлагаемые задания можно разделить на два типа условно-продуктивные и продуктивные. К условно-продуктивным или предкоммуникативным заданиям относятся, прежде всего, задания, направленные на распознавание заданных единиц в графическом и звучащем тексте (найти заданное слово, найти слова определенной грамматической категории и др.), т. е. пассивное наблюдение за особенностями их речевого функционирования. Причем, если звучащий текст должен быть организован на основе известного слушателю материала, то графический может быть построен с использованием большого объема нового лексического и грамматического материала (к примеру, использование глагола в разных лицах, прилагательного в разных родах), что одновременно будет выполнять функцию развития языковой догадки. Мультимедийные методические материалы создаются в текстовом редакторе Word, графическом редакторе PowerPoint, создаются аудиозаписи. Продуктивные задания рассчитаны на работу с более сложными лексико-синтаксическими единицами. Выделяют два типа подобного рода упражнений – дополнение или создание собственного предложения или текста. Дополнение или заполнение пробелов представлено заданиями закрытого типа (подстановка в определенном месте предложенных лексических единиц), заданиями открытого типа (использования в подобных ситуациях собственного лексического запаса), а также заданиями множественного выбора (выбор слова из списка). В заданиях на создание собственного текста учащимся предстоит самим сформировать нужный контекст для реализации парадигматических связей определенных лексических единиц. Использование заданий по составлению предложений из предложенных слов, составлению микротекстов обеспечивает переход к продуктивным видам речевой деятельности, помогает расширять объем долговременной памяти и как следствие – объем словарного запаса обучаемых. На этом этапе обучения прекрасно зарекомендовала себя работа с презентациями в PowerPoint. Сама по себе презентация – это не только прекрасное средство визуализации, но и мультимедийное средство, позволяющее создавать широко используемый в современных педагогических технологиях новый тип учебного текста. На начальном этапе словарный запас обучаемых минимален, поэтому элементы креолизации, точные и яркие визуальные образы помогут быстрее и легче освоить изучаемый материал. Сначала мы предлагаем работу с учебной презентацией, созданной преподавателем по одной из базовых лексико-грамматических тем (моя семья; моя комната; мой город; погода и др.). Базовый слайд представляет собой микротекст, демонстрирующий функционирование изучаемых лекси-

ческих единиц в реальных речевых условиях. Последующие слайды демонстрируют визуальный образ каждой фразы текста. На этой основе создаются контролируемые слайды с заданиями вышеперечисленных типов. В заключении обучаемым предлагается создать собственную презентацию с опорой на видеоряд сначала из представленных преподавателем слайдов – шаблонов (возможно изменение последовательности, замена фрагментов и др.), а затем попытаться сделать подобную самостоятельно (погода в Одессе – погода на родине).

Важным этапом, позволяющим перевести обучение из условно-речевой сферы в сферу реальной коммуникации, является использование возможностей электронной почты, чат-коммуникаций в различных социальных сетях. Нельзя недооценивать преимущества подобного рода образовательных технологий, т.к. они, будучи частью реальной повседневной жизни обучаемых, стимулируют речевую активность, помогают закреплению навыков автоматизации в использовании лексических единиц, способствуют активизации пассивных учащихся, развивают творческое начало и интерес к изучению языка. Уровень сложности заданий возрастает по мере усложнения изучаемого материала (Пошли картинку другу с вопросом «что это?», цепочки слов и др. – Поздравь друга с праздником; мы сегодня идем в театр: обсуждаем место и время встречи.). Немаловажный плюс подобной работы – приобретение необходимого навыка работы на кириллической клавиатуре. Преподавателю легко управлять подобной формой общения, стимулировать ее и осуществлять контроль.

На этапе общего контроля усвоения изучаемой лексики на различных уровнях предлагается использовать программную оболочку Online Test Pad (<https://onlinetestpad.com>). Преподаватель может составлять тесты на основе уже изученной к данному моменту лексики, учитывать проблемные для данной конкретной группы обучаемых моменты, индивидуализировать задания. Наличие возможности автоматической проверки результатов значительно сократит затраты учебного времени, даст возможность дистанционного проведения контроля в удобное для студентов время.

Основными результатами данного исследования является анализ практического использования разработанного лексического тренажера со студентами ИПИГ ОНПУ на начальном этапе обучения. По результатам итоговых тестовых заданий группа, которая использовала в работе электронные учебные материалы, показала более высокие результаты, чем остальные студенты. Анкетирование подтвердило, что подобного рода современные материалы вызывают большой интерес у обучаемых, помогают разнообразить и индивидуализировать учебный процесс.

В дальнейшей перспективе представляется необходимым расширение круга используемых программ и мультимедийных средств для создания компьютерных дидактических материалов, т.к. они позволяют проводить обучение на основе аудиовизуальной информации, моделировать речевые ситуа-

ции, максимально приблизив обучаемых к условиям реальной речевой коммуникации.

В заключении можно сделать вывод, что активная интеграция ИКТ в образовательный процесс говорит о появлении нового феномена – электронной или компьютерной лингводидактики. Возможности ИКТ значительно расширяют круг обучающих средств, создавая новые технологичные методики и технологии, способствуя, тем самым, оптимизации учебного процесса, повышению его эффективности, что приводит к скорейшему решению основной задачи процесса обучения неродному языку – успешному формированию у обучаемых коммуникативной компетенции.

Литература

1. Азимов Э. Г. Информационно-коммуникационные технологии в обучении РКИ : состояние и перспективы / Э. Г. Азимов // Русский язык за рубежом, – 2011. – № 6. – С. 45–5.
2. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. : Просвещение, 1965, – 189 с.
3. Богомолов А. Н. Виртуальная среда обучения русскому языку как иностранному : лингвокультурологический аспект / А. Н. Богомолов. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 320 с.
4. Гарцов А. Д. Электронная лингводидактика в системе инновационного языкового образования : дисс. на соискание учен. степени докт. педаг. наук : спец.13.00.02. / А. Д. Гарцов. – М. : РУДН, 2009. – 398 с.
5. Демина Д. А. Методика формирования межкультурной компетенции на основе технологии трехмерной визуализации : дисс. на соискание учен. степени канд. педаг. наук : спец. 13.00.02. / Д. А. Демина. – М. : МГЛУ, 2010. – 210 с.
6. Дунаева Л. А. Средства коммуникационных и информационных технологий в обучении иностранных учащихся гуманитарных специальностей научному общению / Л. А. Дунаева. – М. : МАКС Пресс, 2006. – 292 с.
7. Сысоев П. В., Евстигнеев М. Н. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных интернет-технологий / П. В. Сысоев, М. Н. Евстигнеев. – М. : Феникс, 2010. – 180 с.
8. Щукин А. Н. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному / А. Н. Щукин. – М. : Рус. язык, 2003. – 304 с.

References

1. Azimov E. G. Informatsionno-kommunikatsionnyye tehnologii v obuchenii RKI : sostoianiye i perspektivy / E. G. Azimov // Russkiy yazyk za rubezhom, – 2011. – № 6. – S. 45 – 55.
2. Beliaiev B. V. Oчерki po psihologii obucheniya inostrannym yazykam / B. V. Beliaiev. – M. : Prosveshcheniye, 1965, – 189 S.
3. Bogomolov A. N. Virtual'naia sreda obucheniia russkomu yazyku kak inostrannomu : lingvokul'turologicheskii aspekt / A. N. Bogomolov. – M. : MAKS Press, 2008. – 320 S.
4. Gartsov A. D. Elektronnaia lingvodidaktika v sisteme innovatsionnogo yazykovogo obrazovaniya : diss. na soiskaniie uchen. stepeni dokt. pedag. nauk : spec.13.00.02. / A. D. Gartsov. – M. : RUDN, 2009. – 398 S.
5. Diomina D. A. Metodika formirovaniia mezhkul'turnoj kompetencii na osnove tehnologij triohmernoj vizualizatsiji diss. na soiskaniie uchen. stepeni kand. pedag. nauk : spec. 13.00.02. / D. A. Diomina. – M. : MGLU, 2010. – 210 S.
6. Dunaieva L. A. Sredstva kommunikatsionnih i informatsionnih tehnologij v obuchenii inostrannih uchashchihsia gumanitarnih special'nostej nauchnomu obshcheniju / L. A. Dunaieva. – M. : MAKS Press, 2006. – 292 S.
7. Sysoiev P. V., Yevstignieyev M. N. Metodika obucheniju inostrannomu yazyku s ispol'zovaniem novih informatsionno-kommunikativnih internet- tehnologij / P. V. Sysoiev, M. N. Yevstignieyev. – M. : Feniks, 2010. – 180 S.
8. Shchukin A. N. Prakticheskaya metodika obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu / A. N. Shchukin. – M. : Rus. yazyk, 2003. – 304 S.

Kovalova V. M., Chumakova O. A.

Computer technologies as the basic component of systematic study of the vocabulary on the beginner stage

The given article is dedicated to the informational and communicative technologies integration into the process of teaching a foreign language on the beginner stage of learning. The review of existing electronic resources of the base of the new area i.e. computerized linguodidactics is presented. It is given the description of the optimal model of using ICT in the process of submitting of a lexical unit as a unit of communication including consistently the stages of presentation, semantization, grammatical formalization, functioning in speech and checking of the students' skill level to use the active vocabulary in their totality. It is concluded that the usage of ICT will facilitate the creation of the conditions for optimizing the learning process, increasing its effectiveness and finally successful development of the communicative competence of the students.

Key words: *IC technologies, communicative competence, active basic dictionary, vocabulary skills, presentation, computer program.*

Ковальова В. М., Чумакова О. А.

Комп'ютерні технології як базовий компонент системного вивчення лексики на початковому етапі

Ця стаття присвячена питанню інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій в процес викладання нерідної мови на початковому етапі навчання. Представлений огляд наявних електронних ресурсів, що становлять базу нового напрямку, – комп'ютерної лінгводидактики. Описано оптимальну модель використання ІКТ у процесі представлення лексичної одиниці як одиниці комунікації, зокрема, послідовно описано етапи презентації, семантизації, граматичного оформлення, мовного функціонування та контролю сформованості у навчаних навичок осмисленого вживання одиниць, що вивчають в усій сукупності їх відношень. Зроблено висновок, що використання ІКТ сприятиме створенню умов з оптимізації навчального процесу, підвищенню його ефективності, а зрештою – успішному формуванню комунікативної компетенції.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, комунікативна компетенція, активний лексичний мінімум, лексичні навички, презентація, комп'ютерна програма.*

УДК 811.161.2'38

В. В. Корольова

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови

**ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТРОПОНІМІВ У П'ЄСАХ
НЕДИ НЕЖДАНОЇ**

У пропонованій статті окреслено особливості антропонімікону в сучасній драматургії Неди Нежданої, визначено його функційне й прагматичне навантаження, з'ясовано авторські тенденції в доборі найменування дійових осіб. Окреслено комунікативні ситуації, за яких антропоніми впливають на прагматичні параметри спілкування.

Ключові слова: антропонімія, прагматичне навантаження, Неда Неждана, сучасна драматургія, власне ім'я.

Власні назви, що становлять значущий компонент лексичної системи будь-якої мови, здатний акумулювати лінгвокультурний, історичний та соціокультурний досвід, завжди привертала увагу лінгвістів. Зорієнтування новітніх досліджень на антропоцентричну наукову парадигму посилило зацікавлення філологів вивченням цього лексико-граматичного класу іменників. Власне ім'я обирають здебільшого з урахуванням найрізноманітніших асоціацій, зrealізованих у певному соціумі, це найуживаніша лексема в комунікативному процесі, що пояснює яскраво виражене комунікативне спрямування антропонімів. У зв'язку із цим цікавим вважаємо аналіз художніх антропонімів, що є засобами кодування інформації, яка налаштовує читача на сприйняття і власне автора, і його персонажів.

У пропонованій статті ставимо за мету аналіз прагматичного спрямування антропонімів у драматургійних текстах Неди Нежданої. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: окреслити особливості антропонімікону в драматургії Неди Нежданої, визначити його функційне й прагматичне навантаження, з'ясувати авторські тенденції в доборі найменування дійових осіб.

В українському мовознавстві вивченню художньої антропонімії присвячено наукові розвідки багатьох дослідників, зокрема Л. Белея, В. Калінкіна, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Наумової, Л. Селіверстової, О. Усової, В. Чабаненка, Л. Шестопалової та ін. На матеріалі драматургійних текстів свій аналіз будували Т. Крупеньова (п'єси Лесі Українки) [4], Н. Попович (драматургія ХІХ – ХХ ст.) [9], О. Ожигова (драматургія кінця ХХ – початку ХХІ ст.) [8] та ін. Джерельною базою нашого дослідження стали твори Неди Нежданої, яка є головою конфедерації драматургів України, керівником відділу драматургійних проєктів Центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса. П'єси Неди Нежданої мають понад 60 театральних сценічних утілень в Україні та за її межа-

ми. Зокрема пропонуємо проаналізувати художні антропоніми на матеріалі п'єс «Коли повертається дощ», «Мільйон парашутиків», «Самогубство самоти», «Той, що відчиняє двері», «Угода з ангелом».

З опертям на номінативну функцію антропонімів власні назви дійових осіб досліджуваних п'єс структуровано одно-, дво- та трикомпонентними формулами, напр.: *Віра, Віка, Марта, Галина, Любов Серафимівна, Артур Вікторович, Панько Микола Федорович* тощо. Найчастіше фіксуємо однокомпонентний антропонім, що пояснюємо особливостями сучасного драматургічного роду. На думку літературознавців, сьогоденну драму характеризує домінування матеріально-побутового та родинно-інтимного конфліктів, а також перехід у внутрішню сферу [3, с. 174], що зумовлює наявність хронотопу обмеженого здебільшого неофіційним спілкуванням. Через це переважна більшість уживаних в аналізованих п'єсах антропонімів складають гіпокористики, що на протигагу офіційної форми антропонімів скорочують дистанційність між комунікантами, демонструючи спілкування за віссю «свій – свій». У Неди Нежданой гіпокористики вживано не для фамільярної, зниженої оцінки героїв, а для зазначення їхнього молодого віку, оскільки окремішнє використання цих антропонімів без індексів на позначення людей старшого віку не передбачено українським мовленнєвим етикетом. Уживання двокомпонентної формули в неофіційному спілкуванні засвідчує поважний вік дійової особи, напр.: *Любов Серафимівна (близько 50 років), Микола Федорович (близько 50 років)* [7, с. 433].

У списку дійових осіб подекуди подано офіційний варіант антропоніма й скорочену форму, напр.:

ДЕН, Денис Олександрович Вовк – 30-35 років – клоун і липовий страховий агент.

ЛІКА, Анжеліка – його громадянська жінка, трохи молодша – юрист [7, с. 433].

Почасти соціальну відстань між дійовими особами ще більше зменшено за рахунок демінутивних антропонімів, утворених суфіксацією, напр.: *Андрій – Андрійчик, Ліка – Лікуня, Ден – Денчик*. Негативно оцінними є пейоративні утворення, що не активно вживані в драмі, напр.: *Віра – Вірка*.

Подекуди фіксуємо трансформацію імен персонажів, через що номінативний ряд може змінюватися залежно від емоційного складника комунікативної ситуації. У п'єсі «Угода з ангелом» головний герой має низку форм особового імені, унаочнених на шкалі від найінтимнішої номінації (*Денчик*) до найофіційнішої (*Денис Олександрович Вовк*):

<i>Ден</i>	<i>Денис Вовк</i>	<i>Денис Олександрович Вовк</i>
<i>Денчик</i>	<i>Денис</i>	<i>Денис Олександрович</i>

В досліджуваних драматичних творах авторка обирає переважно поширені сучасні імена, що не вирізняються оригінальністю й не марковані оцінним значенням. Прагматика такого імені полягає в підсвідомому впливові на реципієнта. Актуальні нейтральні антропоніми входять у читацьку свідомість настільки

легко, що можуть бути сприйняті за імена знайомих людей, родичів. У цьому разі ситуації, змодельовані в п'єсах, видаються історіями, переказаними в неофіційному колі. І можна говорити про нівеляцію меж між драматургічним дійством і дійсністю.

Прагматичне маркування гіпокористичних та демінутивних форм власного імені авторка експліцитно демонструє через своїх героїв, які цілеспрямовано обирають офіційні форми імені для соціального дистанціювання один від одного, напр.:

1. ЛІКА (входить). *Знайомтесь, Денис Олександрович. А це потенційна клієнтка...*

НОРА (подає руку, Ден бере її, але не цілує). **Елеонора.** Але для вас можна просто **Нора**.

ЛІКА (льодяним тоном). **Денис Олександрович** теж їде на роботу, тому може приділити вам зовсім трохи часу... [с. 436].

2. ДІВЧИНА. До речі, може познайомимось? В останню путь разом все-таки. **Вікторія.** Можна просто **Віка**.

ЖІНКА (крізь зуби). Можна просто **Віра**... **Георгіївна** [6, с. 40].

В останньому діалозі прагматичний потенціал власних імен активізує також етимологічне значення слова: Вікторія – «перемога», Віра – «віра». У самій п'єсі лексема *вірити* трапляється лише п'ять разів, але саме «віра» допомагає героїням вийти із глухокутної ситуації переможницями. Авторка виводить на перший план етимологію імен і відповідні асоціації, що допомагають правильному сприйняттю тексту п'єси й тих прагматичних підтекстів, що закладає драматург.

Цікавим є тенденція Неди Нежданої позбавляти своїх героїв будь-яких імен. Зокрема в аналізованих п'єсах фіксуємо такі найменування дійових осіб: *Жінка, Він, Вона*. Цей засіб максимальної узагальненості образу авторка вживає для декларації ідеї, що герой один з багатьох, один з маси людей, один із читачів. У цьому разі в самій п'єсі функції антропонімів не нівельовано, наголошено на їхній оцінній значущості, напр.:

ВІН. Я все розумію, порядні жінки з незнайомими не знайомляться, але якщо вже так склалося...

ВОНА. Та як хочете, так і звертайтеся...

ВІН. Добре, тоді я буду називати вас **Вікою**...

ВОНА. Ой, ні, тільки не **Вікою**!

ВІН. Чому?

ВОНА. Просто у мене погані асоціації...

ВІН. Добре, може тоді **Пронею**?

ВОНА. Ви що, знущаєтесь?

ВІН. Старовинні імена вам теж не подобаються... А як стосовно **Ліліани**?

ВОНА. Не треба... [6, с. 195].

Л. Белей зауважує, що на сьогодні одним з найпоширеніших мотивів найменування осіб є бажання дотримуватися модних тенденцій [1, с. 59]. На поширенні впливу моди на антропонімію наголошує також С. Медвідь-Пахомова [5, с. 4]. Через це й імена в досліджуваних п'єсах авторка обирає поширені в українському соціумі, нерідко оцінно нейтральні, напр.: *Анжеліка, Віка, Марта, Елеонора, Анна-Марія, Артур, Денис, Марк* та ін. Водночас подекуди для наголошення на незвичності, окремій особі драматург вводить до п'єси нетрадиційні оніми. Наприклад, у п'єсі «Коли повертається дощ» натрапляємо на героїню з відапелятивним ім'ям *Тінь*, що має прозору семантику. Сама героїня відповідає цьому імені, вона *дивакувата, з «відсутнім» поглядом, розгублена, подекують, що божевільна*. Загалом навіть у текстах п'єс йдеться про антропоніми, коли герої розмірковують щодо доречності або власної оцінки імені. Напр.:

ГАЛИНА. ...Послухайте, пані, не знаю вашого імені...

ТІНЬ. Тінь.

ГАЛИНА. Що?

ТІНЬ. Мене звати Тінь.

ГАЛИНА. Мда... Ваші батьки – великі оригінали, нічого не скажеш... [6, с. 237].

У п'єсі «Коли повертається дощ» спостерігаємо явище зміни атропологічної ідентичності, коли герой нехтує власним ім'ям як елементом національної мови й культури, обираючи собі в приятельському колі інше:

П'ЄРО. Дозвольте представитися: Петро Павлович. Для близьких друзів – просто П'єро [6, с. 242].

Уживання офіційних форм імені / гіпокористик залежить від прагматичних чинників у стосунках дійових осіб: ступеня знайомства, близькості стосунків, вікової й соціальної тотожності, загального рівня культури. Серед прагматичних ситуацій використання антропонімів в п'єсах найчастотнішими були виявлені такі: 1) дружні стосунки (*Марк, Марточка, Андрійчик*); 2) перша зустріч незнайомих (*Денис, Анна-Марія, Віра Георгіївна*); 3) родинне коло (*Ліка, Ден, Любов Серафимівна*). Зазначені ситуації дають змогу антропонімам актуалізувати низку прагматичних параметрів. Зокрема, близькі стосунки вможливають маркування емоційних ознак через апелятив, тобто використання пейоративних та мейоративних форм власного імені (*Лікуня, Марточка, Андрійчик, Вірка*). Крім емоційного ставлення, антропонім фіксує також інші прагматичні параметри драматургічного тексту, зокрема:

1) посилення соціальної значущості дійової особи та дистанціювання між комунікантами через використання повної форми офіційного імені або соціальних гоноративів, напр.: *Денис Олександрович Вовк, пані Тінь, панна Тінь, пан Невідомий, містер Ден*;

2) порушення правил мовленнєвого етикету (використання замість антропонімів займенників у присутності людини, до якої звертаються), напр.:

ДЕН. Це зовсім не та, тобто, зовсім не те, що ви подумали...

ЛІКА (підходить). Ні, це інша... (Дену). А я тобі вірила...

ЛЮБОВ (знаходить пакунок з іграшкою). Він [про Дена – В. К.] їй ще й подарунки купує! Подивись! [7, с. 449–450].

Отже, в досліджуваних п'єсах Неда Неждана керується кількома правилами добору антропонімів для своїх героїв. По-перше, авторка надає перевагу оцінно нейтральним, поширеним власним назвам-гіпокористикам для зменшення дистанції між комунікантами. По-друге, драматург позбавляє подекуди героїв імен для максимальної узагальненості образів й нівеляції меж між дійовими особами й потенційним читачем. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в докладному аналізі прагматичного потенціалу художнього антропонімікону інших сучасних драматургів.

Література

1. Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині / Л. О. Белей. – Харків : Фоліо, 2010. – 283 с.
2. Белей Л. О. Нова літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. Вірченко Т. І. Драматургія «двотисячників» у літературознавчому вимірі / Т. І. Вірченко // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2012. – Вип. 61. – С. 172–176.
4. Крупеньова Т. І. Ономастика драматичних творів Леся Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Крупеньова. – Одеса, 2001. – 17 с.
5. Медвідь-Пахомова С. М. Про антропонімічну моду / С. М. Медвідь-Пахомова // Записки з ономастики / Відп. ред. Ю. О. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 1999. – Вип. 2. – С. 3–8.
6. Неждана Неда. Провокація іншості : пєси / Неда Неждана. – К : Український письменник, 2008. – 277 с.
7. Неждана Неда. Угода з ангелом : фарс-фантазмагорія на дві дії / Неда Неждана // 13 сучасних п'єс. – К : Преса України, 2013. – С. 433–492.
8. Ожигова О. Як звати дійових осіб у сучасній драмі / О. Ожигова // Культура слова. – Вип. 62. – К., 2003. – С. 9–13.
9. Попович Н. Ф. Літературно-художня антропонімія української драматургії XIX – XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ф. Попович. – Ужгород, 2004. – 21 с.

References

1. Belei L. O. The name of the child in the Ukrainian family / L. O. Belei. – Kharkiv: Folio, 2010. – 283 p.
2. Belei L. O. New literary and artistic anthroponymy: problems of theory and history / L. O. Belei. – Uzhgorod, 2002. – 175 p.
3. Virchenko T. I. Drama of «two thousandths» in literary study / T. I. Virchenko // Visnyk Zhytomyr. state university Ivan Franko. – 2012. – Ed. 61. – P. 172–176.
4. Krupeniova T. I. Onomastics of dramatic works by Lesja Ukrainka: abstract dissertation PhD filology sciences: «Ukrainian language» / T. I. Krupeniova. – Odessa, 2001. – 17 p.
5. Medvid-Pakhomova S. M. About Anthroponymic Fashion / S. M. Medvid-Pakhomova // Notes on Onomastics. – Odessa: Astroprint, 1999. – Ed. 2. – P. 3–8.
6. Nezhdana Neda. Provocation of others: Plays / Neda Nezhdana. – K.: Ukrainian writer, 2008. – 277 p.
7. Nezhdana Neda. An agreement with the angel: farce-phantasmagoria for two acts / Neda Nezhdana // 13 contemporary plays. – K.: Press of Ukraine, 2013. – P. 433–492.
8. Ozhygova O. How to call the characters in the modern drama / O. Ozhygova // Culture of the word. – Ed. 62. – K., 2003. – P. 9–13.
9. Popovich N. F. Literary and artistic anthroponymy of Ukrainian drama of the XIX – XX centuries: abstract dissertation PhD filology sciences: «Ukrainian language» / N. F. Popovich. – Uzhgorod, 2004. – 21 p.

Koroleva V. V.

The pragmatic potential of anthroponyms in the plays of Neda Nezhdanova

Proper names make up a significant component of the lexical system of any language that can accumulate linguistically-cultural, historical and socio-cultural experience. In the proposed article we aim to analyze the pragmatic direction of anthroponyms in dramaturgic texts by Neda Nezhdana. The goal to foresee the following tasks is set: to outline the features of the anthroponimicon in dramaturgic works by Neda Nezhdana, to determine its functional and pragmatic load, to find out the author's tendencies in the process of naming the characters. The author chooses predominantly popular modern names that are not original and not marked by any estimated value. The pragmatics of such a name is in the subconscious influence on a recipient. One-component anthroponymic formulas prevailing in plays are presented as hypocorrections (abbreviated variants of an official name). Occasionally Neda Nezhdana applies non-traditional names in the text to distinguish the originality of a character.

Key words: *anthroponimy, pragmatic loading, Neda Nezhdana, modern dramaturgy, proper name.*

УДК 811.161.1'42

О. К. Куварова

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри загального і слов'янського мовознавства

ДИСКУРСИВНЫЕ ФОРМЫ ДНЕВНИКА ЭКСПЕДИЦИИ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ТЕКСТЕ (на материале «Севастопольских писем» Н. И. Пирогова)

В статье исследована дискурсивная специфика «Севастопольских писем» выдающегося врача-хирурга и учёного Н. И. Пирогова. Показано, что эпистолярные тексты включают в себя дискурсивные формы дневника экспедиции. Автором реализован в них комплекс социокоммуникативных ролей («деятеля», «хроникёра», «пишущего», «носителя психологического состояния»), типичных для человека, ведущего дневник. Синтез разных дискурсивных форм в эпистолярных текстах стал средством осмысления учёным собственной деятельности и основой для продолжения им письменного творчества в разных жанрах.

Ключевые слова: дневник, письмо, эпистолярный текст, дискурс, Н. И. Пирогов.

Постановка проблемы. Дневниковые записи являются, пожалуй, одним из самых интимных видов письменной речевой деятельности, поскольку это тексты, адресованные их автором в первую очередь самому себе. Человек, пишущий дневник, более свободен в выражении своих мыслей, чувств, оценок событий и современников, чем это возможно при составлении, например, отчёта, письма, мемуаров, ориентированных на прочтение другими людьми. Между тем, именно эта внутренняя свобода делает личный дневник объектом интереса историков, биографов, литературоведов, особенно если автор дневника был личностью неординарной, чья деятельность и взгляды представляют общественный интерес. В последние десятилетия дневниковый дискурс стал предметом исследования лингвистов, причём в сферу их научного интереса были включены и дневники «рядовых», ничем не выдающихся носителей языка. Изучение дневника как речевого жанра и особого типа коммуникативной деятельности восходит к идеям М. М. Бахтина и продолжается в работах И. С. Андриановой, О. Г. Егорова, Анны Зализняк, Е. И. Калининой, Л. П. Квашиной, К. Кобрин, Н. Н. Козновой, Т. А. Космеды, Е. М. Криволаповой, Л. Н. Летягина, М. Ю. Михеева, К. С. Пигрова, Т. В. Радзиевской, М. В. Ромашкиной, И. Савкиной, К. В. Сизюхиной и других исследователей. Однако многие вопросы, связанные с типологией дневников, выяснением дифференциальных признаков дневникового дискурса, позволяющих отличить его от других речевых жанров, синтезом разных типов дискурса в тек-

стах той или иной функциональной направленности, ещё ожидают своего исследователя.

Анализ последних исследований и публикаций. В числе жанровых признаков дневника Анна Зализняк называет автоадресованность, возможность существования косвенного адресата, нефикциональность, отсутствие единого авторского замысла, сосредоточенность на текущем моменте и на личности пишущего, наличие метатекстовой даты записи [3, с. 130]. В текстах эти признаки реализуются не в одинаковой мере и в самых разнообразных комбинациях, а сами дневниковые записи неоднородны по условиям их создания, прагматике, возрастным и социальным характеристикам авторов, задачам, которые они перед собой ставят, поэтому возникает проблема классификации дневников. Развивая мысль М. М. Бахтина о том, что «дневники бывают то исповедальными, то биографическими» [1, с. 139]. О. Г. Егоров разделил их на две разновидности по объекту изображения: экстравертивные и интровертивные. К первой группе он отнес «те дневники, в которых объектом является внешний “объективный” предметный и социальный мир»; дневники второй группы, интровертивные, ориентированы «на внутренний мир, на субъективное переживание фактов душевной жизни» [2, с. 7]. М. В. Ромашкина предлагает членение жанра на дневники-черновики и бытовые дневники [8, с. 999]. В качестве особого типа дневниковых записей Т. В. Радзиевская выделяет «такие, которые создаются в тот период, когда коммуникант находится вне “своей” пространственной и коммуникативной среды. Это записи, которые ведутся во время путешествий, поездок, военных кампаний и т. п. ситуаций» [6, с. 196–197]. Исследователь отмечает, что такие записи складываются в историческую хронику, предполагают другого адресата, а целевой установкой их автора является фиксация всего интересного, заслуживающего внимания. Полагаем, что этот тип текстов, относящихся к экстравертивным дневникам, можно обозначить *дневник экспедиции*, рассматривая его как субжанр дневникового дискурса.

Цель статьи – исследовать дискурсивные формы дневника экспедиции в текстах «Севастопольских писем» выдающегося русского врача-хирурга и учёного Николая Ивановича Пирогова.

Изложение основного материала исследования. В дневник экспедиции заносятся прежде всего сведения о событиях, связанных с целью поездки, о соответствующей деятельности участников экспедиции, условиях жизни (жильё, продукты, цены), а также наблюдения за погодой, описание природы тех мест, где оказались путешественники, их контактов с местным населением и т. п. Написание текста такого рода было начато Н. И. Пироговым в ноябре 1854 г. в Севастополе, куда он отправился с группой коллег и учеников для организации медицинской помощи раненым и больным во время Крымской войны. Этот текст обычно включается издателями в цикл «Севастопольские письма», основу которого составляют написанные во время военной кампании

1854–1855 гг. письма Н. И. Пирогова жене [5, с. 9–92]. В письме от 24 ноября 1854 г. врач сообщал: *Я начал писать журнал моей экспедиции и посылаю тебе первые 2 листка; кто интересуется, как, например, Здекауер, Глазенап, можешь дать им прочесть* (с. 13). Две части журнала были отправлены жене вместе с письмами, причём в авторских комментариях, которыми Н. И. Пирогов сопровождает эти тексты, отчётливо обнаруживается сложность и многоплановость их адресации: как видим из приведённой выше цитаты, замысел дневника экспедиции предполагал, что с этим текстом ознакомится не только супруга врача, но и его коллеги, к числу которых принадлежал Н. Ф. Здекауер, руководители военной кампании, в частности директор Морского корпуса контр-адмирал Б. А. Глазенап, и другие заинтересованные лица. Во второй части дневника Пирогов рассказывает о своей аудиенции у главнокомандующего армией князя А. С. Меншикова, характеризуя его как бездарного полководца, который не заботится о своих солдатах. Откровенность, естественная для жанра дневника, теперь уже становится препятствием для его пересылки, поскольку написанное выходит за границы того, что может иметь даже косвенного адресата, и врач медлит с отправкой, о чём сообщает жене: *У меня готово продолжение, но я его не посылаю тебе теперь, потому что, прочитав написанное, я сам испугался, что уже слишком много сказал правды* (с. 23), и в следующем письме опять: *...одно письмо лежит у меня в портфеле; его опасуюсь послать, потому что в нём много правды* (с. 26). Решившись, наконец, отправить вторую часть дневника, Пирогов предупреждает жену: *Письмо, которое ты при этом получишь, не показывай никому; тут я говорю кое-что про Меншикова, чтобы это не разошлось* (с.30). Этот запрет был снят автором лишь после отставки главнокомандующего.

Замысел Н. И. Пирогова вести дневник экспедиции не был реализован полностью, и причиной этому, вероятно, стала не только нехватка времени, но и противоречие между сущностью дневникового текста, который пишется для себя, чувством гражданского долга, который требовал предать гласности обстоятельства военной кампании, и опасениями навредить чрезмерной откровенностью участникам событий, в том числе себе и своей семье. Противоречивость в квалификации собственной коммуникативной деятельности проявляется и в том, что Пирогов называет текст дневника то *журналом экспедиции*, то *письмом*. Дневник остался неоконченным, однако переписка с женой продолжалась регулярно на протяжении двух поездок врача в Крым, и роль продолжения начатого текста выполнили письма, фрагменты которых могут быть охарактеризованы как дискурс дневника экспедиции. Т. В. Радзиевская, выделяет четыре социокоммуникативные роли, репрезентативные для деятельности человека, ведущего дневник: 1) «деятеля», 2) «хроникёра», 3) «носителя психологического состояния» и 4) «пишущего». Эти роли она характеризует как корреляты текстотипа дневника [7, с. 251]. Рассмотрим, как воплощены эти роли в эпистолярной Н. И. Пирогова.

Реализуя роль «деятеля», Н. И. Пирогов выступает субъектом, организующим собственную коммуникативную деятельность, и уже в одном из первых писем из Севастополя формулирует свои намерения: *Пишу, милая Саша, не для тебя одной, а и для других добрых людей, а главное, и для себя, может быть* (с. 11). Из этих слов следует, что ещё во время поездки у него возник замысел использовать письма в дальнейшем, возможно, при написании воспоминаний или очерка о Крымской войне. Редактор и комментатор писем С. Я. Штрайх отмечал, что часть текста классического труда «Начала общей военно-полевой хирургии» основана на этих письмах [5, с. 506]. Коммуникативная деятельность Н. И. Пирогова, обладая для него и собственной ценностью, всё же мыслится им как часть более широкой, и в первую очередь профессиональной его деятельности, общественное значение которой врач в полной мере осознаёт. Периодически он просит в письмах жену передать великой княгине Елене Павловне информацию о положении дел в Крестовоздвиженской общине сестёр милосердия, которой княгиня попечительствовала: *Если она [Елена Павловна – Е. К.] пришлёт спросить, то скажи, что её сёстры до сих пор оказались так ревностными, как только можно требовать; день и ночь в госпитале* (с. 31); *...скажи, что велик[ая] княг[иня] этим действительно оказала услугу истинную человечеству и сделала переворот в госпиталях военных; жаль только, что восемь сестёр, как я слышу, заболели в Симферополе* (с. 34). Письма, в которых предстаёт образ их автора – врача-гражданина, заботящегося в первую очередь о благе вверенных его попечению больных, передают размышления Пирогова об общественном долге, о значении тех событий, в которые он вовлечён: *...Мы живём на земле не для себя только; вспомни, что пред нами разыгрывается великая драма, которой следствия отзовутся, может быть, через целые столетия; грешно, сложив руки, быть одним только праздным зрителем, кому бог дал хоть какую-нибудь возможность участвовать в ней* (с. 26). Сведения об организации Крымской военной кампании, о деятельности ряда полководцев, участвовавших в ней, а также самого врача и руководимой им Крестовоздвиженской общины сестёр попечения о раненых и больных, впервые в мире обеспечившей женскую помощь пострадавшим на полях сражений, – сведения, зафиксированные Н. И. Пироговым сначала в журнале экспедиции, а затем в письмах, – имели огромную ценность и для современников, в частности, тех из них в придворных и правящих кругах, кто имел влияние на организацию военной кампании, и для историков и биографов в дальнейшем.

Актуализация роли «хроникёра» осуществляется в записях, отражающих те события, которые происходили на протяжении дня или нескольких предшествующих дней. Такого рода записи, включённые в текст писем, бывают двух типов: первый – сжатые заметки констатирующего характера, второй – развёрнутое повествование о впечатлениях дня. Приведём примеры первого типа: *13 ноября. День моего рождения, о чём я вспомнил только сегодня, т. е.*

14 ноября (с. 11); *Вчера я ел с аппетитом тарелку супа куриного и жареного голубя. Продолжаю ещё брать морские ванны. ... Сон хорош. Вот тебе, душка, мой бюллетень* (с. 51). Второй тип записей может быть иллюстрирован пространственным письменным рассказом о поездке на шестой бастион (с. 46–47) или о встрече Нового года на боевых позициях (с. 34–36).

Содержание записей, которые образуют «хронику» путешествия, – это состояние дорог и почтового сообщения в южнорусских губерниях (*Дорога до Курска, где шоссе прекратилось, невыносимо мерзка. Грязь по колени; мы ехали не более 3 и даже 2 вёрст в час, шагом; в темноте не было возможности ехать, не подвергаясь опасности сломить шею. ... Надобно сказать Антонскому, что почты между Харьковом и Екатеринославом в самом жалком состоянии* (с. 10)); описание погоды (*Нас застал на дороге около Белгорода жесточайший ураган* (с. 10); *Вот уже третий день, как погода переменилась; настала зима, 8–10° холода, снег, и у нас в комнатах, в батарее, порядочно холодно...* (с. 32)); впечатления автора от крымской природы и описание достопримечательностей (*Ханский дворец действительно живописен, и я понимаю теперь, что Пушкин, бывши здесь летом, предался поэтическим мечтам. Мы видели и фонтан слёз, и гробницу Марии с луной над крестом, и бывший гарем Гирея; на дворе около фонтана зеленелись мирты и цвели дикие розы, вокруг тянется цепь гор* (с. 33)); записи о снабжении, продуктах питания, быте участников экспедиции (*... Ко всему привыкаешь; – я люблю переменять часто бельё, теперь не переменяю его по шесть и по семь дней; любил окачиваться холодной водой, – теперь не умываюсь иногда по целым дням* (с. 32)).

В «Севастопольских письмах» есть и такие высказывания, которые отражают эмоциональное состояние автора и реализуют роль «носителя психологического состояния». Эти высказывания реализуют стратегию самопрезентации, обеспечивающую, по мнению Е. И. Калининой, достижение главной цели дневниковых записей – создание Я-образа пишущего [4, с. 186]. Доминирующим чувством, запечатленным в письмах, является тревога их автора о судьбе Севастополя, а вместе с ним Крыма и всей страны, и горечь от осознания тщетности своих усилий что-либо изменить: *Я люблю Россию, люблю честь родины, а не чины; это врождённое, его из сердца не вырвешь и не переделаешь; а когда видишь перед глазами, как мало делается для отчизны и собственно из одной любви к ней и её чести, так поневоле хочешь лучше уйти от зла, чтобы не быть по крайней мере бездейственным его свидетелем* (с. 67). Конечно же, Н. И. Пирогов не был «бездейственным свидетелем» ситуации, его неустанный труд в течение многомесячной военной кампании давал о себе знать усталостью, и это единственное, на что врач позволял себе иногда пожаловаться: *Жизнь, которую я веду, не позволяет скучать, и потому мне не скучно, хотя я не вижу ни тебя, ни детей. Мыслей других нет и быть не может, как об раненых; засыпаешь, видя всё раны во сне, пробуждаешься с тем же. Читать и писать времени нет. Усталый, вечером думаешь только, как бы отдохнуть* (с. 25). Стремясь поощрить чувства жены, ободрить и успокоить

её, Н. И. Пирогов неизменно проявляет сдержанность в выражении эмоций и взвешенность оценок, даже в трудном положении находит свои преимущества. Сменив жизнь заслуженного профессора в Петербурге на неустроенный военный быт, он пишет: *...служить здесь мне во сто крат приятнее, чем в академии; я здесь, по крайней мере, не вижу удручающих жизнь, ум и сердце чиновнических лиц, с которыми по воле и неволе встречаюсь ежедневно в Петербурге. В войне много зла, но есть и поэзия: человек, смотря смерти прямо в рыло, как выражался начальник штаба Семякин, когда шёл на приступ с азовцами, смотрит и на жизнь другими глазами; много грусти, много и надежды; много забот, много и разливной беззаботности* (с. 44). Описание внутреннего состояния автора тесно связано со внешними обстоятельствами, и характеризует не только личность пишущего, но и ситуацию, в которой он живёт и действует.

Социокоммуникативная «роль пишущего» в разных жанрах варьируется, и характерной для дневника её чертой является стремление «удержать в памяти», сохранить в первую очередь для себя какие-то факты, события жизни, собственные чувства и переживания, связанные с этими событиями, мысли, заслуживающие сохранения. При этом имеют значение точность и объективность в передаче фактов, что достигается Н. И. Пироговым в изображении, например, главнокомандующего армией посредством включения в дневниковый дискурс диалогов, имевших место при встречах врача с князем А. С. Меншиковым (с. 19–21). Письма содержат документальные рассказы о личностях, проявивших героизм при обороне Севастополя, людях, чьи имена впоследствии вошли в историю: матросе Кошке (с. 44), Дарье Севастопольской (с. 24).

Фактографическая точность требует указания источников информации. В своих записях Н. И. Пирогов опирается прежде всего на собственные наблюдения. В то же время письма отражают большую роль в передаче информации в военное время слухов, которую автор неоднократно подчёркивает: *...Говорят о том, что хотят сильно бомбардировать, говорят и о том, что ждут десанта, говорят и о зимовке; но все одни слухи – так же, как и в Петербурге* (с. 33); *Пронеслись было слухи, что союзники хотят сделать новый десант и обойти нас со стороны северных укреплений* (с. 37); *О делах в Европе я знаю только по слухам и по некоторым запоздалым ведомостям* (с. 45). Точность и скрупулёзность фиксации положения дел в осаждённом городе проявляется также в использовании цифровых данных, когда Пирогов называет цены на продукты, количество раненых и больных, даты отправки и получения писем и т. п.

Выводы и перспективы исследования. В «Севастопольских письмах» Н. И. Пирогова реализован в соответствующих дискурсивных формах целый комплекс социокоммуникативных ролей, типичных для человека, ведущего дневник. Эти письма в сущности и стали своеобразным дневником, где врач фиксировал непосредственные впечатления во время экспедиции, которые позднее обобщил и изложил в таких работах, как «Начала общей военно-поле-

вой хирургии», «Военно-врачебное дело», «Дневник старого врача». Участие в Крымской войне стало завершающим этапом врачебной карьеры Н. И. Пирогова; по возвращении в Петербург он обратился к научно-педагогической деятельности. Полагаем, что письма, с их возможностью передавать практически любое содержание, синтезировать дискурсивные формы разных жанров, в том числе характерные для дневника экспедиции, послужили в известной мере подготовительным этапом и основой для продолжения письменного творчества учёного в разных жанрах. Перспективы дальнейших исследований видим в изучении дискурсивной природы эпистолярия, характера письменной фиксации событий в связи с интенциями и приоритетами в коммуникативной деятельности субъекта общения.

Литература

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / сост. С. Г. Бочаров. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Егоров О. Г. Дневники русских писателей XIX века: Исследование / О. Г. Егоров. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 288 с.
3. Зализняк Анна А. Дневник: к определению жанра / Анна А. Зализняк // Новое литературное обозрение. – 2010. – № 106. – С. 162–180. [Электронный ресурс]. – URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/106/za14.html> (дата обращения 20.03.2019).
4. Калининна Е. И. Стратегическая составляющая модели речевого жанра «diary» / Е. И. Калининна // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2013. – № 1 (53). – С. 184–187.
5. Пирогов Н. И. Севастопольские письма и воспоминания / ред. и коммент. С. Я. Штрайха. – М.: Изд-во АН СССР, 1950. – 652 с.
6. Радзиевская Т. В. Ведение дневника как вид коммуникативной деятельности / Т. В. Радзиевская // Логический анализ языка. Референция и проблемы текстообразования. – М.: Наука, 1988. – С. 95–117.
7. Радзиевська Т. В. Дискурсивні простори: історико-лінгвістичний вимір: монографія / Т. В. Радзиевська. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. – 323 с.
8. Ромашкина М. В. Разновидности жанра дневника / М. В. Ромашкина // Вестник Башкирского университета. – 2015. – Т. 20. – № 3. – С. 997–1001.

References

1. Bakhtin, M. M. Aesthetics of verbal creativity / comp. S. G. Bocharov. – 2nd ed. – M.: Iskusstvo, 1986. – 445 p.
2. Egorov, O. G. The Diaries of the XIX Century Russian Writers: A Study / O. G. Egorov. – M.: Flinta; Nauka, 2002. – 288 p.
3. Zaliznyak, Anna A. Diary: on the definition of a genre / Anna A. Zaliznyak // Novoye literaturnoye obozreniye. – 2010. – № 106. – P. 162–180. [Electronic resource]. – URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/106/za14.html> (date of appeal 20.03.2019).
4. Kalinina, E. I. Strategies in modeling diary as a speech genre / E. I. Kalinina // Bulletin of the Kemerovo State University. – 2013. – № 1 (53). – P. 184–187.
5. Pirogov, N. I. Sevastopol letters and memoirs / ed. and comments. S. Ya. Shtraykh. – M.: Academy of sciences of the USSR, 1950. – 652 p.
6. Radzievskaya, T. V. Keeping a diary as a type of communicative activity / T. V. Radzievskaya // Logical analysis of the language. Reference and problems of text formation (Logicheskiy analiz yazyka. Referentsiya i problemy tekstoobrazovaniya). – M.: Nauka, 1988. – P. 95–117.
7. Radzievs'ka, T. V. Discursive spaces: historical and linguistic aspects / T. V. Radzievs'ka. – Kyiv: DP «Інформативно-аналітичне агентство», 2018. – 323 p.
8. Romashkina, M. V. Aspects of the diary genre / M. V. Romashkina // Bulletin of the Bashkir University. – 2015. – Т. 20. – № 3. – P. 997–1001.

Куварова О. К.

DISCURSIVE FORMS OF EXPEDITION DIARY IN THE EPISTOLARY TEXT (on the material of the “Sevastopol Letters” by N. I. Pirogov)

The article is devoted to the discursive specificity of the “Sevastopol Letters” of an outstanding Russian doctor, teacher, scientist N. I. Pirogov. It is shown that epistolary texts include some discursive forms of the expedition diary. A complex of sociocommunicative roles («actor», «chronicler», «writer», «carrier of psychological state»), typical of a diarist, has implemented by the author in these texts. The letters contain documentary stories about real historical personalities, the dialogues, quantitative data, a narrative of events, which N. I. Pirogov was an eyewitness. This creates the factual accuracy necessary to implement the diary’s memoir function. Synthesis of various discursive forms in epistolary texts has become a means of reflection of the scientist regarding his activities, the basis for the continuation of his written work and the expansion of the genre-stylistic range of the texts created.

Keywords: expedition diary, letter, epistolary text, discourse, N. I. Pirogov.

Куварова О. К.

ДИСКУРСИВНІ ФОРМИ ЩОДЕННИКА ЕКСПЕДИЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНМУ ТЕКСТІ (на матеріалі «Севастопольських листів» М. І. Пирогова)

У статті досліджено дискурсивну специфіку «Севастопольських листів» видатного лікаря-хірурга й науковця М. І. Пирогова. Показано, що епістолярні тексти включають у себе дискурсивні форми щоденника експедиції. Автором реалізовано комплекс соціокомунікативних ролей («діяча», «хронікера», «того, хто пише», «носія психологічного стану»), типових для людини, яка веде щоденник. Синтез різних дискурсивних форм у листах став базою для продовження науковцем письмової творчості в різних жанрах.

Ключові слова: щоденник експедиції, лист, епістолярний текст, дискурс, М. І. Пирогов.

УДК 811.161.2'272:159.964

Н. В. Кутуза

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ ЗА НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНОЮ АКТИВАЦІЄЮ

Статтю присвячено різновидам комунікативного впливу, зокрема запропоновано класифікацію впливу, де фактори його актуалізації розподілено на два блоки: фактори соціопсихологічних характеристик суб'єкта й об'єкта впливу (або фактори інтерактивної актуалізації комунікативного впливу) та фактори повідомлення (або фактори текстової актуалізації комунікативного впливу). Основну увагу зосереджено на розгляді одного з факторів текстової актуалізації впливу – факторі побудови повідомлення за нейрофізіологічною активацією (ліво- та правопівкульна), що відповідно кваліфікує вплив як переконання та сугестію.

Ключові слова: комунікативний вплив, переконання, сугестія, нейрофізіологічна активація, фактор актуалізації впливу.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні дедалі більше порушується проблема вивчення впливу, його різновидів / видів у різних галузях науки (комунікативістиці, психології, медицини, соціології, політології, рекламістиці тощо), проте залишається низка дискусійних питань, зокрема немає чіткого розмежування понять вплив, переконання, сугестія, навіювання, гіпноз та ін., чітко не виокремлено актуальні складники впливу, фактори, які сприяють його здійсненню тощо. Це увиразнює потребу чіткого тлумачення комунікативного впливу, факторів актуалізації та систематизації складників цього феномену, що й підкреслює актуальність нашої розвідки.

Ступінь розроблення проблеми. Феномен впливу зацікавлює багатьох українських та зарубіжних учених, де найактивніше вплив вивчають у межах різноманітних напрямів сучасного мовознавства: прагмалінгвістики (Л. Блумфільд, Дж. Остін, Ч. Морріс, Ч. Пірс, Дж. Серль), психолінгвістики (В. П. Белянін, І. Н. Горелов, А. П. Загнітко, О. О. Залевська, Т. Ю. Ковалевська, О. О. Леонтєв, В. Ф. Петренко, Л. В. Сахарний, Й. А. Стернін), нейропсихолінгвістики (К. Ф. Сєдов), комунікативної лінгвістики (Ф. С. Бацевич, О. С. Іссерс, М. П. Маркаров, І. П. Сусов), прикладної лінгвістики (А. М. Баранов, П. Б. Паршин, Ю. К. Пирогова), сугестивної лінгвістики (Г. А. Гончаров, Т. Ю. Ковалевська, В. В. Кучеренко, Л. М. Мурзін, Н. В. Слухай, О. А. Романов, С. В. Форманова, І. Ю. Черепанова), теорії мовної комунікації (Є. В. Ключев, О. О. Селіванова, О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук, О. В. Яшенкова), нейролінгвістичного програмування (Х. Алдер, А. К. Бакіров, Р. Бендлер, Б. Боденхаммер, С. А. Горін,

Дж. Гриндер, Р. Ділтс, Т. Ю. Ковалевська, С. В. Ковальов, О. В. Котлячков, С. В. Огурцов, Дж. О'Коннор, Дж. Сеймор, М. Холл), політичної лінгвістики (А. П. Загнітко, А. В. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, О. А. Семенюк) тощо. Проте, не зважаючи на ґрунтовне розроблення феномену впливу, багато питань залишаються не розв'язаними, що унеможливує отримання стереометричного уявлення про цілісну природу досліджуваного об'єкта.

Метою роботи є проаналізувати різновиди комунікативного впливу за нейрофізіологічною активацією. У процесі досягнення мети розв'язано низку **завдань**: розглянуто феномен комунікативного впливу; запропоновано класифікацію впливу з чіткими критеріальними ознаками диференціювання; детально досліджено переконування та сугестію як різновиди комунікативного впливу.

Об'єкт дослідження – феномен комунікативного впливу як комплексне явище, **предмет** – різновиди комунікативного впливу.

Викладення основного змісту дослідження. Загалом вплив є двобічним процесом, у якому об'єкт і суб'єкт впливу залежать один від одного, де суб'єкт впливу намагається нав'язати об'єктові певні ідеї або форми поведінки [5, с. 190]. І. Ю. Черепанова, досліджуючи сугестивний вплив, відзначає, що «Оброблення,, сугестії залежить від рівня сугестивної сприйнятливості сугестанта. Природно, що процес перетворення сугестії від сугестора до сугестанта надзвичайно складний – це своєрідна “чорна скринька,, і важко визначити, що саме відбувається в момент впливу» [23, с. 212]. Досягнення мети об'єкта впливу уможливають певні фактори [24], серед яких дослідники Г. А. Гончаров, М. Р. Желтухіна, Т. Ю. Ковалевська, В. В. Латинов, В. В. Лученко, Р. І. Мокшанцев та ін. переважно називають такі: 1) властивості а) суб'єкта впливу, б) об'єкта впливу; 2) взаємодія, тобто відношення, що склалися між суб'єктом і об'єктом впливу; 3) спосіб конструювання повідомлення [див. 4; 9, с. 33]. Й. А. Стернін називає вищезазначені фактори мегафакторами: 1) фактор адресанта (діяльність мовця, включаючи зовнішність і невербальну поведінку); 2) фактор адресата (психофізіологічні особистісні характеристики та стани); 3) фактор повідомлення (зміст, побудова та форми мовного вираження, умови його передання), де перший та останній поєднує у фактор адресанта [19, с. 48]. Окремо дослідник наголошує на факторі жанру, проте підкреслює, що він є, по суті, «грамотним використанням усіх факторів мовленнєвого впливу в конкретній ситуації спілкування» [там само], й у цьому випадку не потребує виокремлення.

Нам імпонує позиція В. Г. Зазикіна, О. В. Зазикіної та А. П. Мельникова, які пропонують усі фактори розподілити на дві групи, де до першої уналежнюють відношення між сугестором і сугерентом (із відповідними характеристиками їхніх соціопсихоментальних властивостей і станів) у системі взаємодій, а до другої – власне різновиди, типи комунікативного впливу з відповідними засобами та умовами їхньої жанрової реалізації [див. 7, с. 49], тобто специфічні особливості конструювання та умови впровадження повідомлення.

Орієнтуючись на мегафактори, що актуалізують вплив, запропоновані високоповажними вченими, пропонуємо розглядати їх двома блоками: I) фактори соціопсихологічних характеристик суб'єкта й об'єкта впливу (або фактори інтерактивної актуалізації комунікативного впливу); II) фактори повідомлення (або фактори текстової актуалізації комунікативного впливу).

Фактори інтерактивної актуалізації комунікативного впливу передбачають комплексну кваліфікацію соціопсихологічних характеристик суб'єкта й об'єкта впливу, до яких уналежнюємо: 1) фактор соціопсихоментальних властивостей суб'єкта впливу – а) кількість суб'єктів, б) соціальні характеристики, в) психоментальні властивості, г) психофізіологічні стани та властивості; 2) фактор об'єкта впливу – а) кількість об'єктів, б) соціальні характеристики, в) психоментальні властивості, г) психофізіологічні стани.

До основних факторів текстової актуалізації комунікативного впливу (фактори повідомлення) уналежнюємо такі: 1) фактор загального змісту (відповідність інтересам об'єкта впливу); 2) фактор форми вираження – а) форма досягнення, б) форма презентації, в) ступінь експлікованості; 3) фактор умов передання – а) просторово-часові (процесуальні): *) частота подання (персеверація), *) швидкість подання (перевищення порогу сприйняття), *) дефіцит часу для сприйняття, *) інтервал часу реалізації, *) тривалість, *) локальність; б) особливості ситуації впливу (невизначеність ситуації, неочікуваність); 4) фактор механізму впровадження впливу – а) настанова; б) стереотип; в) наслідування / зараження; 5) фактор побудови – а) комунікативні стратегії й тактики; б) нейрофізіологічна активація (переконання / сугестія); в) векторна скерованість впливу (сугестія / маніпуляція); г) інтенсифікація впливу (переконання / сугестія / гіпноз) (детальніше [див. 11]).

Ми зупинимося на розгляді такого фактора текстової актуалізації впливу, як фактор побудови повідомлення за нейрофізіологічною активацією. За нейрофізіологічною активацією вплив розподіляється на переконання та сугестію, де «вмикаються» різні процеси нейрофізіологічної інформаційної обробки (відповідно ліво- та правопівкульна активація) [9, с. 36], та інколи – інформування як найбільш нейтральне для особистості подання інформації. Проте ми цілком погоджуємося з М. Р. Душкіною, що взагалі «інформування не може бути уналежнено до видів впливу, оскільки воно є власне сутністю процесу комунікації, одним зі складників спілкування, контекстом і способом впливу» [6, с. 64]. О. О. Селіванова зазначає, що «ще Аристотель розглядав два важелі впливу на аудиторію: логічні доводи й емоційне навіювання. Якщо переконання застосовує апеляцію до свідомості, то навіювання ґрунтується на емоціях і підсвідомому: перше потребує від адресата психологічної та мисленнєвої напруги, друге здійснюється спонтанно, без особливих зусиль» [16, с. 231]. Вивчаючи пропагандистський вплив, Л. Войтасик цитує дослідника Ю. Еллюля, який стверджував, що «зазвичай звертаються не до розуму індивіда, оскільки процес переконання розумної людини досить довгий і ненадійний» [2, с. 212].

Звернення до емоцій Л. Войтасик пояснює тим, що такий вплив не потребує раціонального обґрунтування, і, як наслідок, є найбільш ефективним, бо «залучено сферу підсвідомості та стимулюється ірраціональне мислення через пробудження активної й містичної віри» [там само]. Зазвичай навіювання та переконання протиставляються [див. 21, с. 156], проте український психіатр О. П. Слободяник уважав, що у «власне переконуванні й роз'ясненні уже приховане навіювання» [17, с. 101]. Вчений М. Л. Лінецький так само впевнений, що між навіюванням і переконуванням немає чіткої межі, бо логічне переконування «має не лише інформаційно-інтелектуальне значення, а й навіювальну силу, викликаючи емоції, впливаючи на почуття» [12, с. 6–8]. В цьому випадку нам імпонує позиція А. Є. Воробйової, А. Б. Купрейченко та О. М. Лебедева-Любимова: «Якщо суб'єкт не усвідомлює вплив, не здатний критично до нього поставитися, такий вплив класифікують як форму навіювання. Якщо ж суб'єкт здатний контролювати здійснюваний на нього вплив, зіставляти пропоновані аргументи з особистісним досвідом, такий вплив класифікується як форма переконання» [3, с. 181]. Додамо, що, попри різні підходи, переконування має лівопівкульний нейрофізіологічний пріоритет, навіювання – правопівкульний, субдомінантний.

Отже, переконування традиційно вважають раціональним впливом, що апелює до розуму реципієнта [21, с. 149], і визначають як «процес цілеспрямованого комунікативного впливу, котрий характеризується логічним обґрунтуванням повідомлення» [15, с. 24], де за допомогою аргументації наводяться «доводи з метою зміни позиції» [8, с. 6], «судження, ставлення, наміру або рішення» [6, с. 133], тобто передбачає критичне осмислення отриманої інформації. Разом із тим, переконування є складним процесом, оскільки людський інтелект прагне до самозбереження, чинить опір нав'язуванням ззовні [10, с. 16] і, «захищаючись від впливових повідомлень, на раціональному рівні людина вибудовує систему контраргументації» [20, с. 149], спираючись на свій усталений спектр поглядів, який багаторазово був апробована й підтверджений на практиці [10, с. 16]. Однією з провідних технік переконування є аргументація, витлумачувана як «наведення доводів із метою зміни позиції або переконування іншої сторони (аудиторії)» [8, с. 6]. Розрізняють логічний і психологічний способи аргументації [див. 21], де логічні, об'єктивні аргументи розкривають суть об'єкта, його своєрідність, дають змогу звернутися до раціональної сфери свідомості, апелюють до логіки адресата, а психологічні – викликають певні емоції й асоціації, відповідно апелюючи до емоційної сфери свідомості, до почуттів та інтересів реципієнта [див. 21]. Ми дотримуємося тієї позиції, що залежно від переваги емоційних або логічних аргументів відповідно вплив набуває ознак переконувального чи сугестійного.

Вчені В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко та В. В. Остроухов пропонують такий алгоритм переконувального впливу: 1) доступна логіка переконування для інтелекту об'єкта впливу;

2) опертя на відомі об'єктові факти; 3) наявність узагальнювальних пропозицій; 4) наявність несуперечливих конструктивів; 5) відповідне емоційне забарвлення [20, с. 16]. Проте найбільший ефект у впливовому зверненні досягається сполученням як логічних, так і психологічних аргументів, а ефективність сугестійного впливу залежить насамперед від їхнього балансу [6, с. 140]. Відзначимо, що часто емоційні аргументи стають підґрунтям маніпулятивних прийомів, або «вивертів»: перебільшення, повторення, удавана точність доказів, аргумент «до авторитету», апелювання до егоцентричних параметрів (гордості, пихатості / компліменти), надмір іншомовних слів і термінів, чорно-біла аргументація, неповні порівняння, аргумент «до народу» тощо [6; 8].

Таким чином, переконування як раціональний вплив передбачає апеляцію до логічної сфери свідомості, а також вимагає ретельного конструювання складної системи аргументації, доказів, віднайдення точних і влучних фактів, які поступово на раціональному рівні впроваджуються у свідомість реципієнта, намагаючись змусити реципієнта «усвідомлено прийняти / змінити певні настанови, оцінки і судження» [7, с. 47–48]. Проте переконування є досить складним та довготривалим процесом і не у всіх випадках досягає мети об'єкта впливу, оскільки реципієнт може побудувати контраргументацію. Подолати цей бар'єр можна за допомогою впливу на ірраціональному рівні, де «жодні раціональні контраргументи не спрацьовують» [20, с. 149], й у такому разі звертаються до сугестії як різновиду комунікативного впливу.

Сугестійний вплив на відміну від переконування представляє таку форму комунікації, де у сугерента може відбуватися зміна настанов, позицій, особистісного смислу, образу «я» (або ширше – картини світу) без контролювальної функції свідомості. Суб'єкт у процесі сугестійного впливу ідентифікує себе із джерелом сприйнятої інформації або сприймає її як форму внутрішнього діалогу із самим собою [13], чи як власні умовиводи, висновки, бажання, настанови, прагнення та ін., тобто забезпечується безконфліктне прийняття інформації, що містить готовий висновок [6, с. 134], і загалом відсутня потреба в її верифікації [20, с. 167]. Ще Б. Ф. Поршнев узагалі визначав сугестію як сутність людського спілкування, скеровану «придушувати в іншого біологічно корисну йому інформацію, котра йде по першій сигнальній системі, та замінювати її спонуканнями, корисними собі» [14, с. 417]. До тлумачення сугестії долучилося багато українських та зарубіжних учених. Так, наприклад, Г. А. Гончаров дефінує її як 1) компонент людського спілкування; 2) специфічний вид комунікації; 3) протилежність переконуванню [4], оскільки нав'ювання є неусвідомлюваним процесом порівняно з переконування. Це підтримують Т. Ю. Ковалевська, В. М. Корнеєв, Н. Ф. Непийвода, О. О. Селіванова, В. В. Різун та ін.

Одна з фундаторів сугестивної лінгвістики І. Ю. Черепанова наголошує, що «сугестія є необхідним компонентом звичайного людського спілкування, але може виступати і як спеціально організований вид комунікації (маніпуля-

тивної), що формується за допомогою вербальних (слово, текст, дискурс) і невербальних (міміка, жести, дії співрозмовника, обстановка, яка оточує тощо) засобів» [22, с. 21]. Учена наводить таке тлумачення: сугестія – це «подання інформації, яка сприймається адресатом без критичного оцінювання, латентне (приховане) навіювання на людину, що впливає на перебіг нервово-психічних процесів» [22, с. 23]. У такому разі підґрунтям процесу сугестії виступає редукція свідомого контролю (див. праці В. Г. Зазикіна) та логічного перероблення сприйнятої інформації [22, с. 23], тобто відбувається «процес прищеплення психічній сфері людини сторонньої ідеї (вольового рішення у вигляді думок, емоцій, актів) поза її «Я» (з чорного входу психіки) [див. 1]. В цьому аспекті вчені наголошують на визначальній ролі контексту в широкому смислі слова, де включено намір учасників, ступінь їхнього володіння культуральними кодами, обставини комунікативної ситуації та лінгвістичні механізми реалізації впливу [див. 18], де серед останніх вплив активується насамперед за допомогою «спеціальних мовних маркерів – сугестем, що успішно впливають на вибір (настанову) тих чи інших уподобань у діяльності людини, на світ її особистісних смислів, невідконтрольних свідомості» [22, с. 22]. Сприйнятий у такий спосіб зміст повідомлення подалі набуває нав'язливого характеру: він зі складністю піддається корекції, оскільки є сукупністю «сугестованих (навіяних) настанов» [4]. Закріпленню такого змісту сприяє постійне повторення навіюваного. Це т. зв. персеверація, яка вважається найбільш дієвою гіпнотичною технікою еріксонівського гіпнозу (див. праці С. А. Горіна), що використовується практично у всіх впливових дискурсах.

Поява відповідних реакцій реципієнтів істотно залежить і від 1) формування реакції; 2) підсилення наявних реакцій; 3) зміни реакцій [5, с. 190–191]. Так, 1) формування реакції набуває рис процесу навчання [5, с. 190–191; 20, с. 137], що, на нашу думку, перегукується з основною концепцією біхевіоризму, а саме теорією Б. Ф. Скіннера. За такого підходу сугестор виступає у ролі вчителя, а об'єкт впливу – учня, тобто сугестор, формуючи певну реакцію, навчає аудиторію певних поведінкових дій, що уможлиблює їхнє перетворення на стереотипну поведінкову реакцію, схематично представлену як стимул → реакція ($S \rightarrow R$). У такий спосіб можливе і формування загального емоційного настрою, світовідчуття реципієнта впливу (див. праці В. Ф. Петренка), що ґрунтується на таких механізмах впровадження впливу, як наслідування та зараження (детальніше див. [11, с. 117–124]). 2). Підсилення наявних реакцій відбувається у випадку вже наявних позитивних настанов щодо певної проблеми, і сугестор, нагадуючи про них, намагається їх максимально підсилити [5, с. 191; 20, с. 137], вкорінюючи, вкарбовуючи у свідомість і підсвідомість реципієнта. 3). Зміна реакцій вважається найбільш складною формою впливу, оскільки передбачає відмову від усталених переконань, настанов і прийняття інших, нових, подекуди не властивих реципієнту. Оскільки переважна кількість особистостей надає перевагу усталеності, то сугестор і пов'язує нові установки, форми поведінки з уже усталеними настановами, переконаннями, ціннос-

тями та ін. – відбувається процес «якоріння» [див. там само]. Таким чином, сугестор програмує тип поведінкової реакції на навіювання, що відповідно і враховується при конструюванні сугестивного повідомлення.

Отже, сугестія – це некритичне, неусвідомлене сприйняття реципієнтом інформації, що не піддається логічному обробленню й упроваджується приховано у свідомість і підсвідомість особистості за допомогою сугестем (вербальних і невербальних) та персеверації, де актуалізуються відповідні настрої, настанови, почуття, вчинки, ставлення й інші реакції.

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, побудова впливового повідомлення за нейрофізіологічною активацією орієнтована відповідно на переконування або сугестію (ліво- та правопівкульна активація). Переконування є процесом цілеспрямованого комунікативного впливу, що апелює до раціональної сфери реципієнта, використовуючи систему аргументації. Сугестію є некритичним, неусвідомленим сприйняття реципієнтом інформації, що впроваджується приховано у свідомість і підсвідомість особистості за допомогою персеверованих сугестем (вербальних і невербальних). Оскільки переконування, крім логічних аргументів, використовує і психологічні аргументи, які апелюють не до логіки, а до емоцій, то провести демаркаційну межу між цими двома різновидами комунікативного впливу в деяких випадках досить складно. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у поглибленні відомостей про увесь спектр факторів актуалізації комунікативного впливу.

Література

1. Бехтерев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни / В. М. Бехтерев. – СПб. : Питер, 2001. – 256 с.
2. Войтасик Л. Использование психологии в системе пропаганды / Л. Войтасик // Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход : учеб. пособ. для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики. – Самара : Издательский дом «Бахрах-М», 2001. – С. 208–285.
3. Воробьева А. Е. Нравственное самоопределение личности как ресурс противодействия неэтичным публикациям в СМИ / А. Е. Воробьева, А. Б. Купрейченко // Психологическое воздействие: Механизмы, стратегии, возможности противодействия / под ред. А. Л. Журавлёва, Н. Д. Павловой. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С. 179–201.
4. Гончаров Г. А. Сугестия: теория и практика [Электронный ресурс] / Г. А. Гончаров. – Режим доступа : <http://universalinternetlibrary.ru>
5. Джоуэтт Г. С. Пропаганда и внушение / Г. С. Джоуэтт, В. О'Доннел // Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход : учеб. пособ. для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики. – Самара : Издательский дом «Бахрах-М», 2001. – С. 186–207.
6. Душкина М. Р. Психология влияния / М. Р. Душкина. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
7. Зазыкин В. Г. Психология рекламы и рекламной деятельности : [монография] / В. Г. Зазыкин, Е. В. Зазыкина, А. П. Мельников. – М. : ИНТЕЛБУК ; Издательство ЭЛИТ, 2009. – 224 с.
8. Ивин А. А. Риторика: искусство убеждать / А. А. Ивин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 304 с.
9. Ковалевська Т. Ю. Сугестія в сфері лінгвістичної проблематики / Т. Ю. Ковалевська // Слов'янський збірник : зб. наук. праць / [відп. ред. Н. В. Кондратенко]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. I. – С. 32–38.
10. Колотилова Н. А. Риторика : навч. посіб. / Н. А. Колотилова. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
11. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі психолінгвістичний аспект : монографія / Н. В. Кутуза. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 736 с.
12. Линецкий М. Л. Внушение. Знание. Вера / М. Л. Линецкий. – К. : Политиздат Украины, 1988. – 160 с.

13. Петренко В. Ф. Искусство суггестивного воздействия [Электронный ресурс] / В. Ф. Петренко, В. В. Кучеренко. – Режим доступа : http://csr.spbu.ru/pub/RFBR_publications/articles/social_sciences/2002/iskusstvo-suggestivnogo-vozdeystviya_02_hum.pdf
14. Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории. Проблемы палеопсихологии / Б. Ф. Поршнев. – М. : Мысль, 1974. – 487 с.
15. Рюмшина Л. И. Манипулятивные приёмы в рекламе : [учеб. пособ.] / Л. И. Рюмшина. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2004. – 240 с. – (Серия «Журналистика и реклама»).
16. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник] / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
17. Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз / А. П. Слободяник. – Изд. 3-е, испр. и доп. – К. : Здоров'я, 1978. – 480 с.
18. Смирнов С. Суггестия и её окрестности: внушение, транс, гипноз [Электронный ресурс] / С. Смирнов. – Режим доступа : <http://www.b.17.ru/article/66803>
19. Стернин И. А. Основы речевого воздействия : учеб. изд. / И. А. Стернин. – Изд. 2-ое, испр. – Воронеж : Истоки, 2012. – 178 с.
20. Суггестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, С. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов ; за заг. ред. С. Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ВІПОЛ, 2011. – 248 с.
21. Феофанов О. Реклама: новые технологии в России / О. Феофанов. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с. : ил. (Серия «Маркетинг для профессионалов»).
22. Черепанова И. Заговор народа. Как создать сильный политический текст / И. Черепанова. – М. : КСП+, 2002. – 464 с.
23. Черепанова И. Стрела времени. Направленная энергия мира / И. Черепанова. – М. : Профит Стайл, 2009. – 576 с.
24. Petty R. E. Psychological processes underlying persuasion / R. E. Petty, P. Briñol. – Diogenes. – 2008. – V. 217. – P. 52–67.

References

1. Bekhterev V. M. Suggestion and its role in public life / V. M. Bekhterev. – SPb. : Peter, 2001. – 256 p.
2. Vojtasik L. The use of psychology in the system of propaganda / L. Vojtasik // Advertising: suggestion and manipulation. Media-oriented approach: studies. benefit for faculties of psychology, sociology, economics and journalism. – Samara: Publishing house “Bakhrakh-M”, 2001. – P. 208–285.
3. Vorobyova A. Ye. Moral self-determination of an individual as a resource for counteracting unethical publications in the media / A. Ye. Vorobyova, A. B. Kupreychenko // Psychological Impact: Mechanisms, Strategies, Opportunities of Counteraction / A. L. Zhuravleva, N. D. Pavlova. – M.: Institute of Psychology, RAS, 2012. – P. 179–201.
4. Goncharov G.A. Suggestion: Theory and Practice [Electronic resource] / G. A. Goncharov. – Access mode: <http://universalinternetlibrary.ru>
5. Jowett G. S. Propaganda and suggestion / G. S. Jowette, V. O'Donnell // Advertising: suggestion and manipulation. Media-oriented approach: studies. benefit for faculties of psychology, sociology, economics and journalism. – Samara: Bakhrakh-M Publishing House, 2001. – P. 186–207.
6. Dushkina, M. R. Psychology of Influence / M. R. Dushkina. – SPb.: Peter, 2004. – 224 p.
7. Zazykin V. G. Psychology of advertising and promotional activities: [monograph] / V. G. Zazykin, E. V. Zazykina, A. P. Melnikov. – M.: INTELBUK; Publishing house ELITE, 2009. – 224 p.
8. Ivin A. A. Rhetoric: the art of persuading / A. A. Ivin. – M.: FAIR-PRESS, 2002. – 304 p.
9. Kovalevskaya T. Yu. Sugestiya in the field of linguistic problems / T. Yu. Kovalevskaya // Slavic collection: Sb. sciences works / [rep. edit NV Kondratenko]. – K.: Publishing House Dmitry Burago, 2012. – Vip. 17. – Ch. I. – P. 32–38.
10. Kolotilova NA Rhetoric: Teach. manual / N. A. Kolotilova. – K.: Center for Educational Literature, 2007. – 232 p.
11. Kutuza N.V. Communicative Suggestion in the Advertising Discourse Psycholinguistic Aspect: Monograph / N.V. Kutuza. – K.: Publishing House of Dmitry Burago, 2018. – 736 p.
12. Linetsky M. L. Suggestion. Knowledge. Vera / M. L. Linetsky. – K.: Politizdat of Ukraine, 1988. – 160 p.
13. Petrenko V.F. Art of suggestive influence [Electronic resource] / V. F. Petrenko, V. V. Kucherenko. – Access Mode: http://csr.spbu.ru/pub/RFBR_publications/articles/social_sciences/2002/iskusstvo-suggestivnogo-vozdeystviya_02_hum.pdf

14. Porshnev B. F. About the beginning of human history. Problems of paleopsychology / B. F. Porshnev. – M.: Thought, 1974. – 487 p.
15. Ryumshina L. I. Manipulative techniques in advertising: [studies. allowance.] / L.I. Ryumshin. – M.: MarT; Rostov n / D: Mart, 2004. – 240 p. – (Series “Journalism and advertising”).
16. Selivanova O. The fundamentals of the theory of language communication: [textbook] / O. O. Selivanova. – Cherkasy: Publishing house Chababenko Yu. A., 2011. – 350 p.
17. Slobodianik A.P. Psychotherapy, suggestion, hypnosis / A.P. Slobodianik. – Ed. 3rd, rev. and add. – K.: Health, 1978. – 480 s.
18. Smirnov S. Suggestion and its surroundings: suggestion, trance, hypnosis [Electronic resource] / S. Smirnov. – Access mode: <http://www.b.17.ru/article/66803>
19. Sternin I. A. Basics of speech influence: studies. ed. / I. A. Sternin. – Ed. 2nd, rev. – Voronezh: Origins, 2012. – 178 p.
20. Suggestive technologies of manipulative influence: teach. manual / V. M. Petryk, M. M. Prysyzhnyuk, L. F. Kompantseva, E. D. Skulish, O. D. Boyko, V. V. Ostroukhov; for community edit E. D. Skulisha. – 2nd form. – K.: VIPOL, 2011. – 248 p.
21. Feofanov O. Advertising: new technologies in Russia / O. Feofanov. – SPb. : Peter, 2003. – 384 p. : il. (A series of “Marketing for professionals”).
22. Cherepanova I. Conspiracy of the people. How to create a strong political text / I. Cherepanova. – M.: KSP +, 2002. – 464 p.
23. Cherepanova I. The Arrow of Time. Directed energy of the world / I. Cherepanova. – M.: Profit Style, 2009. – 576 p.
24. Petty R. E. Psychological processes underlying persuasion / R. E. Petty, P. Briñol. – Diogenes. – 2008. – V. 217. – P. 52–67.

Kutuza N. V.

DIFFERENTIATION OF COMMUNICATIVE INFLUENCE FOR THE NEUROPHYSIOLOGICAL ACTIVATION

The article is devoted to the types of communicative influence, in particular, the classification of influence is proposed, where the factors of its actualization are divided into two blocks: factors of socio-psychological characteristics of the subject and object of influence (or factors of interactive updating of communicative influence) and factors of the message (or factors of the textual updating of the communicative influence). The main focus is on considering one of the factors of textual updating of influence – the factor of constructing a message for neurophysiological activation (left and right hemisphere), which respectively qualifies the effect as persuasion and suggestion.

Key words: *communicative influence, persuasion, suggestion, neurophysiological activation, factor of actualization of influence.*

УДК 811.161.2:141.311:821.161.2Т1/7.08

Л. М. Марчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови

КОНЦЕПТ «ДОЛЯ» У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Попри те, що поняття долі отримало докладне віддзеркалення на матеріалі різних мов світу, у мовознавстві залишається чимало проблем щодо мовної інтерпретації цього культурологічного явища, у тому числі і з інтердисциплінарних позицій. У статті йдеться про врахування набутків як лінгвокультурологічної, так і лінгвосеміотичної теорій, де ключовими виступають поняття мови та культури.

Ключові слова: *концепт, лінгвокультурологія, лінгвосеміотика, мовна картина світу, гендер.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність дослідження зумовлена посиленою увагою науковців до культурно значущих концептів як складових концептуальної картини світу (ККС) (А. Вежбицька, С. Воркачов, І. Голубовська, В. Жайворонок, Т. Космеда, Т. Радзівська, Марія Скаб, В. Ужченко, О. Шмельов та ін.). Вивчення мовного вираження феноменів уможлиблює розкриття особливостей устрою і функціонування етнічної й індивідуальної мовної свідомості, самого ментального світу членів певного мовного колективу.

З одного боку це – антропоцентричний характер об'єкта аналізу концепту ДОЛЯ, його пріоритетне місце у системі аксіологічних орієнтирів представників української лінгвокультури, а з іншого боку, – залучення методик дискурсивного аналізу, які дозволяють дослідити концепт як процес конструювання знання в міжсуб'єктній дискурсивній взаємодії, що втілюється у різноманітних виявах поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного змісту. Такий підхід надає абстрактному суб'єкту дискурсу гендерних специфічних характеристик й уможлиблює розкриття гендерних особливостей концептуалізації *долі* представниками української лінгвокультури, що повною мірою відповідає загальній спрямованості сучасної лінгвістики на виявлення опосередкованої присутності суб'єкта у мові й мовленні.

Аналіз наукових досліджень. Поняття долі та засоби її мовного вираження неодноразово ставали предметом аналізу у порівняльно-історичному мовознавстві (Е. Салахов, С. Сахно), віддзеркалювалися у працях з логічного аналізу мовних одиниць (Н. Арутюнова, В. Гак, О. Шмельов), лексичної семантики (А. Вежбицька, В. Колесов, Н. Ніколаєва) та когнітивної лінгвістики

(Ю. Кокунов, В. Ніконова, Л. Чернейко). У германістиці це поняття слугувало об'єктом дослідження як вітчизняних (І. Буніятова, О. Колесник, Т. Радзівська, Г. Яворська), так і зарубіжних лінгвістів (Н. Ганіна, А. Гуревич, Т. Михайлова, О. Смирницька, М. Стеблін-Каменський, Т. Топорова, F. Aswynn, P. Augustyn, H. Ellis-Davidson, M. Gatch, Jh. Niles, R. Oniens, J. Trahern).

Мета роботи полягає у з'ясуванні мовних особливостей концепту *доля* у прозі Галини Тарасюк.

Для досягнення цієї мети в роботі розв'язуються конкретні **завдання**: обґрунтування теоретико-методологічних засад вивчення специфіки об'єктивної концепту; аналіз мовних особливостей вербалізації концепту *доля* в прозі Галини Тарасюк.

Об'єктом дослідження є концепт *доля* у прозі Галини Тарасюк.

Предметом дослідження є мовні засоби вираження концепту *доля* в творах Галини Тарасюк.

Матеріал дослідження стали такі тексти: Тарасюк Г. Жіночі романи Гаспид і Маргарита; Покоївка; Мій третій і останній шлюб; Хижачка. Бровари: Відродження. 2006. 288с.; Тарасюк Г. Новели: проза. Бровари: вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. 416 с.

Викладення основного матеріалу. До відгалужень концептології належать: лінгвоконцептологія, у тому числі зіставна й історична або діахронійна; концептологія тексту і дискурсу; концептологія культури, включаючи лінгвокультурну концептологію; художня концептологія й ідіоконцептологія як її складова; інтерсеміотична, або мультимодальна концептологія (напр., концептологія фільму, реклами, балету тощо), а також концептологічні студії в межах мультимодальної стилістики, що спирається на визнання наявності в художньому тексті своєрідної вбудованої мультимодальності; невербальна концептологія (жестів, музики, танцю, архітектури і под.), зокрема в аспекті паралінгвального втілення концептів; концептологія емоцій і емоційних станів, включаючи змінені стани свідомості, яку умовно можна назвати лінгвопсихоконцептологією; нейроконцептологія у контексті когнітивної нейронауки; психолінгвоконцептологія як галузь психолінгвістики; концептологія як розділ педагогічної (лінгводидактичної) когнітології.

Образна складова культурологічного концепту пов'язана зі способом пізнання дійсності. На відміну від понятійної, вона не завжди повністю підлягає рефлексії. Образний бік концепту складають усі наївні уявлення, закріплені в мові, внутрішні форми слів, які служать для вираження цього концепту, стійкі мисленеві картини.

Ціннісна складова дослідження концепту є надзвичайно важливою: «саме ціннісний принцип лежить в основі культури, а концепт, у свою чергу, служить її дослідженню» [29, с. 42]. У той же час для ментальних концептів ціннісний компонент не є специфічним, оскільки він притаманний будь-якому ментальному утворенню, що віддзеркалює духовне життя людини.

Аналізуючи дискурс, можна визначити концепти, типи особистостей, що виявляються в дискурсі. В абстрактному вимірі з визначенням аксіоматики людської свідомості, за В.І. Карасиком, її розгляд має такі позиції: 1) людина на взаємодіє зі світом на основі генетично і культурно засвоєного досвіду; 2) останній складає гнучку систему взаємопов'язаних смислів – особисто значущих і ситуативно зумовлених соціальних сутностей; 3) осмислення дійсності є діалектично взаємозв'язаний взаємоспрямований рух – всередину і зовні (інтеріоризація та екстеріоризація); 4) людська свідомість – це частина загальної складної організованої системи (типу ноосфери); 5) людина за своєю природою активна і проєктивна в силу чого розглядає і переживає і реальні, і можливі ситуації; 6) людська свідомість багатовимірна, багатовимірні і складники – ментальні утворення, тому що світ поліпричинний і поліваріантний; 7) людська окремість пояснює наш взаємо-зворотний рух від системи суб'єктивних уявлень і знань про світ до зовнішнього світу і в зворотному напрямі, що пояснює обов'язковість постійних змін досвідних одиниць, збережуваних в індивідуальній та колективній людській пам'яті; 8) за своєю суттю людська свідомість всезагальна, відмінності між людьми вторинні [20, с. 7–8].

Сучасне розуміння концепту, його структури, співвідношення з мовними одиницями має опертям тривалу традицію розгляду та аналізу мовних одиниць крізь призму логічних категорій і не може поставати в одну мить викінченим і довершеним. Незаперечним є факт спільності і відмінності тлумачення концепту в суто когнітивному і культурологічному аспектах, врахування низки ознак концепту за особливостями його вияву, змісту, структури, ступенем вербалізації, можливостями вербалізації / невербалізації, співвідношенням з усталеними моделями і стереотипами, закономірностями регулярності, соціумної стратифікації і значущості та інше виявляють значущість і важливість перспектив опрацювання проблеми класифікаційних типологій концептів.

Крім лінгвокультурної інформативності, концепт наділений лінгвістичними рисами.

Продуктивним у цьому плані є дослідження лексико-семантичних полів і пов'язаних з ними внутрішньопольових і міжпольових відношень.

Оскільки концепт вміщує в собі названі ознаки, варто, на нашу думку, особливу увагу звертати на те, яким чином ці ознаки можуть стати ключовими ланками концептуальної і мовної картин світу.

Уявлення про долю трапляються в усіх мовах та культурах.

Доля – це найважливіша категорія свідомості, з допомогою яких ґрунтується концептуальна картина світу народу. Розуміння долі як вищої сили позначилася на тлумачних словниках. Наприклад, в академічному словнику термін доля має три значення, головне із яких: складений незалежно від волі людини перебіг подій, збіг (за забобонними уявленнями – сила, визначальна для усього, що відбувається у житті) – скоритися долі, удари долі [7, с. 302].

Своя доля є у всьому: людях, речах, подіях, явищах, у житті суспільства, буття. Доля – це божественно встановлена суть і майбутність кожної речі й кожної людини, але це не розумна сутність, в релігійній свідомості – це Бог. Наприклад, С. Аверинцев філософському словнику визначає долю як «нерозумну і незбагненну обумовленість подій і учинків людини...» [7, с. 205].

У такому тлумаченні цього концепту можна зрозуміти, що об'єкт, який стоїть за цим словом, багатомірний і допускає низку інтерпретацій. У цьому вся складність дослідження, що навіть пояснюється появою у останнім часом низки фундаментальних праць, присвячених долі (А. Вежбицька Л. Чернейко, В. Долинський).

Доля – один із найяскравіших концептів українського культурного ареалу. Внутрішня форма цього слова розкриває уявлення українців про існування вищої сили, яка наділяє кожну людину щасливим – щастя й доля, щастя доле, хвалити долю, – або нещасливим життям – чорна, лиха, гірка, щербата доля. Саме вона за принципом випадковості визначає головний вектор життєвого шляху людини, не зважаючи на його власні прагнення і бажання.

Зокрема, генітивні описи жінки здебільшого виражають долю жінки-страждальниці, її соціальну роль поряд із чоловіком: *«Атож, тоді вони щастя і чинів шукали, тепер – няньку, годувальницю, безкоштовну масажистку, жилетку – поплакатись на предмет радикуліту-простатиту, кольок у лівому боці та хронічного безсоння»* [47, с. 16]. Чоловічі риси набувають негативної оцінки в устах жінки: *«А я, дурна, гладила його по голівці, колисала на своїх грудях. Змія повзучого! Калігулу підступного!»* [48, с. 5].

У творах досліджуваної письменниці поняття страждання є ключовим при розкритті внутрішніх переживань жінки. «...Автор вибирає постаті найбільш виразні, найнезахищеніші і водночас найбільш заклопотані як особистим життям, так і життям суспільства, а – це якраз – сучасні українські жінки...» [48, с. 411]. Галина Тарасюк показує душевні муки і переживання людини на межі внутрішнього зламу. Саме тому її письменство бере першооснову із творчості неперевершеного майстра психологічної новели. «...Витоками її творчості є емоційно-насичене, сконцентроване письмо Василя Стефаника, де нерв оповіді оголений до праоснови, де творець докопується до первинної суті болю. Він вражає оголеністю факту, його несподіваною візією...» [48, с. 409].

Мікроконцепт страждання досить складний. Перша його форма вираження – це переживання людини, її душевні муки. Другий бік – фізичний біль, який охоплює хвору людину, недуги та фізичні вади. Спираючись на ці дві позиції, ми робимо спробу виділити розряди слів-оцінок на лексичному та синтаксичному рівнях.

Для вираження негативної оцінки важкого душевного стану жінки авторка послуговується:

– дієсловами, які набувають контекстуальної оцінки (такі слова не володіють диференційною оцінною семою, тобто не забезпечують оцінної інваріант-

ності смислової структури слова, але відображають різні оцінні асоціації у конкретних ситуаціях вживання слова в художньому творі і відповідно набувають контекстуальну оцінку сему в тексті, створюючи конотативні, оцінно-змістові відтінки до інваріантного значення): *«І я його розумію: страшно насамкінець втрачати все. І жалію, бо мені легше – я ніколи нічого не мала»* [47, с. 4]; *«Як були гроші, власть, здоров'я – то й полюбовниці були. А тепер – нема... Але – мовчу. Мовчу і терплю. Я його терплю, як терплять біду. Часом – ненавиджу»* [47, с. 5];

– прикметниками (саме для таких слів є характерним наявність суб'єктивно-оцінювальних значень та відповідних конотацій). За допомогою чистих предикатів Галина Тарасюк характеризує різноманітні прояви внутрішніх страждань жінки: *«Щоб не луснути від теменної ненависті, вона намагається пригадати його таким, яким він був тоді, коли вона йому повірила»* [47, с. 195]; *«Пішла б світ за очі від цього погляду, від цього смороду, від крехтання і стогону, але тримає квартиру... Мусить все це стерпіти і пережити. І цю страшну, майже смертельну ненависть – теж»* [47, с. 198].

У новелах письменниці також натрапляємо на субстантивовані прикметники, які характеризують жінку, вказуючи на її статус в складних соціальних умовах: *«Таким, як я, самотнім, лигатися з ним по лісосмугах за честь було»* [47, с. 5]; *«За щастя ж мала, коли він тобою кутки витирав у конторі та на фермі при живій, законній. Безлична, головохою хотіла бути»* [48, с. 5];

– прислівниками (ці номінації найповніше дають негативну оцінку при описі стану жінки в умовах душевних мук і переживань): *«Осипався, мов лист із трепети, з душі юний трепет. І ставало сумно і самотньо, як в осінньому лісі»* [47, с. 398].

У творах Галини Тарасюк виокремлюємо градаційний характер негативної оцінки. Важливо, що «...сутність градаційних відношень міститься в передачі міри якості, міри ступеня, міри дії у зіставленні з нормою...» [34, с. 5]. У новелах таку особливість спостерігаємо в прикметниках-оцінках та прислівниках-оцінках: *«І тепер, дивлячись на своє згорьоване відображення у склі амбулаторних дверей, згадуючи розпростертого на ліжку смертельно хворого чоловіка, відчувала, що починає люто, зло ненавидіти цього молодого бугая-фельдшера, якого, певно, ще й зуб не болів»* [47, с. 30]; *«Розтерзана, знищена, Таміла сиділа, скулившись, у м'якому оксамитовому кріслі і байдуже дивилась, як п'яна компанія її мучителів покидає дачу»* [48, с. 187]. Письменниця вдало використовує різноманітні розряди слів-оцінок для розкриття двоплановості страждання (зовнішнього і внутрішнього) жінки у новелах.

Внутрішня форма мікроконцепту РОЗПАЧ, який входить до концепту *доля*, розкриває уявлення українців про існування вищих почуттів, які наділяють кожну людину емоціями, що підтверджують стан хвилювання, тривоги, неспокою у душі. Це поняття за принципом випадковості визначає непересічний

вектор душевного стану людини, не зважаючи на її власні прагнення і бажання: *впадати в розпач, діяти з розпачу, перебувати в стані розпачу*.

Розпач супроводжується втратою життєрадісності, що у свою чергу поглиблює почуття безнадійності. Так, у прозових творах Галини Тарасюк спостерігаємо: «*Її все частіше охоплювали розпач і тривога перед чимось недобрим, невідворотним, і відчуття, що все це вона вже колись пережила... Жінці здавалося, що життя її скінчилося і вона мусить вмерти...*» [47, с. 52]; «*Вогко, гидко, тиск падає, ледве ноги волочиш, грошей – ні коп'я, а вони (міськвно довбане) – перевірка за перевіркою, і нема кінця-краю неприсмностям, як цьому дощу!...*» [47, с. 135]. Розпач – стан важкого переживання, недуга душі без надії на кращу долю: «*І на душі в Євдокії Михайлівни було так само сумно й холодно, як тоді, коли вона, школяркою, хворіла ангіною, сиділа вдома коло вікна із замотаною вовняною хусткою шиєю і вчила уривок із твору Михайла Коцюбинського про холодні, похмурі осінні дощі*» [47, с. 129]; «*Але водночас Явдошку проймав сум, що захворіла вона якраз на свій день народження і той подарунок, який їй придумали однокласники з Феліксою Ернестівною (гарний загальний зошит або барвисту велику дитячу книжку) принесуть їй однокласники тільки під вечір*» [48, с. 129]; «*У відчай, не боячись пересудів, бродила щоранку і щовечора під його вікнами, лякаючи сусідів застиглим поглядом лихоманно блискучих очей*» [4; 52].

Усе те, що лякає, сприяє водночас і збудженню розпачу. Ці почуття близькі, тому впадати в розпач, є не що інше, як надмірно. Поняття страху в прозі Галини Тарасюк містить потужний заряд емоційно-негативного відтінку і виражається порівняльними конструкціями типу *страх як боятися, страх як не хотіти*: «*Дімка страх як боявся, щоб мама не вмерла, а його щоб не забрали в інтернат, тож, нахилившись над мамкою, прислухався та принохувався: слава Богу, мамка була п'яна і жива*» [4; 105].

Галина Тарасюк у своїх новелах намагається вселити в душі читачів надію, яка виступає засобом подолання розпачу. В рамках абсурдного реалізму авторка використовує виразні антиномії, які допомагають глибше усвідомити шлях усунення безвихідності: «*І хочеться здохнути, покласти край нелюдським мукам. Але смерті нема... І треба самотужки видиратися із живодерні, на яку сам себе прирік. Сам?...*». *Твоя доля – твій характер*» [48, с. 54].

Висновки та рекомендації. Доля – один із найбільш глибинних концептів українського культурного ареалу. Семантика цього концепту дає нам розуміння всеохопної життєдіяльності людини та дії на нього різних чинників. Аналізуючи твори Г. Тарасюк, ми виокремили низку мікроконцептів, які є смисловим втіленням центального концепту ДОЛЯ, а саме: РОЗПАЧ, СТРАЖДАННЯ, ЖІНКА, ЧОЛОВІК. Саме ці поняття є ключовими, базовими, які створюють загальний хід подій; вони є суб'єктивними чинниками в описі життєвого шляху героїв, їхніх умов життя. Дослідження мови новел Г. Тарасюк доводить майстерність письменниці, яка створює образи, їхні портретні характеристики

не стихійно, а цілеспрямовано, ураховуючи три основних чинники: замисел новел, соціальне обличчя героя, тобто його звичайний і мовний портрети та відношення автора до героя, що дає змогу подальшого дослідження жіночих текстів з метою опису символів, які наповнюють ці тексти.

Література

1. Бабушкин А.П. Общеязыковые концепты и концепты языковой личности / А. П. Бабушкин // Вестник ВГУ. – Серия. 1. : Гуманитарные науки. – Воронеж, 1997. – № 2. – С.114 – 118.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел] . – К.–; Ірпінь : ВПФ «Перун», 2002. – С. 1154–1155.
3. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В. А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2004. – 256 с.
5. Попова З. Д. Введение в когнитивную лингвистику: [учебное пособие] / З. Д. Попова. – Кемерово: Комплекс «Графика», 2004. – 146 с.
6. Тарасюк Г. Жіночі романи Гаспид і Маргарита; Покоївка; Мій третій і останній шлюб; Хижака / Г. Тарасюк. – Бровари: Відродження, 2006. – 288с.
7. Тарасюк Г. Новели: проза / Г. Тарасюк. – Бровари: вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. – 416 с.

References

1. Babushkin A.P. General linguistic concepts and concepts of linguistic personality / A. P. Babushkin // Herald VGU. – Series 1.: Humanities. – Voronezh, 1997. – № 2. – p.114 – 118.
2. Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language / [structure. and heads edit V. T. Buzel] . – Kiev.–; Irpin: VPF «Perun», 2002. – p. 1154–1155.
3. Karasik V. I. Language Keys / V. I. Karasik. – Volgograd: Paradigm, 2007. – 520 p.
4. Maslova V.A. Cognitive linguistics: a manual / VA Maslova. – Minsk: Tetra Systems, 2004. – 256 p.
5. Popova Z.D. Introduction to cognitive linguistics: [tutorial] / Z. D. Popova. – Kemerovo: Complex «Graphics», 2004. – 146 p.
6. Tarasyuk G. Women's novels Gaspid and Margarita; Chambermaid; My third and last marriage; Hijacker / G. Tarasyuk. – Brovary: Renaissance, 2006 – 288 p.
7. Tarasyuk G. Noveli: prose / G. Tarasyuk. – Brovary: View of the PE «MN TRK» Vidrodzhehja, 2006/ – 416 p.

Marchuk L. M.

Concept «fate» in the world language picture Galina Tarasyuk

Strengthening the scientific interest of researchers in the conceptual analysis is due to the polyparadigmality of modern linguistics, its anthropocentric orientation. The clarification of the structure of the concept, its semantic content contributes to the study of the ratio of universal and ethnospecific knowledge, determining the features of its conceptualization of the ethno-consciousness. The most psychologically important concepts of a certain ethnoculture have a cultural significance status, they constitute the semantic and cultural core of the ethno-consciousness.

Despite the fact that the concept of fate has received a detailed reflection on the material of different languages of the world, linguistics remains a lot of problems regarding the linguistic interpretation of this cultural phenomenon, including from interdisciplinary positions.

Key words: *The article deals with the consideration of the achievements of both linguocultural and linguistic-semiotic theories, where the concepts of language and culture are the key.*

УДК 81-112:811.161

Т. В. Охріменко

Київський національний лінгвістичний університет,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри російської мови і літератури

НОМІНАЦІЇ ГРОШЗНАКІВ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ У СВІТЛІ КУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН

У статті аналізуються номінації видів грошових одиниць російської, української та білоруської мов із базовими словами «знак», «грошовий знак», «грош-знак», «дензнак», «совдензнак», які вважалися офіційними державними чи місцевими представниками грошових документів радянської доби та фіксувалися у лексикографічних і нумізматичних джерелах к. XIX-XX ст., утворюючи безпрецедентний культурний феномен грошових відносин слов'янства на зламах епох.

Ключові слова: грошова номінація, грошовий знак, грошова культура.

Одним із важливих **об'єктів дослідження**, які відображають культуру народу, є гроші як загальні еквіваленти вартості всіх товарів та послуг, всіх об'єктів матеріального світу та – ширше – грошові відносини членів суспільства. Вивчення грошового питання (завдяки якому було побудовано відому теорію К. Маркса) визначило, перш за все, формування економіки як науки, яка на слов'янських теренах породила нові течії: економічну культуру, економічну психологію, етику бізнесу, академічне підприємництво (В. М. Копоруліна, М. І. Савлук, В. А. Ющенко, Е. А. Кузнецов, М. М. Борисевич, Л. П. Булигіна, Б. Г. Федоров, А. Дерен та ін.)

Характер феномену грошей, які уособлюють матеріальні цінності та прагматичні настанови сучасного світу, стали **предметом дослідження** цілого кола суспільствознавчих дисциплін. Так, у соціо- та лінгвокультурних дослідженнях гроші називаються *медіумом соціальних комунікацій, спеціалізованою метамовою із узагальненням, абстрагуванням та ідеалізацією, специфічною матрицею культурної реальності, утвердженням раціональності у системі індивідуальних і соціальних цінностей та колонізатором життєвого світу людини* (З. Є. Скринник, А. П. Римар). Вивчення грошової (монетарної) поведінки із певними стереотипами, сценаріями та соціальними ролями сприяє *успішній адаптації індивідів до ринкових умов господарювання, формуванню соціально-економічної активності та неупередженому ставленню до існування в суспільстві різних прошарків* (М. С. Шкребець), *вихованню толерантності стосунків в умовах світової інтеграції* (Н. П. Нікітіна, В. В. Перевознюк), *розумінню економічної культури етносів у світлі пріоритетних цінностей та аксіосистем* (Г. С. Яроцька).

Гроші, виходячи за межі сфери товарного обміну, можуть набути *естетичної форми скарбу*, стати *об'єктом привабливості та ознакою розкоші* (М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна). Як естетична цінність гроші приналежать сфері історико-нумізматичної науки, в якій вони поцінуються у вигляді золотих і срібних, оригінальних і старовинних монет, монет із певними дефектами та певних років випуску. У нумізматиці сформувалося уявлення про монету не лише як про матеріальну пам'ятку минувшини, а й як про *свідка глибоких процесів соціально-політичного життя, важливе історичне джерело, що сприяє вивченню культурних традицій, особливостей побуту народу, міжкультурних зв'язків* (М. Ф. Дмитрієнко, М. І. Савлук, П. Ф. Рябченко).

Цікаво, що в СРСР в умовах планової, неринкової економіки поняття *грошового ринку та грошового капіталу* хоча й не були прийнятними, однак колекціонери із різних країн накопичували *нумізматичний капітал* із Радянського Союзу, про що складені численні каталоги радянських грошей, які вважалися одними з найрізноманітніших та найоб'ємніших серед світових випусків грошових знаків. Колекціонери з України, Росії та Білорусі радять *підвищувати роль нумізматичних банківських операцій у системі національного грошового обороту країни* (Ю. В. Єфіменко, В. В. Зварич, Р. М. Шуст, М. І. Котляр, О. О. Щелоков, В. Д. Гладкий, О. П. Орлов, В. С. Стельмах, В. М. Рябцевич, О. С. Люлько).

З лінгвістичної точки зору назви окремих видів грошей здавна цікавили етимологів та істориків російської, української та білоруської мов (І. І. Толстой, О. І. Чернов, М. Г. Рядченко, М. Ф. Дмитрієнко, Р. Й. Тхоржевський, О. Д. Огуй, І. М. Колобова та ін.). Однак до сьогодні не існує повного словника грошових назв слов'ян чи навіть їх повного зібрання із тлумаченням.

Метою даного дослідження бачимо аналіз назв грошових номінацій радянського періоду, які мали спільне базове значення «грошзнак» та були вербально представлені на **матеріалі** словникових дефініцій східнослов'янської лексикографії і вербальних компонентів нумізматичних каталогів.

Скорочений термін *грошзнак* вперше з'являється у довідково-енциклопедичній літературі Радянського Союзу пер. пол. ХХ ст. Так, у виданні «Толковый словарь русского языка» Д. М. Ушакова знаходимо семантико-стилістичне відокремлення застарілого на той момент поняття *денежный знак* та популярної на п. ХХ ст. аббревіатури *дензнак*: *денежный знак (офиц. устар.) – кредитный билет; дензнак (нов.) – сокращение слов «денежный знак», н., Дензнаки образца 1921 года* [12, с. 688, 1107]. У словникових статтях «Толкового словаря живого великорусского языка» В. І. Даля у ХІХ ст. ще активно вживалися вирази *звонкий денежный знак* та *бумажный денежный знак* на позначення грошей в цілому [3, т. 1. с. 245, 708-710; т. 2. с. 570]. Відокремлення вказаного архаїзму та неологізму спричинене виникненням нової радянської грошової реальності (в укр. варіанті *грошзнаки*, а частіше в рос. *дензнаки, совдензнаки*, зокрема й у блр. мові [1, с. 251]) внаслідок ідеологічних змін, політекономічної

кризи, революційних перетворень та численних військових конфліктів, які на різних територіях провокували емісію різної валюти.

У сучасній економічній теорії *грошові знаки* (англ. *banknotes*) – це предстванники дійсних грошей; це знаки вартості, які не мають власної вартості та лише замінюють / представляють в обігу у вигляді неповноцінних монет (з міді, нікелю тощо), казначейських та банківських білетів визначену кількість дійсних грошей – золотих і срібних [2, с. 332; 4, с. 60]. Отже, у словнику Д. М. Ушакова застарілий термін «денежный знак» та неологізм «дензнак», попри граматичну різноформленість, відображають, по суті, спільне поняття «представник дійсних, дорогоцінних грошей» та вступають у синонімічні зв'язки із лексемами *банкнота*, *банківський білет*, які впродовж ХІХ – ХХ ст. позначали вид державних грошових знаків. Тому у сучасних словниках застарілий радянський термін «дензнак» може дублюватися сполученням *кредитні білети* (тобто банківські білети) [11, с. 44, 190; 2, с. 99].

У тлумачних та енциклопедичних словниках ХХ – п. ХХІ ст. термін «дензнак / грошзнак» продовжує зберігатися у мовній пам'яті. Він має окрему словникову статтю, в якій пояснюється, подібно до словника Д. М. Ушакова, як скорочення від «денежные знаки» (однина «дензнак»), н., рос. *дензнак* – *сокращение слов «денежный знак»*. *Дензнаки образца 1947 г.* [10, т. 3. с. 698]. Див. також: укр. «грошзнак» – *скорочення: грошовий знак*, н., *Побачивши засмучене обличчя вчительки, ...осіклася [поштовичка] й, подавши наперед приготовані купюри грошзнаків, стала розпитувати (Б. Антоненко-Давидович)* [9, с. 802]; блр. *У Зах. вобласці Рас. рэспублікі, пазней Літ.-Бел. ССР, БССР і на далучаных да РСФСР бел. тэрыторыях у абарачэнні былі «совдензнаки» (з 1918), чырвонцы (з 1922) і транспартныя сертыфікаты (з 1923), а з 1924 папяровыя банкаўскія чырвонцы і казначэйскія рублі, сярэбраныя і медныя (пазней нікелевыя і бронзавыя) рублі і капейкі* [1, с. 251].

Активний ужиток терміну «грошовий знак» фіксуємо й у тих словникових статтях, які присвячено поясненню лексеми *знак*. Можна відзначити синкретизм у тлумаченні поняття грошей як універсального феномену на позначення вартості об'єктів матеріального світу та конкретних одиниць державних грошових знаків як характерну тенденцію лексикографічної практики радянського періоду. Приміром, в словнику української мови середини ХХ ст. подаються терміни *грошовий (рідко паперовий) знак* та *знак золота* зі спільним значенням «гроші» та наводяться наступні приклади: *вийшли нові грошові знаки, забезпечені золотом, ... а також розмінна срібна і мідна монета; господарський обіг обслуговується не золотом, а безготівковими розрахунками та знаками золота, тобто кредитними грішми та розмінною монетою; поштову марку названо знаком поштової оплати* [8, с. 639]. У словнику російської мови радянської доби *грошовий знак* виводиться поза межі статті «знак» в окрему статтю «денежный», але у прикладах так само зіставляється зі *знаком поштової оплати (поштовою маркою)* [10, т. 4. с. 1276].

З історії грошової системи на слов'янських землях відомо, що за часів Центральної Ради (1917-1918 рр.) почалася історія перших українських марок з грошовим номіналом у *шагах*, які раніше використовувалися в якості найменшої розмірної монети вартістю *півкопійки* сріблом (тобто старовинної *деньги*), згодом *грив*. Назва «шаг» як вид грошей походить від староукр. *сяг «крок» та від назви польсько-литовської монети XVI-XVIII ст. у три гроші, яка у Російській імперії спочатку дорівнювала двом копійкам, а після 1839 р. – півкопійці сріблом, і в цьому значенні вживалася до революції. 1917 р. був прийнятий тимчасовий Закон про випуск *державних кредитних білетів* УНР, відповідно до якого *кредитні білети випускаються у карбованцях, причому один карбованець містить 17, 424 частки чистого золота* (як російська царська золота монета *імперіал* – О. Т.) *і поділяється на 2 гривні або 200 шагів*. Спочатку марки-шаги були задумані як поштові мініатюри, однак через нестачу дрібної розмірної монети стали вживати їх, за прикладом російської влади, як марки і гроші, які друкували грубими аркушами з перфорацією, щоб полегшити відривання купюр. У березні 1919 р. скасовані радянською владою [13, с. 588]. Отже, фіксуємо тривалу сталість мовного ужитку, але нестійкість семантичної структури терміну «грошзнак», який довгий час супроводжував й інший термін на позначення оплати у дрібних грошах, – *марку-шаг*. Цей термін з часом застарів, але зберігся у лексемах «поштова марка», «знак поштової оплати».

У нумізматичних каталогах та відповідних словниках радянської доби [5; 7; 14] до прикладів «грошзнаків», про які вказано у словниках ХХ ст., належить тимчасовий грошовий замінник 1917 р., видрукований Тимчасовим урядом («тимчасовість» була провідною характеристикою цього часу), – *казначейський знак* (за аналогічним морфологічним типом: «знак який?» – «знак грошовий», «знак казначейський»), який виглядав як відривний купон чи марка та своєю назвою демонстрував мотивацію поєднання понять «гроші» та «знаки», наприклад: *Казначейський знакъ 20 руб. Обязателенъ къ обращенію наравнѣ съ кредитными билетами* (тобто із повноцінними грошовими одиницями к. ХІХ – п. ХХ ст. – О.Т.). Однак відомо, що казначейський білет, на відміну від кредитного, не міг розмінюватися на дорогоцінний метал і мав меншу вартість [2, с. 99].

Починаючи із 1919 р., з'являється *розрахунковий знак* (рос. «расчётный знак»), назву якого створено за відомим вже морфологічним типом «знак який?». В цій назві відображено прадавню культурну константу, пов'язану з грошима та цифрами, – рахунок, рахівництво (рос. «счёт»), бо ж, як відомо, «денежки любяч счёт»). «Розрахунковий знак» був вид грошового знаку РСФСР, на якому вказувався традиційний номінал у «рублях», засвідчувалося, що цей знак *обеспечивается всем достоянием республики*, надруковано девіз новітньої політики *Пролетарі всіх країн, єднайтеся!* із перекладом на мови тих суспільств, де готувалася світова революція – німецьку, французьку, італійську, англійську, китайську, арабську мови, із малюнком серпа та молота, та

звичайне, ще від Російської імперії, застереження про підробку із урахуванням нової назви грошзнаку: *Подделка расчётных знаков преследуется по закону*.

До речі, у Білорусі у 1992 р. також були видруковано паперові **розрахункові білети (разліковья білети)** національного банку Республіки Білорусь, які були в обігу до 1993. Із липня 1992 р. грошові системи Білорусі та Росії відокремилися, внаслідок чого з'явився **безнаяўны** (тобто безготівковий) **бел. рубель** – бачимо, що вже у самій назві «безготівковий» криється значення тимчасової та неповноцінної вартості цього перехідного грошового знаку. У 1994 р. **білоруському розрахунковому рублю (бел. разліков. рубелю)** надано статус єдиного платіжного засобу Республіки Білорусь [1, с. 251], тобто офіційної грошової одиниці та національної валюти.

Государственный денежный знак як іще один вид державних грошових знаків радянської доби поч. ХХ ст. був подібний за назвою до царського **державного білету**, мав номінал у «рублях» та напис (легенду), схожу на напис «розрахункового знаку» 1919 р. (*обеспечивается всем достоянием республики*), однак без багатомовного девізу *Пролетарі всіх країн, єднайтеся!* та із уточненням коливання обмінного курсу валют на певний період, наприклад: *Один рубль 1923 г. равен одному миллиону рублей дензнаками, изъятыми из обращения, или ста рублям дензнаками 1922 г. Приём по сему расчету обязателен для всех*. На зворотній стороні купюри спостерігаємо вживання виразу із скороченням *рубля дензнаками* такого-то года (у словнику Д. М. Ушакова як новітній радянський вираз), а на лицьовій стороні – повну номінацію **державний грошовий знак** (у Д. М. Ушакова як застарілий термін).

В Україні лише за період 1917-1921 рр. в обіг введено 24 паперових грошових знаків [6]. Окрім причини подолання економічної кризи, можна вказати на намагання ствердити політичну суверенність та потяг до фінансової самостійності. Так, за період 1939-1954 рр. випущено в обіг близько 500 різновидів **бофонів** (від скорочення напису на купюрі *на бойовий фонд*) – це грошові знаки, які представляють собою одnobічні або двобічні грошові документи із символікою ОУН і УПА. Вони використовувалися щонайменше у дванадцяти областях України та Білорусі, а також на території Словаччини, Чехії, Австрії та Німеччини [6].

У СРСР у 1988 р. грошовими знаками (без формальної номінації «знак», хоча зі значенням та функціями грошового знаку) були **сурогатні гроші для госпрозрахункових потреб кооперації**, у 1970 р. – **бони**, які платили морякам та дипломатам для розрахунку закордоном. В економічній теорії про грошовий обіг терміни «сурогатні гроші» та «бони» позначають грошові знаки місцевого, нетривалого чи спеціального призначення, які не мали широкого вжитку.

Подібну ситуацію з ужитком тимчасових грошових знаків та грошових сурогатів маємо у Білорусі, особливо за періоду Першої та Другої світових війн, коли емітувалися **місцеві паперові бони, тимчасові недержавні грошові знаки (грошові сурогати), окупаційні паперові та залізні німецькі бони** у рублях

і копійках, *металеві бони польських військових кооперативів, всерадянські (агульнасоюзня) гроші* [1, с. 251].

Таким чином, в результаті аналізу східнослов'янського мовного матеріалу нумізматичних каталогів та лексикографічних джерел к. XIX – XX ст. засвідчуємо характерний для слов'янського наукового дискурсу зміст поняття грошей як металічних чи паперових знаків вартості, які були представлені в обігу у різних типах грошових знаків як заміників дійсних, дорожочінних грошей чи дрібних розмінних грошей обмеженого призначення та включали скорочені й повні атрибутивні номінації. Перспективним бачимо аналіз традиційних та сучасних грошових знаків слов'ян на матеріалі різних типів дискурсу.

Література

1. Беларусь: Энцыклапедычны даведнік / Беларуская энцыклапедыя; Рэд. калегія: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мн.: «Беларуская энцыклапедыя», 1995. – 800 с.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилиана. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1472 с.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание: В 4 т. / В. И. Даль. – Т. 1. А – З. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 1158 с.; Т. 2. И – О. – 1280 с.
4. Завадський Й. С. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – К.: Кондор, 2006. – 356 с.
5. Зварич В. В. Нумизматический словарь. Изд-е 2-е / Автор-составитель В. В. Зварич; отв. ред. Н. Ф. Котляр. – Л.: «Вища школа», 1975. – 156 с.
6. Історія національної валюти України / Банкноти та монети // Національний банк України. – 2019. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36714&cat_id=36713.
7. Рябченко П. Ф. Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994 гг.) / Под ред. М. И. Савлука и М. Ф. Дмитриенко. – Изд-е 2-е, перераб. и доп. – К.: «Софія», «Лісбанк», 1995. – 670 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: Білодід І. К. та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Том 3: З. – 1972. – 744 с.
9. Словник української мови: У 20-ти тт. / Гол. наук. ред. В. М. Русанівський. – Т. 3 «Відставання – Гуральня». – К.: Український мовно-інформаційний фонд, 2012. – 1120 с.
10. Современный русский литературный язык: в 17-ти тт. / Ред. коллегия: С. Г. Бархударов, В. В. Виноградов и др. – Т. 3: «Г-Е». – М.-Лен.: Изд-во АН СССР, 1954. – 1340 с.; Т. 4: «Ж-З». – М.-Лен.: Изд-во АН СССР, 1955. – 1364 с.
11. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / РАН. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. Отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М.: Издательский центр «Азбуковник», 2011. – 1175 с.
12. Толковый словарь русского языка: в 4-х тт. / Под ред. проф. Д. Ушакова. – Т. 1. – М.: ТЭРРА, 1996. – 824 с.
13. Шуст Р. М. Шаг // Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАНУ. – К.: Наукова думка, 2013. – Т. 10: Т – Я. – 784 с.
14. Щелоков А. А. Монеты СССР: Каталог. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 240 с.

References

1. Belarus: An Encyclopedic Reference / Belarusian Encyclopedia; Ed. Board: B.I. Sachenko (Sec Ed.) and others. – Mн.: «Belarusian Encyclopedia», 1995. – 800 p.
2. Big Economic Dictionary / Ed. A.N. Azriliyan. – 7th ed., ext. – Moscow: Institute of New Economics, 2007. – 1472 p.
3. Dal V.I. Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language: Modern Writing: In 4 t. / V.I. Dal. – T. 1. A – Z. – М.: LLC “Publishing House AST”: LLC “Publishing House Astrel”, 2003. – 1158 p.; Т. 2. I – O. – 1280 p.

4. Zavadsky J.S. Economic Dictionary / J.S. Zavadsky, T.V. Osovskaya, O.O. Yushkevich. – K.: Condor, 2006. – 356 p.
5. Zvarych V.V. Numismatic Dictionary. 2nd ed. / Compiled by V.V. Zvarich; rep. ed. N.F. Kotlyar. – L.: «Vishcha school», 1975. – 156 p.
6. History of the national currency of Ukraine / Banknotes and coins // National Bank of Ukraine. – 2019. – Access mode: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36714&cat_id=36713.
7. Ryabchenko P.F. Full catalog of paper banknotes and bonds of Russia, USSR, CIS countries (1769-1994) / Ed. M.I. Savluk and M.F. Dmitrienko. – 2nd ed., pererab. and add. – K.: “Sofiya”, “Lisbank”, 1995. – 670 p.
8. Dictionary of the Ukrainian language: 11 t. / ed. col.: Bilodid I.K. et al.; Academy of Sciences of the USSR, Institute of Linguistics by O.O. Potebnya – K.: Scientific Opinion, 1970-1980. – Volume 3: Z. – 1972. – 744 p.
9. Dictionary of the Ukrainian language: 20 t. / Goal. sciences edit V.M. Rusanivsky. – T. 3 «Lagging behind – Gurlin». – K.: Ukrainian Language and Information Fund, 2012. – 1120 p.
10. Modern Russian literary language: in 17 vols. / Ed. Collegium: S. G. Barkhudarov, V. V. Vinogradov and others. – Vol. 3: “G-E”. – M.-Len.: Publishing House ANSSSR, 1954. – 1340 p.; Vol. 4: “ZH-Z”. – M.-Len.: Publishing House of the ANSSSR, 1955. – 1364 p.
11. Explanatory dictionary of the Russian language with the inclusion of information about the origin of words / RAS. Institute of Russian Language by V. Vinogradov. Ed. N.Yu. Shvedova. – M.: Publishing center «Azbukovnik», 2011. – 1175 p.
12. Explanatory dictionary of the Russian language: in 4 vols. / Ed. prof. D. Ushakov. – T. 1. – M.: TERRA, 1996. – 824 p.
13. Shust R.M. Shag // Encyclopedia of History of Ukraine: 10 t. / Ed. V.A. Smolij and others; Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. – K.: Scientific Opinion, 2013. – Vol. 10: T – Ya. – 784 p.
14. Schelokov A.A. Coins of the USSR: Catalog. – 2nd ed., pererab. and add. – M.: Finance and Statistics, 1989. – 240 p.

Okhrimenko T. V.

Nominations of money notes of the Soviet era in the light of the cultural phenomenon of monetary relations

The article analyzes the nominations for types of monetary units of the Russian, Ukrainian and Belarussian languages of the 20th century, which included traditional but shortened nominations (ukr. «hroshznaky», «bofony», russ., blr. «denznaky», «sovdenznaky»), slavic full names («shah») and borrowed full names («banknota», «bilet», «bona / bon», «chek», «marka»). They were printed in the form of attributive phrases of different etymologies, but close values («kaznacheys'kyy bilet», «kredytnyy bilet», «derzhavnyy bilet», «rozrakhunkovyy bilet», «derzhavnyy hroshovyy znak», «rozrakhunkovyy znak», «kaznacheys'kyy znak», «rozminnyy chek», «okupatsiyni bonny», «vseradyans'ki hroshi», «nederzhavni hroshovi znaky», «hroshovi surohaty»). On the material of East Slavic lexicographic and numismatic sources XIX-XX centuries the characteristic of the Slavic scientific discourse is the content of the notion of money as metal or paper value marks that were presented in circulation in different types of currency – legal substitutes for real precious or small monetary funds of limited purpose, documents of the monetary policy of Soviet power or interim governments. The Soviet currency created an unprecedented cultural phenomenon of monetary relations of the Slavs at the turn of the epoch – from the nineteenth century to the twentieth century.

Key words: money nomination, money sign, money culture.

УДК 81'373.233

А. М. Поповський

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
доктор філологічних наук, професор
кафедри українознавства та іноземних мов

ЧИ ПЕРЕВЕЛИСЯ ПЕРЕВЕРТНІ?

*У статті розглядаються етимологія, синоніміка та лексико-семантичні функції слова **перевертень** з погляду міфології та реального сприйняття в різноепохальних умовах історичного розвитку українського суспільства як у народному мовленні, так і в різножанрових джерелах. З'ясовується активізація цього мовного явища та його смислова суть у контексті лексикографічних праць, громадських діячів та майстрів художнього слова від Шевченка до сьогодення.*

Ключові слова: *перевертень, перекидці, перекинци, народні повір'я, антропоніми, синоніми, колоніальна політика.*

Життя сучасного українського суверенного суспільства активізує в усному й писемному мовленні ряд мовних одиниць, породжених народними повір'ями, надаючи їм певного смислового значення. Серед них магічне слово *перевертень*, значення якого Віталій Жайворонко тлумачить так: **перевертень** – за народними повір'ями – людина, чаклуванням обернута на тварину або будь-який предмет; також нечиста сила, що набула вигляду кого – чого-небудь; перевертні живуть то як люди, то як звірі, тобто ведуть подвійне існування; вони небезпечні, бо людина часто не може й знати, хто перед нею – справжня звірина чи переvertень; переvertнями є відьма, чаклун, сам чорт; вони ж можуть зробити переvertнем людину; про це багато мовиться в народних казках і легендах [1, с. 438].

Словник української мови, окрім цього значення подає ще такі:

1. Людина, що зрадила свої переконання. – *Правда Наливайкова, що на нас може напасти, як коршун на курчат без квочки, отой **перевертень** лядський, гетьман Жолкевський* (Ле, Наливайко.1957, 344).

2. *діал.* Непородиста, нечистокровна тварина; помісь. **Перевертні** [вівці] продаються або вирізуються на лій (Сл. Гр.) [2, VI, 138].

То ж не випадково, що українські прізвиськові назви з народних повір'їв успадкувалися антропонімами **Перевертень** (Укр. радіо, 22.07.2007), **Перевертун** (Українське слово, 2011, 28 вересня-1 жовтня, с. 2), **Перевертнюк** (Вивчаємо українську мову та літературу, 2013, № 32, листопад, с. 21) та ін.

У поезії Тараса Шевченка «Розрита могила» ця мовна одиниця набуває глибоко соціального значення в розкритті жорстокого колоніального режиму царської Росії в долі України й породження українських переvertнів:

*«Стени мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом **перевертні**
Нехай підростають,
Та допоможуть москалеві
Господарювати.
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати [3, с. 169-170].*

Іван Франко в політико-економічних статтях неодноразово наголошував, що *«перевертні завжди віддають голос політичному пройдисвітові»* (Укр. радіо, 27.11.2001).

А через 136 років Олесь Бердник у відкритому посланні до Росії розкриє наслідки жорстокої колонізації царського режиму: *«Ти (Росія – А.П.) почала випивати, висушувати творчу криницю України. Як гусінь, оповили нашу землю Петрові і Катеринині ублюдки та свої **перевертні**. Колись найосвіченіший в Європі нарід опустився в найнижчі круги інферно: пекельні слуги не знали, як це дошкульніше ударити по серцю України, щоб померла нарешиті райдуга на творчому крилі»*[12, с. 4].

Характеризуючи розвиток української мови в нерозривному зв'язку з іншими мовами, Павло Житецький вів непримиренну боротьбу з тими освітянами, які зрікалися рідної мови: *«місіонери освіти, які діють під прапором народності, забули, що народ перш за все вимагає від своїх вихователів поваги до його власного світогляду, виробленого далеко від школи, і що саме цей світогляд є точкою опори, від якої повинен піти весь майбутній її розвиток. Позбавити народ цього ґрунту – значить роздвоїти його натуру, значить забезпечити вічне існування двох суміжних категорій – суспільства й народу (начебто народ – не суспільство, а стадо овець), які в нас мають становий характер. Перша – з титулом освіченої, остання ... але всі ми знаємо, як у Росії називають народ... До перших будуть належать або жалюгідні і безбарвні **перевертні**, що хиляться в той бік, звідки сильніший вітер, або люди, що остаточно висушили в собі живий струмінь народної сили; а поза цим приві-*

лейованим буде стояти все той же темний люд, з його незрозумілою думою, з його чесною знедоленою душею [4, с. 80].

Колоніальну політику російських самодержців продовжували ретельно трансформувати вожді революційного перевороту 1917 року, використовуючи всі засоби боротьби для повалення УНР разом із українськими холоуями-перевертнями: *Льова Бронштейн-Троцький був заступником Ульянова-Леніна і народним комісаром зовнішніх справ в уряді Російської Федерації в 1918 році. Він проводив дволику політику відносно України. На мировій конференції в Бресті Російська Федерація визнала незалежну Українську Народну Республіку в січні 1918 р., а вже в липні зібрали установчий з'їзд у Москві з росіян, євреїв і кількох українських перевертнів, де створили Комуністичну партію (більшовиків) України – КП(б)У, яка була «п'ятою колоною» і мала завдання руйнувати Українську Народну Республіку зсередини. Для цього направляли комуністичних агітаторів в Україну, і Бронштейн-Троцький дав їм такі настанови: «щоб позбавити Україну незалежності – усі засоби однаково придатні...» [15, с. 3].*

То ж чи перевелися перевертні впродовж трьох століть від Шевченкової застороги? Тавровані Кобзарем доморошені перевертні, розширюючи свій синонімічний потенціал, не зійшли з арени й сьогоденного суспільного життя українського народу. І злободенність цього слова в наш час стає вельми актуальним. Саме на таких, вірогідданих малоросів, робить ставку тепер Москва після розпаду Радянського Союзу, щоб повернути в лоно російської імперії суверенну Україну:

*На лови душ заблуканих, розщеплених
Полює відщепенська чужорідна сарана.
Гнеться, гнеться колос наш ущемлений
Нетравленням чужинського лайна.
І тут у них взірець великий: Гоголь.
Подвійний Гоголь – місячний сіяч.
**Перевертень великий...Тож опісля нього
Прийшов Шевченко – сонцем розсіяв!
Що, може, це – не від поезії, а від політики.
Я гоголя люблю, – за чар-вогонь у глибині...
Та не люблю аполітичних паралітиків,
Що дозволяють в нас на полі все пожирати сарані [16, с. 5].***

Доморошені перевертні-стукачі сталінського режиму доклали чимало зусиль у приборканні й нищенні української інтелігенції: *«І полювання на буржуазних націоналістів – здебільшого законспірованих – охопило всю Україну. Перевертні, як виявилось невдовзі, встигли пролізти в усі ділянки суспільного життя, їх (буржуазних націоналістів – А.П.) викривали щодня...» [17, с. 170].*

Вони ретельно виконують свою чорну роботу на зламі історичних епох, хоч і попадають під обстріли демократичних сил, які викривають їх антигуманну діяльність у повноцінному розвитку української мови:

*Десь під ногами повзають **перевертні**
Переплутці, перехвости, перекидці,
Піднімуть раптом справжнє ревище,
Аж тошно розгорлаються, розниються,
Як в Україні їх, мовляв, утискують.
Чому ж не розмовляють по-українському,
А ніби по-мишиному попискують [5, с. 41].*

Ветеран праці, відмінник народної освіти України, інвалід війни Григорій Пономаренко з м. Донецька розвінчує ідеологію донецьких перевертнів у поезії «Пора нам повернутися до Бога»:

*Чи ми такі дурні, чи зовсім безтолкові?
Ніяк не можу зрозуміти я, -
Що всі загрузли вже в московській мові,
А де ж українська? Наша? Де своя?
Її в Донбасі щось ніде не чути –
Хіба що в закутку, в глухій селі.
Начальнички тут мову зневажають люто,
Тому й спілкуються й дорослі, і малі
Лише російською. А далі слід сказати:
-Ми стали забувати навіть те,
Що нас родила українка-мати...
Це ж ми зневажили її ім'я святе.
Вперед, вперед, в майбутть веде дорога.
Я невдоволення скрізь бачу між людьми:
Чи ми ж таки повернемося до Бога?
Чи так у **перевертнях** й лишимося ми? (19, с. 5)*

Доцент кафедри українознавства Придніпровської державної академії будівництва та архітектури Валентина Бабенко в поезії «Колишні» дає оцінку характеристику мовного питання тим українцям Степової України, які свідомо відrekliся від рідної мови:

*Я поважаю греків, гагаузів,
Євреїв, і болгар, і росіян...
І зневажаю «наших» боягузів,
Що сіють лицемірство і обман.*

*Вони коріння українське мають,
Живуть на цій землі і хліб їдять,
А все російську «пісеньку» співають,
Та, наче зомбі, знову всім твердять:*

*Що мову вони, бач, не хочуть вчити,
Що ближче їм, «роднее им язык»,
Те, що дитина навіть має вміти,
«Уже не сможет выучить старик».*

*У будь-якому віці вчать англійську,
Бо треба виїжджати за кордон.
Та Боже збав, не рідну, українську,
Ще за царя тут виник цей закон.*

*Себе за українців не вважають,
Та росіянам теж вони чужі,
Немовби долу між стільців сідають –
Між двох народів, просто на межі.*

*Колишні. Що без племені й без роду.
Чужі. І між своїх, і між чужих.
Не віднесеш до жодного народу
Перевертнів таких, манкуртів тих.*

*Їх зневажають греки й гагаузи,
Євреї, росіяни і болгарі...
Вони є лицеміри й боягузи.
І тільки їм потрібні мовні чвари (20, с. 35-36)*

Значно ширше тема перевертництва розкривається в художній прозі Наталки та Олександра Шевченків «Оксамитовий перевертень» [6], поезії Михайла Костіва «Перевертень»:

*Колись він фіксував і доносив,
Тепер швиденько перефарбувався.
І всім доводить із останніх сил:
«Я в демократах міцно приписався» [7, с. 8];*

пересторозі Петра Перебийноса:

*Я знаю вашу капосну породу,
Стрїчав я **перекинчиків-чортів** (18, с. 4)*

та застережній гуморесці Павла Глазового «**Перевертні**»:

*Коли партія нами правила,
Монументами себе славила,
Честю й совістю називалася,
Та прокралася і розпалася.
Ті, що в Партії були членами,
Стали босами й бізнесменами,
Та багатство їх мало радує:
Знову хочеться бути владою.
Бувші практики й теоретики
Завели нові партбілетики.
Треба ж якось їм називатися,
Щоб до уряду проішовхатися:
Сперечаються ліві з правими,
Голомозії з кучерявими,
Сухорлявії з череватими,
Недоношені з дурнуватими...
Добрі душі ми з вами маємо
І дурить себе дозволяємо.
Звідкіля до нас хто не явиться,
Зверхньо дивиться, грубо ставиться,
"Із'ясняється" лиш по-своєму,
Як зі смердами або гоями,
А ми скалимось та підтакуєм.
Ой дограємось ми з арапами!
Як опинимось в них під лапами,
Вони панькатись не намерени,
В етом можете бить увєрени... [14, с. 5-7].*

Миколи Миколаєнка «Нічого не проси ні в кого»:

*...Я витримати мушу всі удари
Перевертня, манкурта чи почвари [8, с. 10];*

Олени Ткачук «Пощо тобі ці гони і дощі...»:

*Хто віда: ти **перевертень** чи вовк?
А глянеш – зви́ду наче́вто людина...
Я вірю, що, хоч ангел твій замовк,
Та совість є. Принаймні совістина [9, с. 124];*

у «Співомовках» Богдана Чепурка:

*Здичавіла наша нива піл навою смерті.
Ловлять жабок юродивих вчені **перевертні** [27, с. 16, 20]*

та інших митців поетичного слова.

Болючу тему сьогоденних подій на Сході України порушує Тетяна Шпичук у поезії «То куди ж ми зайшли?»:

*В наших жилах волячих
Не вино, не вода –
Кров козацька, гаряча,
Як весна, молода.
То чому ж це прибуду
І перевертні знов
П'ють із чесного люду
Цю нуртуючу кров?
Чом із темного бору,
Наче звір, вигляда
В цю, теперішню, пору
Сатанинська орда? [13, с. 14]*

Проте найчастіше використовується ця лексема в сучасній публіцистиці для викриття перевертнів у правоохоронних органах [17], військових оборонних структурах, серед працівників державного апарату [19; 26, с. 89], духовних пасторів церкви і т.п. Про це свідчить і вельми скрупульозне узагальнення до вище поданого Анатолія Ковальчука:

«Саме через це не український народ, а окупант-москаль господарює в нашій Батьківщині. Сини України, поневолені й пограбовані ворогом, вигнані на чужину, а всіма її багатствами, передусім землею, заволоділи різноплемінні зайди. Московський окупант не поводив би себе так жорстоко, підло, зухвало й нахабно, якби численні зрадники українського народу – огидні **«перевертні»** й **«недолюдки»** – не допомагали йому «матір катувати».

...Якби впродовж усіх років незалежності Україною керували справжні державники, духовні українці, люди шевченківського, козацького гарту (а не **«перевертні»** й **«недолюдки»**, **«раби, підніжки, грязь Москви»**, **«різнонаціональні злодії, шахраї і пройдисвіти»**), вони б діяли відповідно до твердо усвідомлених всіма патріотами істини. А саме: Україна – держава самостійна, її народ – талановитий, працьовитий, дбайливий і мудрий – нічим не поступається своїм заможним і щасливим європейським сусідом» [10, с. 5].

Ще дошкульнішим у цьому плані є вердикт Петра Таланчука, професора, доктора технічних наук, Президента Відкритого Міжнародного університету розвитку людини «Україна», першого міністра освіти незалежної України:

«Справедливості ради слід сказати, що продуктом тієї ж системи є значна частина українського суспільства, якщо не більшість, які обирали і підтримували всю цю владу, незважаючи на те, що вони плювали на наші з вами інтереси. Це теж правда!

Недавнє електронне декларування найвищих державних чиновників показало нечуваний цинізм правлячої касты. Увесь цивілізований світ здивований

тим, що він побачив: на тлі масового зубожіння населення України **купка перевертнів**, що править Україною, жирує, втративши при цьому всі ознаки нормальної порядної людини. Це явище викликало у суспільстві моральний шок і отримало назву «Духовний Чорнобиль» [11, с. 1].

Багатовікова історія лінгвоциту української мови призвела до появи **мовного перевертня** – так званого ”суржика“, який влучно назвали ”смесью французского с нижегородским“.

Мовний суржик – одна із форм українського просторіччя, породжена практикою тривалої двомовності в умовах колишньої царської Росії та СРСР. *«Спостворена мова створює і модель внутрішнього “я” особистості. Суржик – це відсутність смаку в моделях поведінки, спілкуванні, у житті. Суржик руйнує підвалини української духовності. Мова – це теж батьківщина, отже, той, хто користується суржиком, зраджує свою державу»* (28, с. 195).

Отже, перевертні, породжені уявою народних повір'їв, у процесі тривалої історії розвитку українського етносу набули людського вияву і тих негативних характеристик, притаманних для нашого сьогодення. Вони занадто живучі й підступні. І щоб викоринити представників цього антинародного явища, треба «громадою обух сталить...» і бути вельми пильними до будь-яких їх проявів.

Література

1. Бабенко В.А. Акварелі душі: вірші / В.А.Бабенко – Д.: Видавничо-творчий центр «Гамалія», 2013. – 217 с.
2. Бердник Олесь. Терновий вінець України Росії минулій, сучасній, грядущій – відкрите послання / Олесь Бердник // Українське слово, № 51, 20-26 грудня 2017.
3. Вофлик Анатолій. Манкурти /Анатолій Вофлик // Січеслав, 2010, № 3 (25), липень-вересень.
4. Газета «Київ столичний», 2009, 20 лютого.
5. Газета «Літературна Україна», 1996, 28 листопада.
6. Геньба Любов. Із циклу «Перевертні» / Любов Геньба //Хортиця,1998. № 7.
7. Глазовий П.П. Архетипи:[Гумор. Сатира] / П.П.Глазовий. – К.: МАУП, 2003. – 234 с.
8. Гринчишин Зіновій. Щоб позбавити Україну незалежності – усі засоби однаково придатні (настанова Льва Троцького комуністичним агітаторам в Україні),Зіновій Гринчишин // Українське слово, 2010, № 3, 20-26 січня.
9. Донцов Дмитро. Заповіт Шевченка / Дмитро Донцов // Незримі скрижалі Кобзаря. – К.:Українська видавнича спілка, 2009. -320 с.
10. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник довідник. -В.В. Жайворонок – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
11. Ковальчук Анатолій. До 27-ї річниці важливих історичних подій: перших виборів Президента України і припинення існування СССР / Анатолій Ковальчук // Українське слово, 2018, № 47-48, 7-24 грудня.
12. Ковальчук Анатолій. Розрита могила Анатолій Ковальчук // Українське слово, 2017, № 42, 18-24 жовтня.
13. Коломієць Володимир. На лови душ / Володимир Коломієць // Літ. Україна, 2005, 3 листопада.
14. Костів Михайло. Перевертень / Михайло Костів // Літературна Україна, 2009, 5 березня.
15. Миколаєнко Микола. Нічого не проси ні в кого / Микола Миколаєнко // Зоря, 2013. 6 березня.
16. Найдорожчий скарб. Слово про рідну мову. – К.: «Радянський письменник», 1990. – 390 с.
17. Перевертні в погонах ”полюють“ навіть на жінок і дітей: життя українців після реформи нацполіції кардинально змінилося [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hyser.com.ua/community/407022-obogotni-v-rogonah-oho...>
18. Словник української мови: У 11-ти т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
19. Сокіл Василь. Хай засовістяться перевертні / Василь Сокіл // Українські вісті . – Детройт, 1994 р. № 20, 15 травня.

20. Таланчук Петро. Модель процвітаючої України. (Виступ, що не відбувся) / Петро Таланчук // Українське слово, 2016. 7-13 грудня.
21. Ткачук Олена. Пощо тобі ці гони і дощі... / Олена Ткачук // Дніпро, 2009, № 10.
22. Цалик Станіслав, Селігей Пилип / Станіслав Цалик, Селігей Пилип // Куля для Максима Рильського / Київ, 2004, № 3. – 275 с.
23. Шевченки Наталка та Олександр. Оксамитовий перевертень / Наталка та Олександр Шевченки – Х.: Фоліо, 2008. – 248 с.
24. Шевченко Тарас. Кобзар / Тарас Шевченко – К.: Держвидав художньої літератури, 1956. – 591 с.
25. Шпичук Тетяна. То куди ж ми зайшли? / Тетяна Шпичак // Українське слово, 2018, № 3-4, 17-30 січня.
26. Костенко Л.В. Берестечко: Історичний роман / Л.В.Костенко.– К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
27. Чепурко Богдан. Ритми надр // Українське слово, 2019, № 11-12, 13 – 26 березня.
28. Яшина Л.І. “Суміш українського з російським” – мовознавчий суржик / Культура професійного мовлення: Матеріали регіональної науково-методичної конференції. – Дніпропетровськ: «Пороги», 2006. – 202 с.

REFERENCES

1. Babenko V.A. Akvareli dushi: virshi / V.A.Babenko – D.: Vydavnycho-tvorchyi tsentr «Hamaliia», 2013. – 217 s.
2. Berdnyk Oles. Ternovi vinets Ukrainy Rosii mynuli, suchasni, hriadushchii – vidkryte poslannia / Oles Berdnyk // Ukrainske slovo, № 51, 20-26 hrudnia 2017.
3. Voflyk Anatolii. Mankurty /Anatolii Voflyk // Sicheslav, 2010, № 3 (25), lypen-veresen.
4. Hazeta «Kyiv stolychnyi», 2009, 20 liutoho.
5. Hazeta «Literaturna Ukraina», 1996, 28 lystopada.
6. Henba Liubov. Iz tsyklu «Perevertni» / Liubov Henba //Khortytisia,1998. № 7.
7. Hlazovyi P.P. Arkhetypy:[Humor. Satyra] / P.P.Hlazovyi. – K.:MAUP, 2003. – 234s.
8. Hrynchyshyn Zinovii. Shchob pozbavyty Ukrainu nezalezhnosti – usi zasoby odnakovo prydatni (nastanova Lva Trotskoho komunistychnym ahitatoram v Ukraini),Zinovii Hrynchyshyn // Ukrainske slovo, 2010, № 3, 20-26 sichnia.
9. Dontsov Dmytro. Zapovit Shevchenka / Dmytro Dontsov // Nezrymi skryzhalii Kobzaria. – K.:Ukrainska vydavnycha spilka, 2009. -320 s.
10. Zhaivoronok V.V. Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk dovidnyk. -V.V. Zhaivoronok – K.: Dovira, 2006. – 703 s.
11. Kovalchuk Anatolii. Do 27-yi richnytsi vazhlyvykh istorychnykh podii: pershykh vyboriv Prezydenta Ukrainy i pryypynennia isnuvannia SSSR / Anatolii Kovalchuk // Ukrainske slovo, 2018, № 47-48, 7-24 hrudnia.
12. Kovalchuk Anatolii. Rozryta mohyla Anatolii Kovalchuk // Ukrainske slovo, 2017, № 42, 18-24 zhovtnia.
13. Kolomiets Volodymyr. Na lovy dush / Volodymyr Kolomiets // Lit. Ukraina, 2005, 3 lystopada.
14. Kostiv Mykhailo. Pereverten / Mykhailo Kostiv // Literaturna Ukraina, 2009, 5 bereznia.
15. Mykolaienko Mykola. Nichoho ne prosy ni v koho / Mykola Mykolaienko // Zoria, 2013. 6 bereznia.
16. Naidorozhnyi skarb. Slovo pro ridnu movu. – K.: «Radianskyi pysmennyk», 1990. – 390 s.
17. Perevertni v pohonakh ”poliuiut“ navit na zhinok i ditei: zhyttia ukraintsiv pislia reformy natpolitsii kardynalno zminylosia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://hyser.com.ua/community/407022-oborotni-v-pogonah-oho...>
18. Slovnyk ukrainskoi movy: U 11-ty t. – K.: Naukova dumka, 1970-1980.
19. Cokil Vasyl. Khai zasovistiatsia perevertni / Vasyl Sokil // Ukrainski visti . – Detroit, 1994 r. № 20, 15 travnia..
20. Talanchuk Petro. Model protsvitaiuchoi Ukrainy. (Vystup, shcho ne vidbuvsia) / Petro Talanchuk // Ukrainske slovo, 2016. 7-13 hrudnia.
21. Tkachuk Olena. Poshcho tobi tsi hony i doshchi... / Olena Tkachuk // Dnipro, 2009, № 10.
22. Tsalyk Stanislav, Selihei Pylyp / Stanislav Tsalyk, Selihei Pylyp // Kulia dlia Maksyma Rylskoho / Kyiv, 2004, № 3.
23. Shevchenky Nataalka ta Oleksandr. Oksamytovyi pereverten / Nataalka ta Oleksandr Shevchenky – Kh.:Folio, 2008. – 248 s.
24. Shevchenko Taras. Kobzar / Taras Shevchenko – K.: Derzhvydav khudozhnoi literatury, 1956. – 591 s.
25. Shpychuk Tetiana. To kudy zh my zaishly? / Tetiana Shpychak // Ukrainske slovo, 2018, № 3-4, 17-30 sichnia.
27. Chepurko Bohdan. Rytmy nadr // Ukrainske slovo, 2019, № 11-12, 13 – 26 bereznia.
28. Yashyna L.I. “Sumish ukrainskoho z rosiiskym” – movoznavchyi surzhyk / Kultura profesiinoho movlennia: Materialy rehionalnoi naukovo-metodychnoi konferentsii. – Dnipropetrovsk: «Porohy», 2006. – 202 p.

POPOVSKYI Anatoliy

DID THE SHIFTERS EXTINCT?

The article deals with etymology, synonymics and lexico-semantic functions of the word «pereverten» (shifter) in the relation to mythology and actual perception of the Ukrainian society development in different epochs in folk speech and in the sources of various genres. The author states that the given language phenomenon is becoming more active and semantic meaning of it has been defined in the context of vocabulary research, mass media, public persons and elocutionist from T. Shevchenko up to now. The widespread use of the given language unit is explained by, firstly, the demands of the progressive public thought to evaluate various moral criteria of different layers of Ukrainian society in Russian tsarist regime, communist ideology of the Soviet Union, as well as in the state formation process of young sovereign Ukraine. In its turn it reveals the negative double-faced essence of the human nature of those timeservers and traitors who stand against the fight for universal moral values and democratic principles of an independent state development.

Key words: *shifter, changeling, folk popular belief, anthroponyms, synonyms, colonial policy.*

УДК 378.147:88(82)

Г.С. Прісовська

Одеський національний політехнічний університет
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри лінгводидактики

ЕЛЕКТРОННІ ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО КУРСУ «ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ» ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІДГОТОВЧОГО ВІДДІЛЕННЯ

У статті розглядається актуальне питання стосовно впровадження в освітній процес сучасних інформаційно-комунікативних елементів та особливостей організації навчального процесу на підготовчому факультеті з іноземними громадянами гуманітарного профілю навчання у процесі викладання дисципліни «Основи української та зарубіжної літератури». А саме, увага приділяється створенню електронних дидактичних матеріалів до курсу. Паралельно з електронними аудіо-, відеоматеріалами мають місце звичні підручники або навчальні посібники, роздаткові матеріали на паперовому носії. Пролідається безпосередній зв'язок між процесом викладання літератури, її вивченням на початковому етапі для іноземців та досягненням студентами певного рівня мовних компетенцій. Національна мова у всьому її багатстві та розмаїтті найбільш повно представлена у творах художньої літератури. Наслідком цього є виняткова увага, яка приділяється роботі з художнім текстом. Комплексне знайомство з фольклором, культурою і літературною творчістю є необхідними складовими при вивченні мови, в іншому випадку дисципліна засвоюється не в тому обсязі, якого вимагає Програма підготовчого факультету гуманітарного профілю навчання. Для створення ефективних умов засвоєння літературознавчого та художнього матеріалу викладачі звертаються до впровадження у навчально-виховний процес сучасних форм та методів подання матеріалу: від паперового носія до відеоматеріалів. В Україні, що намагається інтегруватися в європейський та світовий навчальний процес, рівень впровадження електронних форм та методів в освітній процес у системі вищої освіти останнім часом набирає темпи. І хоч більшість студентів, що навчаються на початковому довузівському етапі приїжджають з країн, що розвиваються, вони вже готові до позитивних змін у сфері освіти, охоче долучаються до користування ресурсами електронних підручників, навчальних сайтів, окремих навчальних та пізнавальних матеріалів у закритих групах та спеціалізованих сторінках у соціалізаційній мережі Facebook, до спілкування на теми навчання у програмах Skype, Viber, Messenger тощо. Першочерговим завданням – є розробка типології і виявлення структури можливих сфер та ресурсів їх ефективного використання та впровадження у навчально-виховний процес на підготовчому факультеті. Наводиться структурна ієрархія наявних електронних матеріалів: за формою їх подання та походження, за місцем розташування матеріалів, за обсягом матеріалу. Особлива увага приділяється спеціальному навчальному сайту, що функціонує автономно та створений спеціально для студентів Інституту підготовки іноземних громадян. На платформі Facebook розміщуються різнопланові навчальні матеріали:

1. у загальнодоступній групі ППГ; 2. у закритій групі для всіх студентів ППГ, що навчаються у поточному році; 3. у загальнодоступній групі «Вивчаємо українську мову та літературу»; на сторінках «Русский язык», «Українська мова як іноземна», «Країнознавство», що створені та наповнюються відповідним контентом силами викладачів кафедри лінгводидактики; 4. у закритій групі гуманітарного профілю навчання, де викладач може розміщувати матеріали, відповідати на питання студентів, вести з ними дискусію, відтерміновану у часі, розміщувати авторські матеріали методичного характеру. Наповнення розробленої структурної ієрархії електронним інтерактивним контентом – є нагальною потребою та найпершою задачею, що стоїть перед викладачами кафедри щодо забезпечення курсу викладання основ літератури на початковому рівні іноземним студентам.

Ключові слова: *іноземні студенти, підготовче відділення, українська та зарубіжна література, інформаційне освітнє середовище, інформатизація освіти, електронні дидактичні матеріали, презентація, навчальний посібник, відео- та аудіоматеріали, електронний та паперовий носій, веб-ресурси.*

1. Постановка й обґрунтування актуальності проблеми

Стрімка інформатизація освіти вимагає розробки нових методів та форм подання матеріалу, впровадження в освітній процес сучасних інформаційно-комунікативних елементів. Освіта, як найрухоміша система суспільства, відображає рівень розвитку країни, що залежить від стану впровадження електронних форм та методів в освітній процес. В Україні, що намагається інтегруватися в європейський та світовий навчальний процес, цей рівень у вищій освіті останнім часом набирає темпи. І хоч більшість студентів, що навчаються на початковому довузівському етапі приїжджають з країн, що розвиваються, вони вже готові до позитивних змін у сфері освіти, охоче долучаються до користування ресурсами електронних підручників, навчальних сайтів, окремих навчальних та пізнавальних матеріалів у закритих групах та спеціалізованих сторінках у соцмережі Facebook, до спілкування на теми навчання у програмах Skype, Viber, Messenger тощо.

«Під електронними освітніми ресурсами розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі й подані на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, які можна відтворити за допомогою електронних цифрових технічних засобів і які необхідні для навчання» [8].

Процес викладання і навчання за новими, інформаційно інтегрованими матеріалами є обопільним, тобто викладач і студент виступають у ролі партнерів, нарівні беруть участь у складному навчально-виховному процесі .

2. Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор

Розгляд питання щодо створення всіх видів матеріалів з курсу «Основи української та зарубіжної літератури» (початковий рівень) пояснюється тим, що ця тема для іноземних студентів, ще й з російською мовою викладання, майже не розроблена.

Чинні підручники з курсу «Українська література для іноземних студентів» [3, 2, 7], які вибрали гуманітарний напрям навчання, а саме, спеціальність «Філологія», не відповідають нашим потребам. Вони розраховані на більшу кількість годин, просунутий рівень володіння мовою, певною мірою придатні для аспірантів-гуманітаріїв та стажистів-філологів.

Проаналізувавши вищенаведені підручники, керуючись Програмою з дисципліни та спираючись на досвід наукових досліджень з цього питання [1, 4], ми дійшли висновку щодо необхідності створення й розробки матеріалів «Основи української та зарубіжної літератури», як у друкованому варіанті, так і в електронному вигляді для цього контингенту іноземних студентів.

3. Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. Викладання літератури та її вивчення на початковому етапі для іноземців – це процес, що неможливо здійснити без досягнення ними певного рівня мовних компетенцій. Вивчення мови іноземцями є, по суті, занурення їх в нову культуру. Мова є засобом спілкування в рамках певної культури і не може бути предметом вивчення у відриві від цієї культури [5, с.358]. Національна мова у всьому її багатстві та розмаїтті найбільш повно представлена у творах художньої літератури. Наслідком цього є виняткова увага, яка приділяється роботі з художнім текстом. Комплексне знайомство з фольклором, культурою і літературною творчістю письменників є необхідними складовими при вивченні мови, в іншому випадку дисципліна засвоюється не в тому обсязі, якого вимагає Програма підготовчого факультету гуманітарного профілю навчання.

Питання інвентаризації електронних методичних матеріалів з дисципліни «Основи української та зарубіжної літератури» для підготовчого факультету є досить актуальним і недостатньо розробленим. Проаналізувавши навчальні сайти, ми дійшли висновку, що тема викладання української (зарубіжної) літератури як за шкільною, так і за академічною програмами, досить широко представлена у мережі. Що стосується аспекту викладання її іноземним студентам – ще й з використанням електронних засобів різного рівня – то тут значна прогалина як у теоретичному, так і у методичному планах. Що стосується її технічного забезпечення і наповнення відповідних ресурсів, то постає ще багато, питань, в тому числі й програмного технічного забезпечення, яке викладач-філолог не в змозі вирішити самостійно.

Якщо взяти до уваги, що більшість іноземних студентів в Україні за власним бажанням вивчають російську мову, а програма з літератури для гуманітарного профілю містить теми щодо українських і зарубіжних авторів, нагальним є питання створення як російськомовних, так й україномовних матеріалів у їх різноманітних формах: електронна та паперова.

4. Формулювання мети та завдань статті.

Мета статті – розробка типології та виявлення структури можливих сфер та ресурсів ефективного використання та упровадження у навчально-виховний процес на підготовчому факультеті електронних матеріалів з літератури.

Предмет дослідження – навчальні електронні матеріали для студентів-іноземців гуманітарного профілю навчання.

Об'єкт дослідження – викладання дисципліни «Основи української та зарубіжної літератури» на підготовчому факультеті для іноземних громадян.

6. Викладення основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів.

Завдання викладача на сучасному етапі розвитку освіти – виявити чинні веб-ресурси відкритого доступу та створити індивідуальні електронні матеріали, які б відповідали усім критеріям та доповнювали матеріали на паперовому носії.

Аби студент-іноземець відповідав вимогам сучасного випускника ПФ, важливим є опанування ним інформаційних технологій, формування вміння застосовувати їх у навчальній та професійній діяльності, вироблення навичок самостійного отримання потрібної інформації з використанням різноманітних засобів. Такими засобами можуть бути спеціально створені програмні засоби навчального призначення або ресурси, доступні у мережі Інтернет.

Головною особливістю та перевагою цих електронних ресурсів та матеріалів порівняно з традиційними є наявність зручних у використанні засобів унаочнення навчального матеріалу, їх інтерактивність, тобто швидкий зворотній зв'язок та можливість їх використання у будь-який зручний для студента час. А також змога виконання завдань на будь-якому електронному пристрої: від стаціонарного комп'ютера до планшета і смартфона.

Спробуємо визначити пріоритети та варіанти подачі електронних навчальних матеріалів.

По-перше, необхідно розподілити всі матеріали з точки зору форми їх подання та походження на такі:

1. Електронні тексти та матеріали, що їх супроводжують: вправи (передтекстові, притекстові, післятекстові), питання до самопідготовки до текстів; електронні словники.

2. Тести для поточного та підсумкових контролів.

3. Наочні відеоматеріали та аудіоматеріали, що знаходяться у відкритому доступі на YouTube каналі.

4. Електронні дидактичні демонстраційні матеріали власного виробництва або ті, що вільно розповсюджуються у мережі Інтернет — електронні матеріали (презентації в програмі Power Point, схеми, відео- й аудіозаписи тощо), призначені для супроводу програмових матеріалів для іноземців початкового рівня навчання.

5. Електронні платформи WhatsApp, Telegram, Messenger, Skype тощо для обміну миттєвими повідомленнями, файлами, відео- та аудіозв'язок між співрозмовниками (викладачем і студентом або студентами).

По-друге, за місцем розташування матеріалів:

1. У відкритому доступі в мережі Інтернет.

2. На спеціальному навчальному сайті, що функціонує автономно та створений спеціально для студентів Інституту підготовки іноземних громадян.

3. На платформі Facebook:

3.1. у загальнодоступній групі ІІІГ;

3.2. у закритій групі для всіх студентів ІІІГ, що навчаються у поточному році;

3.3. у загальнодоступній групі «Вивчаємо українську мову та літературу», на сторінках «Русский язык», «Українська мова як іноземна», «Країнознавство», що створені та наповнюються відповідним контентом силами викладачів кафедри лінгводидактики;

3.4. у закритій групі гуманітарного профілю навчання, де викладач може розміщувати матеріали, відповідати на питання студентів, вести з ними дискусію, відтерміновану у часі, розміщувати розроблені спеціально для них матеріали методичного характеру.

4. у багатофункціональному сервісі в конструкторі тестів Online Test Pad, що дає можливість розробити, розмістити тести та дати можливість студентам урізноманітнити проходження різнорівневих контролів: від поточного до підсумкового.

По-третє, за обсягом матеріалу:

1. Дистанційний курс з основ української та зарубіжної літератури.

2. Електронний підручник.

3. Електронний навчальний посібник.

4. Окремі теми, що розроблені для курсу.

5. Окремі тексти, як теоретико-біографічного характеру, так і художні (автентичні чи адаптовані).

6. Питання для підготовки до контрольної роботи.

7. Тести до окремих тем.

7. Висновки, рекомендації, перспективи подальших досліджень.

Наповнення вищенаведеної структурної ієрархії електронними інтерактивними матеріалами – є нагальною потребою та найпершою задачею, що стоїть перед викладачами кафедри щодо забезпечення курсу викладання основ літератури на початковому рівні іноземним студентам.

У межах виконання науково-дослідної теми, якою займається кафедра як структурна одиниця Інституту підготовки іноземних громадян – «Електронні дидактичні засоби як базова компонента інформаційно-освітнього середовища в системі навчання іноземних громадян» – згідно з вимогами ТЗ до НДТ та відповідно до нашої класифікації, проводиться аналіз можливостей використання різних інформаційних електронних платформ для розміщення тестових та інших навчальних матеріалів; розміщуються навчальні матеріали різних форм на різноманітних електронних ресурсах та здійснюється їх апробація й аналіз їх використання у навчальному процесі; досліджуються електронні форми навчання, їх ефективність та взаємодія з аудиторними формами; впроваджуються елементи дистанційного навчання, доступні для учасників навчального процесу.

Література

1. Дущенко О.С. Використання інтернету в освіті: досвід зарубіжжя // Фізико-математична освіта : науковий журнал. – 2016. – Випуск 3(9). – С. 35-42.
2. Дяченко С. І. Українська література для іноземних студентів / С. І. Дяченко, О. В. П'ятецька. – К.: Академія, 2010. – 310 с.
3. Єлісова М. О. Коментоване читання художніх творів : навч. посіб. для іноземних студентів / М. О. Єлісова. – К., 2010.
4. Матвєєва Н.М. Розширення можливостей інформаційного освітнього середовища за рахунок використання соціальних мереж/ А.О. Савельєв, Н.М. Матвєєва/ Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні: III Міжнар. наук.-метод. конф., 18-20 травня 2016 г. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. – С.118-120.
5. Прісовська Г.Є. Електронний навчальний посібник з української та зарубіжної літератури для студентів-іноземців початкового рівня // Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНАДУ, 2017. – С.357-363.
6. Прісовська Г.Є., Неря Мадар'яга Імплементатії комплексного навчального посібника з літератури для студентів-іноземців початкового рівня в інформаційне освітнє середовище //Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» Одеса: ОНПУ, 14-15 вересня 2017 року / під заг. ред. В.Г.Спрінсяна. – Полтава: Сімон, 2017 р.- ОНПУ, м. Одеса.- С. 287 – 291.
7. Сапожнікова О. Українська й зарубіжна література. Початковий курс для іноземних студентів підготовчих факультетів вищих закладів освіти: Навчальний посібник. – 2 вид., виправл., допов. – К.: Вид. «Київський університет», 2005. – 179 с.
8. Освітні інформаційні ресурси і системи// Режим доступу: <http://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/kievoit/2013/96/96.html>

References

1. Duschenko O. Using of the Internet in education: experience abroad // Physical and Mathematical Education : scientific journal. – 2016. – Issue 3(9). – P. 35-42.
2. Dyachenko S.I. Ukrainian Literature for Foreign Students / S. I. Dyachenko, O. V. Pyatetskaya. – K. : Academy, 2010. – 310 p.
3. Yelisova M.O. Commentary reading of artistic works: teach. manual for foreign students / M.O. Yelisova. – K., 2010.
4. Matveeva N.M. The expansion of opportunities of the information educational environment through the use of social networks/ A.A. Saveliev, N.M. Matveeva/ Actual problems in international students teaching and learning in Ukraine: III International scientific conference 18-20 May 2016. – Ternopil: FOP Palyanytsya V.A., 2016. – P.118-120.
5. Prisovska G. Electronic textbook for Ukrainian and foreign literature for elementary students of foreign languages// Problems and prospects of language training of foreign students: materials of the XII International Scientific and Practical Conference. – Kharkiv: KhNADU, 2017. – P. 357-363.
6. Prisovska G., Nerya Madaryaga, Implementation of a comprehensive study guide on literature for elementary students in the informational educational environment // Materials of the Xth International Scientific and Practical Conference “Informational Education and Professional Communication Technologies of the XXI Century” Odessa: ONPU, September 14-15, 2017 / under the communes. edit V.G.Sprinsyan. – Poltava: Simon, 2017 – ONPU, Odessa – P. 287 – 291.
7. Sapozhnikova O. Ukrainian and foreign literature. Initial course for foreign students of preparatory faculties of higher educational institutions: Textbook. – 2 views., Corrected., Papers. – K.: Kind. “Kyiv University”, 2005. – 179 p.
8. Educational information resources and systems: Mode of access: <http://www.kievoit.ippo.kubg.edu.ua/kievoit/2013/96/96.html>

Prisovska Galyna

«Electronic didactic materials to the course “Fundamentals of Ukrainian and Foreign Literature” for foreign students of the preparatory faculty»

The article is devoted to one of the problematic issues of teaching foreign students: the study of Ukrainian and foreign literature at the preparatory faculty in order to prepare foreign students for studying in higher educational institutions of Ukraine on humanitarian issues. The article deals with the actual issue concerning the introduction in the educational process of modern information and communication elements and the peculiarities of the organization of the educational process at the preparatory faculty with foreign citizens of the humanitarian education profile in the course of teaching the discipline “Fundamentals of Ukrainian and Foreign Literature”. Namely, attention is paid to the development of electronic didactic materials to the course. In the sideline of electronic audio and video materials, there are common textbooks or manuals, handouts on paper. There is an instant connection between the process of teaching literature, its study at the initial stage for foreigners and the achievements of the students of a certain level of language competences. The national language is most fully represented in all its richness and diversity in the works of fiction. The consequence of this is the exceptional attention paid to working with artistic text. Comprehensive acquaintance with folklore, culture and literary creation is a necessary component of language learning; otherwise, discipline is not absorbed in the required amount by the qualification of the student of the preparatory faculty of the humanitarian education profile. To create effective conditions for assimilation of literary and artistic material, teachers are turning to the introduction into the educational process of modern forms and methods of the material presentation: from paper to video materials. In Ukraine, which is trying to integrate into the European and world educational process, the level of implementation of electronic forms and methods in the educational process in the system of higher education is gaining momentum in recent times. Although most of the students enrolled in the initial pre-university stage come from developing countries, they are already ready for positive changes in the field of education and are willing to engage in the use of resources of electronic textbooks, training sites, individual educational and cognitive materials in closed groups and specialized pages, in the social network of Facebook, to communicate on the topics of studying in Skype, Viber, Messenger, etc. The primary task is to develop a typology and identify the structure of possible areas and resources for their effective use and implementation in the educational process at the preparatory faculty. The structural hierarchy of available electronic materials is presented: in the form of their presentation and origin, location of materials, in terms of material. Particular attention is paid to a special educational site, which operates autonomously and created exclusively for students of the Institute for the training of foreign citizens. On the Facebook platform there are diverse training materials: 1. in the public IPIG group; 2. in a closed group for all IPIG students studying this year; 3. in the public group “We study Ukrainian language and literature”; on the pages “Russian Language”, “Ukrainian as a Foreign Language”, “Country Studies”, which are created and filled with relevant content by the faculty members of the Department of Linguodidactics; 4. In the closed group of the humanitarian studying profile, where the teacher can post materials, answer students’ questions, conduct a discussion with them, delayed in time, post methodological materials developed specifically for them. The filling of the developed structural hierarchy with electronic interactive materials is an urgent need and the very first task that faculty faces with regard to providing a course of teaching the basics of literature at the initial level to foreign students.

УДК 811.161.1/2:378.147-054.6(082)

Г. М. Труба

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

РОЛЬ НЕЙРОЛІНГВІСТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

*Сучасний навчальний простір майоріє різноманітними прогресивними технологіями вивчення іноземних мовою. Всі вони пропонують унікальний підхід і стовідсотковий результат, але дуже часто вони мають протиріччя і концептуальні протиріччя. Для обрання і ухвалення загальної концепції вивчення української мови, як іноземної, необхідно дослідити, а що саме лежить в основі процесу мислення, засвоєння і вивчення взагалі і мови зокрема. Для вирішення цієї проблеми слід звернутися до надбання науки нейролінгвістики, яка чітко визначає етапи мислення, етапи засвоєння інформації взагалі і мови зокрема. Складність цього процесу є те, що мова становить собою надзвичайно складне явище, функціонуючи одночасно як предмет, об'єкт, сфера функціонування і чинник, який формує свідомість. **Об'єктом** дослідження є застосування нейролінгвістики, як бази для створення сучасних методик вивчення іноземних мов, а **предметом** дослідження є саме вироблення спеціальних методик і створення теоретичної бази для створення сучасних методів вивчення української мови, як іноземної. **Мета дослідження** – виявити особливості мовного вираження мисленневих процесів.*

Ключові слова: *нейролінгвістика, робота мозку, вивчення іноземної мови*

З давніх часів до сьогодення життя вимагає від людини постійного вдосконалення і навчання, а разом із тим вдосконалюється інструмент цього навчання – наш мозок. Тому інтерес людства до роботи мозку, пам'яті, мисленневих процесів постійно зростає, а саме питання удосконалення методик навчання не втрачає актуальності. Наукові підходи до вивчення і визначення категорії мислення активно розробляються у таких сучасних галузях як психологія, філософія, логіка, риторика, соціологія, лінгвістика, фізіологія, кібернетика. У цьому контексті, психологія дивиться на мислення як на розумові процеси, які знаходяться в основі пізнання, вивчають типи індивідуального мислення особистості і процеси сприйняття і засвоєння нового матеріалу з цієї точки зору. У філософії визначається саме розуміння мислення, робиться спроба подивитися на процес мислення «ззовні». Соціологія стверджує залежність рівня мислення від ступеня розвитку соціуму взагалі і соціального розвитку індивіда в цьому соціумі, колективного свідомого, інституцій і належності до певного культурного середовища. Фізіологи описують основні фізіологічні етапи процесу мислення, які відбуваються на клітинному рівні. Логіка систематизує і класифікує етапи мислення. З точки зору кібернетики мислення розглядають

як інформаційний процес отримання і обробки інформації [8, с. 14]. Усі ці дані перерахованих галузей наук надзвичайно важливі для мовознавства і методики викладання мови. Але вони не можуть функціонувати у різних науках. Тому перед вченою спільнотою постало питання об'єднання всіх цих знань під спільним знаменником.

Актуальності проблематики питання вивчення української мови як іноземної складається із кількох аспектів: об'єктивний (люди весь час будуть вивчати нові мови, а наше завдання створити всі умови для їх вивчення), суто лінгвістичний (мова постійно оновлюється, випрацьовуються нові правила і норми, процес навчання – неспинний і нескінченний), нейролінгвістичний (під впливом технологічних чинників змінюється спосіб сприйняття інформації, змінюється робота головного мозку, що до уваги ми не можемо не брати під час викладання). Саме проблемі вивчення української мови і впливу нейролінгвістичному аспекту варто приділити увагу.

Перші дослідження із нейролінгвістики сягають другої половини ХІХ століття. Серед фундаторів цієї науки ми можемо назвати П. П. Брока, К. Верніке (які вивчали суто медичний аспект функціонування мозкових півкуль), Х. Джексона (вибудував складну динамічну «вертикальну» організацію мовленнєвих процесів свідому – підсвідому – повністю автоматизовану). Серед безпосередньо лінгвістів ми можемо назвати Н. Д. Арутюнову, Т. В. Ахутіну, В. А. Богородицького, І. А. Бодуена де Куртене, Т. В. Булігіну, С. Г. Воркачева, Л. С. Виготьского, В. З. Дем'янкова, В. И. Карасика, Ю. Н. Караулову, Т. Ю. Ковалевську, Е. С. Кубрякову, А. А. Леонтьєва, А. Р. Лурію, Л. М. Мурзіну, Р. І. Павильоніса, М. В. Піменову, З. Д. Попову, Е. Н. Рядчикову, О. О. Селіванову, Ф. де Соссюра, І. А. Стерніну, Т. А. Фесенко, Л. С. Цветкову, П. В. Чеснокова, Л. В. Щерби, Р. О. Якобсона та багато інших.

Завдання нейролінгвістики зараз постає набагато ширше. Адже, ще наприкінці ХХ століття нам було важко спрогнозувати таку велику кількість афазій у людей через неконтрольоване використання гаджетів із самого раннього віку і спричинені ними складності сприйняття, вивчення нової інформації, а за разом із тим і мови. Отже, якщо раніше ми говорили про нейролінгвістичні підходи лише з точки зору людей із відхиленнями, то на початку ХХІ століття ми можемо говорити про застосування спеціальних знань із нейролінгвістики, нейрофізіології, психології, сугестології під час роботи у звичному ритмі. Про причини змінення акцентів ми будемо говорити у подальшому.

Об'єктом дослідження є застосування нейролінгвістики, як бази для створення сучасних методик вивчення іноземних мов. **А предметом** дослідження є саме вироблення спеціальних методик і створення теоретичної бази для створення сучасних методів вивчення української мови, як іноземної.

Мета дослідження – виявити особливості мовного вираження мисленнєвих процесів.

Методи дослідження: імперичний аналіз мовного матеріалу, аналіз словарних дефініцій, описовий метод, метод інтерпритації із застосуванням прийомів спостереження і узагальнення, методи симантичного, когнітивного і компонентного аналізу, метод моделювання, лінгвокультурологічний метод, спрямований на вивчення кодів культури, які ховають образні ознаки концепта, лінгвопрагматичний і аксиологічний підходи [8, с. 7].

Практична цінність полягає у тому, що матеріали і висновки можуть бути використані у курсі читання лекцій і проведення семінарських занять із методики вивчення іноземних мов і нейролінгвістики. Філософам, які визначають суть мислення і його співвіднесенням із рідною мовою і іноземною мовою.

Отже, слід розібрати проблему роботи мозку у контексті вивчення іноземних мов взагалі і української, як складової частини цього процесу. Адже саме це питання є ключовим під час укладання програми, яка досягне максимального ефекту. Ще з часів античної філософії існує проблема співвіднесення законів мислення (логіки) і законів пізнання середовища, понять, категорій, принципів розвитку і формування знань. Ці питання підіймали Парменід, софісти, Демокрит, Аристотель, Августин Блажений, Фома Аквінський, М. Монтель, Микола Кузанський, Джордано Бруно, Ф. Бекон, Р. Декарт, І. Кант, Г. ГегельФ. Нітше, Л. Л. Витгенштейн [8, с. 7; 5]. А, отже, всі вони стояли у витках нейролінгвістики і витоків вивчення роботи мозкових процесів у вивченні іноземної мови.

Із розвитком науки все більше уваги приділяємо питанням, які лежать в основі філософії і мовознавства: аналізу мовленнєвих виразів, проблемам значення, вивчення мовленнєвих явищ і пов'язаних із ними властивостей різних відділів головного мозку, які, в свою чергу, можна схарактеризувати, як мислення, яке є частиною металних процесів, які здійснює свідомість [8, с. 17, 7, с. 9].

На сучасному етапі розвитку суспільства старі методики впливу, презентації, усвідомлення і освоєння і вивчення не є ефективними під впливом розвитку сучасних інформаційних технологій. Але загальні етапи роботи мозку залишились непорушними, тому слід розробити стратегію оптимізації впливу під час вивчення іноземної мови.

Отже, на загальному рівні фізіологія мислення вивчається як певна функція мозку, за механізми якої відповідають нейрони кори головного мозку, різні області якої виконують специфічні функції: скронева частка відповідає за процеси пам'яті, лобова частка – за складання планів, вибір мети, прийняття рішення, асоціативні поля скроневої частки, лобової і потиличної долі – за використання мови [8, с. 18].

У сучасній нейрофізіології досліджуються питання активності нейронів під час мисленнєвого процесу. У різних долях мозку відбуваються різні процеси, які реорганізують нейронні зв'язки і активізують їх. Ця діяльність залежить від описаних зон головного мозку і мотивується періодичним повторенням по-

дібних дій [8, с. 7; 2, с. 70]. Але питання про те, чи існує певний мозковий код мислення до сих пір залишається відкритим.

Згідно із сучасними уявленнями, мислинневий процес заснований на обміні інформацією між клітинами пам'яті, її аналізі, порівнянні, побудові висновку, які логічно прослідковуються у низці послідовних висновків [8, с. 18; 6, с. 204]. Проте визначити частоти, на яких відбувається передача думок між клітинами мозку не є можливим.

Незважаючи на те, що мислення не можна ототожнювати із мовленням, оскільки мислення складається із вербального і невербального компонентів, пов'язане із накопиченням сенсорної і образної інформації, все ж таки у процесі мислення відбувається постійна кореляція предметного і мовленнєвого компонентів, яка пояснюється І. П. Павловим, як взаємозв'язок двох сигнальних систем: першої – предметної і другої – мовленнєвої [8, с. 4; 3, с. 247], а низка експериментів переконливо доводить необхідність участі мовленнєвих компонентів у динаміці мисленнєвого процесу.

Думка, процес мислення, мисленнєва активність – динамічний процес, лінгвісти розуміють як когнітивну діяльність, як складову частину свідомості людини, у результаті якої вона приймає певне рішення або отримує знання. Інколи когнітивна діяльність співвідноситься напряду із мисленням, але уналежнюється перш за все до процесів, які супроводжують оброблення інформації і полягає у створенні певних структур свідомості: тоді в когнітивній діяльності беруть участь різні системи переробки інформації. Когнітивна діяльність розгортається у певному культурному контексті [8, с. 5; 4, с. 52]. Саме на цьому і базується початковий рівень вивчення мови, особливо у дітей, формується потужний зв'язок між образом і словом. А на пізніших етапах рекомендують не перекладати невідоме слово, а пояснювати мовою вивчення, саме для формування образної складової мови.

Понятійна сфера мисленнєвого процесу може бути представлена як когнітивно-ментальна, оскільки охоплює і когнітивну і ментальну складові, базується на накопичених знаннях і на операції з ними, охоплює процеси і результати свідомого і несвідомого мислення, психічної роботи мовця, його прагматичні настанови, ідеостильову вербалізацію за допомогою одиниць мови різного рівня, концептів і ментальних категорій, обумовлене лінгвістичними і екстралінгвістичними знаннями і уявленнями автора, і може бути виявлено у зовнішньому (лексичних, морфологічних і синтаксичних) і у внутрішніх (смысловій, семантичній і когнітивній) рівнях тексту [8, с. 9].

Завдяки фізіологічним дослідженням, які повністю довели, що людина мислить за допомогою головного мозку, з'явилися уявлення про психологічні і лінгвістичні складові мислення. Сучасна психологія мислення розвивалася від постановки питання розмежування понять: свідомість, мислення, сприйняття до вирішення складних міждисциплінарних проблем співвідношення мислен-

ня, внутрішнього мовлення і залежності мислення від мови, культури і дискурсу [8, с. 19].

Мислення – це ментальне відображення реальності, процес визначення і вирішення завдань, процесуальний аспект інтелектуальної діяльності, соціально-обумовлений і опосередкований мовленням, спрямований на встановлення зав'язків і співвідношень між впізнаними об'єктами і відкриття нового, пов'язаного з активністю суб'єкта, що охоплює його орієнтовну і аналітико-синтетичну діяльність [8, с. 24].

Під час дослідження мислення мовознавство спирається на дослідження філософії і психології, але наріжною різницею вивчення об'єкта у лінгвістів є розуміння мислення як вербалізаційного процесу. Складність його подальшого дослідження і необхідність такого описання різних його аспектів стали причиною виникнення таких мовознавчих напрямків як: когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, сугестивна лінгвістика, лінгвістична гносеологія і інші [8, с. 27].

Мова є не просто оболонкою для думки, навіть не засобом думки, а її способом [8, с. 28].

Отже підсумовуючи можна розділити мислення на такі етапи і саме у такій послідовності:

1. Сприйняття із зовнішнього середовища органами сигналів, їх аналіз, обробка основними аналізаторами;
2. Транспортиція отриманих сигналів до клітин пам'яті;
3. Кодування у клітинах пам'яті;
4. Обмін інформацією у самій клітині;
5. Відбір думок для прийняття правильного рішення;
6. Матеріалізація рішення (звукова, графічна, фізична) [8, с. 19].

А мисленнєві операції, що відбуваються під час вивчення мови можна виділити такі:

1. Порівняння, яке описує тотожні і різні риси порівнюваних об'єктів;
2. Аналіз – відбувається у процесі роздумів і дроблення цілісної структури на частини;
3. Синтез – мисленнєве поєднання роздроблених частин в єдине ціле;
4. Абстракція і узагальнення, які виявляють загальні тенденції, вільні від впливу винятків;
5. Зворотна до узагальнення операція – конкретизація, яка здійснюється відновленням усієї повноти індивідуальних особливостей [8, с. 51].

Як підсумок зазначаємо, що мисленнєва діяльність входить у склад національної мовної картини світу, а свідомість, за однією із теорій, є контекстуальне поняття, яке входить у мовленнєву гру, а розуміння – зазначення аспекту вже відомої гри [8, с. 17]. Безсуперечним є той факт, що безумовні рефлексії і розумова інформація, яка накопичена за допомогою мовленнєвого коду, визначає свідомість людини і формує її картину світу.

Сучасні підходи до вивчення мови дуже часто нівелюють етапи мозкової діяльності, прагнучи уникнути певні етапи і спростити процес навчання до мінімуму, але це відбивається на результаті і на загальній роботі головного мозку. Адже, якщо не змушувати наш мозок будувати додаткові нейронні зв'язки, то із часом ефективність роботи самого мозку падає. Отже, під час вивчення української мови як іноземної слід обирати аналітичний спосіб вивчення мови.

Література:

1. Асонова Г. А. Роль нейролингвистических исследований для лингвистики и методики преподавания иностранных языков в области формирования речевого общения / Асонова Г. А. // Филологические науки. – Вып: Декабрь. – 2016.
2. Бехтерева Н.П. Магия мозга и лабиринты жизни / Н.П. Бехтерева. – М. : АСТ, 2007. – 400 с.
3. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Л. М. Веккер. – М. : Смысл, 1998. – 85 с.
4. Демьянков В.З. Когнитивная модель / В.З. Демьянков Е.С. Кубрякова // Кубрякова Е. С., Демьянком В. З. Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г., Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : Филол ф-т МГУ им. Ломоносова, 1996. – С. 51 – 52.
5. Ильенков Э. В. Проблема единства бытия и мышления в античной философии / Э. В. Ильенков // Принципы материалистической диалектики как теории познания. – М., 1984. С. 9 – 29.
6. Коротяев А.И. Роль генетической и умственной систем информации в возникновении и развитии жизни на земле / А. И. Коротяев, С. А. Бабичев. – Нальчик: Эльбрус, 2009. – 236с.
7. Кубрякова Е.С. Когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Кубрякова Е.С., Демьянком В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г., Краткий словарь когнитивных терминов. – М. : Филол ф-т МГУ им. Ломоносова, 1996. – С. 58 – 63.
8. Федотова Е. Е. Языковая репрезентация когнитивно-ментальной сферы «мыслительная активность» в произведениях Ф. М. Достоевского / Е. Е. Федотова. – дис. канд. филолог. наук: 10.02.19 – теория языка. – Краснодар, 2017. – 211с.

References:

1. Asonova G. A. The role of neuro-linguistic studies for linguistics and methods of teaching foreign languages in the formation of speech communication / Asonova G. A. // Philological sciences. – Iss: December. – 2016.
2. Bekhtereva N.P. The magic of the brain and the labyrinths of life. Bekhtereva. – М.: AST, 2007. – 400 p.
3. Vekker L.M. Psikika and Reality: A Unified Theory of Mental Processes / L.M. Vekker. – М.: Meaning, 1998. – 85 p.
4. Demyankov V.Z. Cognitive model / V.Z. Demyankov E.S. Kubryakova // Kubryakova E.S., Demyankom V.Z. Pankrats Yu.G., Luzina L.G., Concise Dictionary of Cognitive Terms. – М.: Philol of Moscow State University. Lomonosov, 1996. – p. 51 – 52.
5. Ilyenkov E. V. The problem of the unity of being and thinking in ancient philosophy / E. V. Ilyenkov // Principles of materialist dialectics as the theory of knowledge. – М., 1984. P. 9 – 29.
6. Korotyayev A.I. The role of genetic and mental information systems in the emergence and development of life on earth / A. I. Korotyayev, S. A. Babichev. – Nalchik: Elbrus, 2009. – 236s.
7. Kubryakova E.S. Cognitive science / E. S. Kubryakova // Kubryakova, E.S., Demyankom, V.Z., Pankrats, Yu.G., Luzina, L.G., Concise Dictionary of Cognitive Terms. – М.: Philol of Moscow State University. Lomonosov, 1996. – p. 58 – 63.
8. Fedotova, E. E. The linguistic representation of the cognitive-mental sphere “mental activity” in the works of F. M. Dostoevsky / E. E. Fedotova. – dis. Cand. philologist. Sciences: 10.02.19 – theory of language. – Krasnodar, 2017. – 211s.

Truba A. N.

The role of neurolingistics during the study of ukrainian as a foreign language in the modern world

Modern educational space is used many various advanced approaches for studying foreign languages. All of them offer a different methodics and one hundred percent result, but very often they have contradictions and conceptual opposites. To find and choose the general concept of studying the Ukrainian language as a foreign one, it is necessary to investigate, and what exactly lies at the heart of the process of thinking, learning and study in general and language in particular. To address this problem, one should refer to the science of neurolinguistics, which clearly defines the stages of thinking, the stages of assimilation of information in general and language in particular. The complexity of this process is that language is an extremely complex phenomenon, which functions simultaneously as an object, an object, a sphere of functioning, and a factor that generates consciousness. The object of the study is the use of neurolinguistics as a basis for the creation of modern methods for the study of foreign languages, and the subject of the study is the development of special techniques and the creation of a theoretical basis for the creation of modern methods of studying the Ukrainian language as a foreign language. The purpose of the study is to identify the peculiarities of the linguistic expression of mental processes.

Key words: *neurolinguistics, brain work, foreign language learning*

УДК 811.161.1/.2'276.3-053.2'373.611

Л. В. Шевчук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

**ВОРОБЕЦЬ ЧИ ГОЛУБЕЙ?.. ДИТЯЧІ ІННОВАЦІЇ ЯК
МЕХАНІЗМ ОВОЛОДІННЯ СЛОВОТВІРНИМИ МОДЕЛЯМИ**

У статті викладено результати лонгітюдного спостереження за мовленням дитини-білінгва до шести років. Здійснено семантико-словотвірний аналіз дитячих інновацій та виявлено динаміку їх виникнення. Зокрема з'ясовано, що переважна більшість зафіксованих словотвірних okazіоналізмів є віддієслівні деривати. Проаналізовано структуру й семантику дитячих контамінацій-інновацій, а також встановлено позамовні чинники, які уможливають їх виникнення в дитячому мовленні.

Ключові слова: дитяче мовлення, словотвір, словотвірні моделі, деривати, мовні інновації, okazіоналізми.

Засвоєння словотвірних моделей – важливий етап онтогенезу мовлення.

На сьогодні дитяче мовлення є об'єктом вивчення таких вчених, як А. М. Богущ [1], Т. О. Грідіна [2], М. Б. Єлісеєва [3], В. К. Харченко [6, 7], та багатьох інших. До когорти лінгвістів, що зробили визначальний внесок до становлення онтолінгвістики, слід віднести С. Н. Цейтлін [8].

Процес оволодіння мовленням дитиною має, на нашу думку, спільні риси на різних рівнях мовної системи. Як на фонетичному рівні, оволодіваючи новим звуком, дитина використовує деякий час (протягом місяця – півтора) звук-субститут, а потім переходить до правильної вимови звука, так і в процесі оволодіння словотвірними моделями дитина змушена створювати інновації через брак в її лексиконі певних мовних одиниць, а потім переходить на стадію використання узуальних одиниць. Таким чином, парадоксальна словотворчість дитини на ранніх етапах онтогенезу, як слушно зазначає Т. О. Грідіна, є «виразом креативності компенсаторного типу, що поповнює дефіцит когнітивного та мовного досвіду дитини під час реалізації нею власних комунікативних і пізнавальних потреб» [2, с. 8].

Інновацією дитячого мовлення вважаються слово чи словоформа, що існують у мовленні дитини, але не використовуються в нормативному вживанні. На відміну від мовленнєвих помилок, дитячі інновації є результатом креативної мисленнєвої діяльності, яка найактивніше виявляється в дітей віком від двох до п'яти років, хоча може спостерігатися й на більш пізніх етапах. Так, К. І. Чуковський пояснює причину дитячих інновацій «чуття мови»: «У дворічних та трирічних дітей таке сильне чуття мови, що створювані ними слова

аж ніяк не здаються каліками чи потворами мовлення, а навпаки, досить влучні, витончені, природні» [9, с. 19].

Традиційно в дитячому мовленні виділяють чотири типи інновацій: словотвірні, формотвірні, лексико-семантичні та синтаксичні. **Метою** нашої розвідки є фіксація та семантико-словотвірний аналіз інновацій дитини-білінгва. **Об'єктом** нашого дослідження стали словотвірні дитячі інновації, **предметом** – словотвірні моделі дитячих okazіоналізмів та динаміка їх використання. **Матеріалом** статті послуговували мовленнєві факти, отримані шляхом лонгitudного спостереження за мовленням дитини-білінгва від народження до шести років. З метою більш широкого узагальнення мовні інновації доповнено прикладами щоденникових записів батьків інших дітей, що перебували в україно-російському мовному середовищі м. Одеси та Одеської області. Загальний обсяг досліджуваного матеріалу 488 словотвірних okazіоналізмів.

Як відомо, словотвірна модель – це схема утворення слів одного словотвірного типу. Найбільш ґрунтовну класифікацію словотвірних дитячих інновацій розробила С. Н. Цейтлін [8]. Під словотвірними інноваціями дослідниця розуміє відсутнє в загальному вживанні слово, яке створене як за продуктивною, так і непродуктивною словотвірною моделлю, а також (за браком моделі) за допомогою того чи іншого конкретного зразка.

Переважає більшість зафіксованих нами словотвірних okazіоналізмів є віддієслівні деривати (64 %). Це факт пояснюється тим, що «зв'язок з дією – найбільш очевидна для дитини ознака явища, яка найчастіше виявляється покладеною в основу його номінації» [8, с. 327].

За нашими спостереженнями, вибух okazіональних віддієслівних субстантивів припадає на два роки і вісім місяців, хоч М. Б. Єлісеєва, дослідивши мовлення однієї дитини, стверджує, що в мовленні її доньки від одного року і дев'ять місяців до трьох років віддієслівних дериватів було в два з половиною рази менше в порівнянні із субстантивними [3, с. 213].

Здійснений нами кількісний аналіз словотвірних засобів дозволяє стверджувати, що найчастотнішим є використання суфікса **-К(А)** із значенням 'определена дія' (*намазати* → *намазка* (масло), *загадати* → *загадалка* (загадка) та суфікса **-ИК**, який позначає особу за сферою діяльності (*підлетіти* → *підлетітик* (метелик) або має пестливе значення (*кататися* → *кататик* (велосипед)).

Цікавим є факт утворення девербатива **тічка** від англійського дієслова *to teach* за допомогою українського суфікса **-К(А)** із значенням 'особа жіночої статі'. У мовленні дитини okazіоналізм **тічка** слугував номінацією для вчительки англійської мови. На нашу думку, це спричинено занадто раннім зануренням дитини в англійський дискурс (розвивальні ігри на планшеті, мультфільми, курси англійської мови від 0 до 3 років). У зв'язку з тим, що індивідуальна мовна система дитини перших років життя на базі рідної мови ще не сформована, дитині важко диференціювати словотвірні засоби різних мовних систем, внаслідок чого відбувається їх змішування.

Зафіксовано єдиний випадок використання архаїчного слов'янського суфікса –Л- із значенням ‘знаряддя праці’ (пор. *граблі*): *стригти* -> *стригли* (*ножиці*).

На особливу увагу заслуговує група віддієслівних субстантивів, в яких діти намагаються підсвідомо «виправити» доросле мовлення, відшукуючи внутрішню форму слова, те, що лінгвісти називають «народною етимологією». Наведемо декілька прикладів таких оказіональних дитячих девербативів із зазначенням ситуації вживання.

Ситуація: на дачі лягає на стареньку розкладачку (розкладушку), ніжки якої під вагою дитини роз'їхались. – *Ну, ось, ти зламала мою розкладушку*, – жартує бабуся. – *Це не розкладушка, а якась розпадушка* (2 р. 8 міс.) .

Ситуація: грається з дітьми в поліцейського та злочинця, пояснює правила гри. – *Пристукник*, или он тебя стукнет, или ты его (4 р. 2 міс.) .

У вищенаведених та численних інших прикладах (*різати* -> *ріжик*, замість *ніжик*;; *топати* -> *топочки*, замість *тапочки*; *ліпити* -> *ліпени*, замість *пельмени*; рос. *задувать* -> *задуванчик*, замість рос. *одуванчик*; рос. *застелить* -> *застель*, замість *постель*) «шляхом мінімальних змін у звуковій структурі незрозумілого слова дитина, непомітно для себе, осмислює його, причому в цій новій редакції висуваються найістотніші (на думку дитини), якості того предмета, який цим словом позначений» [9, с. 34].

Відсубстантивні деривати складають близько третини (29%) від зафіксованих нами словотвірних оказіоналізмів в мовленні дітей від двох до шести років. Найбільш поширені димінутиви іменників зі зменшувально-пестливими суфіксами –ЕНЬК-, -ЕЧК-, ОЧК-, -ОНЬК-, -ИК, а також деривати із суфіксами -ЕН(Я) та -АТ(А), -ЯТ(А) на позначення особи за ознакою недорослості. Серед цікавих варіантів створення інновації із суфіксом -ЯТ(А) від іменника, що позначає неістоту, іменник *хвилята*. Ситуація: влітку на морі сильний вітер здіймає хвилі, але погода спекотна. – *Сьогодні купатися не будемо. Поглянь, які хвилі!*- попереджає мати. – *Хіба це хвилі? Це хвилята*. (6 р.)

Категорія роду стає актуальною для дитини з трьох років, і з кожним днем все частіше репрезентується в мовленні. Виокремлення себе за гендерним аспектом виявляє шестирічна «авторка» такого оказіоналізма, як *Маугліна*. Ситуація: слухає казку «Мауглі» Р. Кіплінга. – *Ти Мауглі! – говорить мати*. – *Ні, мамо, я Маугліна!* (5 р. 10 міс.) Ця інновація побудована за продуктивною для української мови моделлю фемінітива із суфіксом –ИН-, який видозмінено на - -ІН- через злиття з кінцевим голосним твірного слова *Мауглі*.

Типовим прикладом префіксально-суфіксальних дієслів виступає оказіоналізм *підрукавити* (*закатати рукави*), який утворений за продуктивною моделлю за допомогою префікса ПД- і суфікса –И- та має значення ‘здійснити дію за допомогою предмета’.

Специфічним способом творення дитячих оказіоналізмів є контамінація, завдяки якій, за визначенням М. Н. Ушакової [5], утворюються «синтетичні

слова» (пор. *бананас* <- *банан* + *ананас*). Контамінація визначається як спосіб оказіонального словотвору, заснованого на об'єднанні початку та кінця двох різних узуальних одиниць. Зафіксовані нами дитячі контамінати (7 %) типу *голубей* (рос. *голубь* + рос. *воробей*), *воробец* (рос. *воробей* + укр. *горобець*), що утворені шляхом накладання двох усічених основ, вважаємо не помилковим зближенням неспоріднених слів, а «свідомим схрещуванням двох номів, зумовленим їхньою структурною чи семантичною тотожністю» [5, с. 209]. Наприклад, семантику своєї інновації *кузнячик* дитина пояснила дорослому таким чином: *кузнячик – это кузнецик, который скачет, как мячик*. Слід зазначити ще один чинник, що спричиняє контамінацію, – це ситуативне перебування денотатів поряд, як у випадку з оказіоналізмом *голубей*. Дитина неодноразово вживала це слово, годуючи цих різних птахів, які завжди утворювали одну зграю. У випадку зі словом *воробец* причиною оказіональної деривації виступає україно-російська двомовність оточуючих дорослих.

Отже, здійснений нами семантико-словотвірний аналіз інновацій дітей від перших днів життя до шести років дозволяє стверджувати, що кількість дитячих дериватів відчутно зростає в період від двох років восьми місяців. На відміну від перших двох років життя, у мовленні дітей починають переважати (у два рази) оказіональні девербативи над відсубстантивними оказіоналізмами. Незначну групу в кількісному відношенні, але дуже виразною в лінгвокреативному плані, складають дитячі контамінати, що свідчать про самобутній творчий процес пізнання дитиною мови й світу.

Таким чином, наївна креативність дітей компенсує недостатню кількість засвоєної лексики перших років життя, залежить від впливу навколишнього мовленнєвого середовища і носить індивідуальний характер.

Подальше дослідження проблеми дитячих інновацій ми вбачаємо в необхідності створення корпусу сучасних висловлювань україномовних дітей та дітей-білінгвів, що дозволить здійснювати аналіз на більш широкому матеріалі.

Література

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2010. – 374 с.
2. Гридина Т. А. К истокам вербальной креативности : творческие эвристики детской речи / Т. А. Гридина // Лингвистика креатива-1 : Коллективная монография / Под общей ред. проф. Т. А. Гридиной. – 2-е изд. – Екатеринбург : ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2013. – С. 5-58.
3. Елисеева М. Б. Становление индивидуальной языковой системы ребенка: ранние этапы: монография / М. Б. Елисеева. – М.: Языки славянской культуры, 2015. – 344 с. – (Studia philological).
4. Редько Є. О. Словотвірна контамінація в сучасних інноваційних процесях / Є. О. Редько // XX-XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові і літературі: колективна монографія / Гол. ред. А. Архангельська. – Olomouc: VUP, 2016. – С. 205–229.
5. Ушакова М. Н. О причинах детского словотворчества / М. Н. Ушакова // Вопросы психологии. – 1970. – № 6. – С. 114-127.
6. Харченко В. К. Корпус детских высказываний / В. К. Харченко. – М. : Изд-во литературного института им. А. М. Горького, 2012. – 520 с.
7. Харченко В. К. Словарь детской речи / В. К. Харченко. – Белгород : Белгор. гос. пед. ин-т, 1994. – 254 с.

8. Цейтлин С. Н. Очерки по словообразованию и формообразованию в детской речи / С. Н. Цейтлин. – М.: Знак, 2009. – 750 с. – (Studia philological).
9. Чуковский К. И. От двух до пяти / К. И. Чуковский. – М.: Детгиз, 1958. – 368 с.

References

1. Bogush A. M. Speech development of children from birth to 7 years old: [monograph] / A. M. Bogush. – К.: Word, 2010. – 374 p.
2. Gridina T. A. To the Origins of Verbal Creativity: Creative Heuristics of Children's Speech / T. A. Gridina // Linguistics of Creativity-1: Collective Monograph / Under the General Ed. of prof. T. A. Gridina. – 2nd edition. – Yekaterinburg: FGBOOU VPO "Ural state pedagogical university", 2013. – P. 5-58.
3. Yeliseeva M. B. Formation of the individual language system at the early stages of childhood: monograph / M. B. Eliseeva. – Moscow: Languages of Slavic Culture, 2015. – 344 p. – (Studia philological).
4. Redko E. O. Word-forming contamination in modern innovation processes / E.O. Redko // XX-XXI centuries: genre-style and linguistic metamorphoses in Ukrainian language and literature: collective monograph / Under the General Ed. of A. Arkhangel'ska – Olomouc: VUP, 2016. – P. 205-229.
5. Ushakova M. N. About the Reasons of Child word creations / M. N. Ushakova // Questions of Psychology. – 1970. – № 6. – P. 114-127.
6. Kharchenko V. K. The body of children's statements / V. K. Kharchenko. – Moscow: Publishing house of the literary institute named after A. M. Gorky, 2012. – 520 p.
7. Kharchenko V. K. The dictionary of children's speech / V.K. Kharchenko. – Belgorod: Belgorod state pedagogical university, 1994. – 254 p.
8. Tseitlin S. N. Essays on word-formation and form-formation in children's speech / S. N. Tseitlin. – М.: Sign, 2009. – 750 p. – (Studia philological).
9. Chukovskii K. I. From two to five / K. I. Chukovsky. – М.: Detgiz, 1958. – 368 p.

Shevchuk L. V.

VOROBETS OR GOLUBEI? CHILDREN'S INNOVATION WORDS AS A MECHANISM FOR MASTERING WORD-FORMATION MODELS

The article presents the results of the longitudinal observation of the bilingual child speech in the age of six years old and younger. The semantic and word-formation analysis of children's innovation words was carried out as well as the dynamics of their emergence have been revealed. In particular, it was determined that the overwhelming majority of recorded derivational occasionalisms are verbal derivatives, the number of which is significantly increasing in the age of 32 months and older. Unlike the first two years of life, the speech of three-year-old children is characterized by the predominance of occasional deverbatives in comparison with substantive-derivative occasionalisms.

The structure and semantics of children's contaminates-innovations have been analyzed, as well as the factors that allow the emergence of paradoxical words in children's speech (influence of Russian and English languages) have been established.

Key words: *child speech, word formation, word-formation models, derivatives, linguistic innovations, occasionalism.*

УДК 811.161.2'37'06:165.212

О. В. Яковлєва

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри загального та слов'янського мовознавства

ПРОБЛЕМА СИМВОЛІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІСТИЦІ

У статті розглядається сучасне розуміння поняття «значення» в лінгвістиці; описані його конкретні прояви в термінах «лексикографічне», «психологічно реальне», «символічне» значення. Аналізуються окремі символічні значення і трансформації, які в них відбуваються, на матеріалі поетичних текстів Л. Костенко і Г. Сковороди, якого вважаємо засновником символізму в Україні.

Ключові слова: лексикографічне значення, психологічно реальне значення, символічне значення, трансформації символічного значення.

Постановка проблеми. Наука про значення – семасіологія, або семантика – виникла в ХІХ ст., а потім протягом століття ця наука лише спиналася на ноги [2, с. 98]. Але й до сьогодні значення є об'єктом уваги не тільки лінгвістичної семантики, а й інших наук, зокрема, логіки, філософії, психології. Отже, проблема значення є однією з найбільш складних, дискусійних і **актуальних у сучасній гуманітаристиці** [9, с. 185].

Дослідження феномена **символічного значення у національному контексті є актуальним у сучасній україністиці**. Такі дослідження пов'язані з проблемою трансформацій у символічних значеннях, і тут ми маємо на увазі авторські конотації у межах традиційних символічних значень у конкретних творах.

О. Селіванова зробила огляд ідей стосовно розуміння феномена значення як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, в якому ми звернули увагу на яскраву метафору, що ілюструє неможливість виокремлення фіксованого, раз і назавжди закріпленого у свідомості значення слова, бо такі значення – «це не мертві комахи, які можна приколотити шпильками, а живі метелики, що невловимо кружляють біля нас, або риби, які вислизають із рук, коли здається, що їх спіймали» [там само, с. 186].

Дослідники (Н. Акімова, М. Жинкін, М. Нікітін, Ю. Карпенко, Й. Стернін та інші) мають не тільки власне розуміння поняття «значення», а й оригінальні теорії, у яких звертають увагу на різні аспекти тлумачення цього терміна. Важливим для нашого дослідження є психологічний аспект, «у якому значення трактується як складне психічне (духовне) явище, що має дві сторони – індивідуальний зміст і колективний досвід, – або як складна психічна сутність, феномен, пов'язаний із чуттєво сприйнятним символом [10, с. 80-81].

Метою даної розвідки є психолінгвістична інтерпретація символічного значення в поетичних текстах, а також аналіз трансформацій, які відбуваються у таких значеннях. Нами були виконані **завдання**: 1. з'ясована сутність і специфіка символічного значення; 2. проаналізовані конкретні символічні значення у сучасних поетичних текстах і в текстах XVIII ст.; 3. описані трансформації у символічних значеннях онімів; 4. запропоновано виділення нового лінгвістичного напрямку – лінгвосимвології, об'єктом якого має стати феномен символічного значення.

Об'єктом нашої уваги стало поняття *символічне значення*, **предметом** – трансформації у таких значеннях, які відбуваються в авторських контекстах.

Й. Стернін, порівнюючи значення і концепт, виділив у цих поняттях спільне й відмінне. Науковець зауважив, що і значення, і концепт мають когнітивну природу, обидва є результатом віддзеркалення дійсності. В той же час, значення – це, по-перше, тільки частина концепту, що виражена мовним знаком, яким регулярно користуються носії мови; по-друге, ця частина є комунікативно релевантною для конкретної лінгвокультурної спільноти [13, с.136]. Цей же автор справедливо вважає, що значення, яке зафіксовано у словниках, а в лінгвістиці отримало назву *системне*, слід називати *лексикографічним*. Таке значення, на думку дослідника, є штучно створеним лексикографами, які фактично апіорі виходять з того, що саме цей семантичний простір є важливим і частотним для носіїв мови. Однак численні психолінгвістичні експерименти, спостереження за текстами й повсякденною практикою слововживання свідчать про інше. Зокрема, що семантичний об'єм лексикографічного значення є значно меншим за реально існуюче у свідомості носіїв мови значення. У такому разі, пише Й. Стернін, необхідним стає виділення *психологічно реального* значення, виявити й описати яке можна тільки в результаті глибокого аналізу всіх зафіксованих контекстів, у яких вживається дане слово. Однак це завдання є майже нереальним з технічної точки зору. Також психологічно реальне значення може бути виявлено й експериментальним шляхом, тобто проведенням комплексу психолінгвістичних експериментів з тим чи іншим словом [там само, с. 138].

Описуючи класичні й сучасні теорії сенсу і значення, Н. Акімова провела паралель між термінами, запропонованими О. Потєбнею, Й. Стерніним та О. Залевською: «Не викликає сумнівів той факт, що *найближче* (за О. О. Потєбнею), *психологічно реальне* (за Й. А. Стерніним) або *психологічне* (за О. О. Залевською) значення не збігається із словниковою дефініцією... і буде ширше лексикографічного» [1, с.8].

Дискусійним і недостатньо вивченим є питання стосовно наявності значення у власних назвах. Тут ми орієнтуємось на ідеї Ю. Карпенка, який писав: «Що б не казали про семантику власної назви (вона є чи її не існує) – то голе теоретизування, а насправді власна назва містить незмірний, величезний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити самому й зуміти передати

читачеві. Можливо, не існує більш вдячного мовного матеріалу для художньо-стилістичного використання, ніж власні назви» [5, с. 75].

Теорії символу як «універсуму» створювалися видатними філософами, філологами, культурологами протягом багатьох століть. Символом, як відомо, цікавились з часів античності, і цей інтерес не зникає й досі як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних науковців [19, с. 138-140]. Міждисциплінарною проблемою на сучасному етапі розвитку гуманітарних наук вважаємо виділення спільної галузі, можливо, самостійного напрямку гуманітарних знань – *лінгво-симвології*, у межах якого *символічне значення* було б основним об'єктом вивчення [там само].

Значення символів у слов'янських народних піснях дослідив у 1860 р. О. Потебня в магістерській дисертації «О некоторых символах в славянской народной поэзии» [8].

Відомий науковець вказував на «хід лексичного розвитку», який ми розуміємо як певний шлях до формування або виникнення символічного значення. О. Потебня припускав, що такий процес виглядав приблизно так: нові поняття, що закріплювались у свідомості народу, в мові, як правило, позначались вже існуючими звуковими комплексами, які мали певне значення. Підґрунтям для цього була спільність основних ознак у нових поняттях і тих, які вже були відомими. Зважаючи на те, що в природі не існує повної тотожності, до відомої ознаки у новому значенні слова додавались особливі відтінки, і звукова оболонка лексеми, зливаючись з новим поняттям, теж змінювала своє первинне значення. В результаті таких трансформацій відбувались численні нашарування, що, в свою чергу, віддаляло нове значення від основної ознаки, яка була колись очевидною. Однак у мові відбувається не тільки процес руйнації, а й створення. О. Потебня звернув увагу на постійну потребу носіїв мови відтворювати колишні й уже частково забуті значення деяких слів і вважав, що саме ця потреба була однією з причин утворення символів (*або лексем із символічним значенням – О. Я.*) [там само, с. 5].

Зараз видаються різні словники символів і, на перший погляд, немає потреби лінгвістам робити феномен символічного значення об'єктом своєї пильної уваги. Але тут для нас важливим є наступне: по-перше, нагадаємо, що будь-яке лексикографічне значення слова за своїм об'ємом є значно меншим, ніж реально існуюче у свідомості носіїв мови значення цього ж слова [13, с. 137]; по-друге, лінгвістичних словників символів, на думку

Н. Слухай, ще дуже мало; і вони або не відповідають базовим лексикографічним вимогам, або є недостатньо систематизованими й дуже скороченими. Дослідниця зауважила, що символ використовує репертуар уже відомих форм, наповнюючи їх глибинним змістом, який відкривається лише тому, хто володіє мовою символічного Всесвіту. Для більшості інших вербальний символ має лише профанний зміст. Отже, пізнання природи символу, який є надзвичайно складним феноменом, – це, в першу чергу, осмислення стійкої у часі та про-

сторі досить обмеженої кількості форм, які є безмежними у виявленні смислів міфопоетичної мови [12, с. 172-173].

Зважаючи на основоположний принцип міфологічного мислення далеких предків – *все в усьому*, – можна припустити, що потенційно символічне значення закладено в кожному слові, а от його реалізація або проявлення залежить від різних факторів. Наприклад, символічні значення *вогню* і *води* зумовлені їх необхідністю в житті людини. Вогонь, як відомо, був богом; воду наші далекі предки теж обожнювали. Д. Фрезер наводить приклад із життя мексиканських індіанців, які сповідаються Діду Вогню, і там є поняття *чисте божественне полум'я* [16, с. 29-30]. Прадавні символічні значення дерев і птахів збережені у міфах і літературних творах. Так, орел був птахом Юпітера, дуб – його священним деревом [там само,

с. 162]; більшість символів кохання і шлюбу пов'язана з квітами, що ростуть в тій чи іншій місцевості [там само, с. 168]; вагітна жінка могла сприяти багатому врожаю; і греки, і римляни вагітних приносили в жертву богиням злаків і землі, а безплідна жінка, навпаки, негативно впливала на врожай [там само, с. 34-35].

Спільність символічних значень у слов'ян зумовлена історією та еволюцією свідомості. Наша позиція щодо розмежування національних особливостей у віруваннях і обрядах слов'ян збігається з точкою зору видатного дослідника української етнографії та етнології Степана Килимника, який був переконаний, що стародавня культура протягом віків і тисячоліть розвивалась у всіх народів майже тотожно, і це доводять сучасні науковці: «Займаючи територію від Волги і до Карпат, арії становили собою мовну і етнічну спільність» [14, с. 259].

Дійсно, всі народи мали культ Сонця, всі мали культ покійників, усі мали свята воскресіння природи. Але кожний народ, кожна нація, зважаючи на свої географічні, природні, економічні умови та умови сусідства з іншими народами (більш чи менш культурними), мала відмінність у розвитку своєї первісної культури. Однак жодний етнограф неспроможний подати вичерпно картину того далекого життя, тієї первісної культури – вірувань, ритуалів, пісень, чарувань тощо. С. Килимник справедливо пише про те, що навіть на території Русі-України стародавня культура, вірування не розвивалися однаково [6, с. 350-351].

Коли мова йдеться про символічне значення, слід пам'ятати, що таке значення – це продукт образно-чуттєвого типу мислення. Стосовно антропонімів, важливим є наступне: наші предки вважали власне ім'я людини – частиною самої людини, через маніпуляції з іменами магічно впливали й на носіїв цих імен. Наявність символічного значення в онімах залежить від екстралінгвальних чинників і, перш за все, наскільки відомим є чи був онім в історії країни або людства в цілому.

Яскравою ілюстрацією трансформацій, що відбуваються у символічних значеннях, зокрема й онімів, можуть бути поетичні твори Ліни Костенко. Ви-

сока частотність власних назв у поетичних збірках відомої української письменниці, а також сучасні методи когнітивної та лінгвокультурологічної інтерпретації, які ґрунтуються на реальних знаннях як ментальних утвореннях про носія того чи іншого імені, закріплених у мовних проявах, дозволяють унаочнити і полісемантику символів, і трансформації, що відбуваються в символічних значеннях.

Загальновідомим є фразеологізм *нитка Аріадни*, пов'язаний з античною міфологією. Саме Аріадна, дочка критського царя, допомогла Тесею перемогти Мінотавра, якому жителі Афін жертвували по сім юнаків і дівчат. Аріадна дала Тесею клубок ниток та гострий меч. Тесеєм прив'язав один кінець нитки біля входу в лабіринт і пішов заплутаними ходами. Після перемоги він вийшов сам і вивів приречених на смерть. Отже, фразеологізм *нитка Аріадни* набув значення: *дороговказ, провідна нитка, порятунок*. У вірші «Пастораль ХХ сторіччя» Л. Костенко розповідає про загибель трьох хлопчиків-пастушків, які підірвалися на гранаті, що залишилася з часів війни. Діти – *кирпаті сільські аргонавти* – вирішили її розібрати. Після трагедії *ніяка в житті Аріадна вже не виведе з горя отих матерів...* [7, с. 32].

Значення фразеологізму *нитка Аріадни* в авторському контексті звужується до значення міфоніма *Аріадна*, який, у свою чергу, набуває авторських конотацій: вихід з важкого психічного стану.

Міфонім *аргонавти* – ті, хто відплив на кораблі «Арго» у Колхиду за золотим руном, символічно означає людей, які шукають пригоди, відправляючись у небезпечні мандри. У тексті вірша це символічне значення апелює розширюється до значення дітей, яких приваблює все невідоме, цікавить устрій незнайомих предметів, і яким ще невідомі поняття «безпека й небезпека».

Яскравого символічного значення у поетичному тексті української поетеси набуває міфонім *каріатида* й онім *Атлант*. Каріатида в грецькій міфології – це жриці храму Артеміди. Друге значення – назва архітектурного елементу, це – колони у вигляді жіночих фігур, які підтримують дах в античних та європейських будівлях. Атлант – брат Прометея, який, за наказом Зевса, був приречений тримати на своїх плечах небесний звід. У контексті поеми «Зоряний інтеграл» ці міфоніми мають символічне значення українських селян, чоловіка та жінки, які у всі часи, попри нещастя, що випадали на їхню долю, виживали, рослили дітей, і цим самим перемагали смерть: *Мати. Каріатида з божої глини. Підпирає перетрухлі балки своєї хати. Стріха осіла їй на стомлені плечі, солома стирчить між зашкарубленими пальцями, і ластівка звилала гніздо на грудях. Батько. Старий Атлант. З могутнього кореня. Шліфований і покорчений тяжкою працею. Мати тримає на собі хату, батько тримає на собі світ...* [7, с.153].

У сучасних дослідженнях феномена символу рідко зустрічається прізвище Г. Сковороди, хоча насправді його філософія – це філософія символізму. Винятком можна вважати монографію М. Дмитренка про символи українського

фольклору, в якій він пише: «У ХУІІІ ст. осмислення міфу, символу, загалом усної народної творчості найбільше пов'язане з постаттю геніального українського філософа і письменника Григорія Савича Сковороди (1722-1794)» [3, с. 29].

Д. Чижевський у ґрунтовному дослідженні життєвого та творчого шляху видатного українського філософа дає відповідь на питання: чому дослідники символізму майже забули це ім'я? Головна причина безпосередньо пов'язана з оригінальністю його мислення: саме через це до систематичного аналізу «науки Сковороди» мало хто й доходив [17, с. 31].

Для аналізу національної системи символів ідеї Г. Сковороди важко переоцінити. Д. Чижевський вважає, що, по-перше, вже доведена *українськість* філософа, тобто закоріненість в українські традиції, та його спосіб «думання», що яскраво виявляє питомі риси психічного укладу українця, а саме: емоціоналізм, кордоцентричність, індивідуалізм та прагнення до свободи. По-друге, не менш важливою особливістю філософії Г. Сковороди була його *всєвропейськість*, тобто природне перебування у всєвропейському культурному часопросторі [17, с. 19; 24].

Зауважимо, що проблему синтезу «українськості» та «всєвропейськості» в ментальності нашого народу можна вважати актуальною і зараз, хоча перше вилучалося, а друге не проникало у свідомість людей у результаті «залізної завіси» в радянські часи.

Різномічне дослідження спадщини Г. Сковороди можна знайти в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних філологів, філософів, істориків, серед яких праці Ф. Бацевича, М. Поповича, Г. Ноги, М. Сулими, А. Нямцу, І. Іваньо, М. Меттінена, М. Ласло-Куцюк та багатьох інших. Ми ж пропонуємо звернути увагу лише на один з багатьох аспектів філософії українського генія – розуміння й тлумачення феномена символу.

Г. Сковорода як філософ яскраво демонстрував діалектичний тип мислення в поняттях: це означає, що він відчував і відкривав протилежні значення «у всякому дійсному бутті»: *Весь мір состоит из двух натур: одна – видимая, другая – невидимая. Видимая натура называется тварь, а невидимая – бог... Например, тело человеческое видно, но пронизающий и содержащий оно ум не виден* [11, с. 115].

Г. Сковорода вказував і на зв'язок символу з архетипом. Цей зв'язок віддзеркалює процес осмислення людиною складних понять і речей. Як ідеальні структури архетипи матеріалізуються, в тому числі й у символах. Наприклад, сонце Г. Сковорода вважав архетипом, або первісною та головною фігурою-символом, що має копії або замісні фігури-символи («віце-фігури», «анти-типи»), які сходяться до свого джерела. В українській етнокulturі сонце – символ Всевидючого божества, Матері Всесвіту [4, с. 564]. У традиційному весільному обряді українців архетип сонця представлений символічними «віце-фігурами» нареченого та нареченої, короваєм, вінком тощо [18].

У земному житті, – як це розумів філософ, – можливим є тільки символічне пізнання Бога через вічний символ кола. Цей символ Г. Сковорода бачить у всьому живому. Наприклад, символом кола є для нього сім'я і зерно, бо коли зерно на полі загниває, з нього з'являється нова зелень, отже, гниття старого є народженням нового; там, де є занепад, водночас є і віднова. Символами кола для Сковороди є хліб, монета, виноград та садовина, корона, намисто, яблуко, сонце й інші предмети. Коло як архетипний символ буття веде через смерть до життя, через смерть до воскресіння. Саме ця геніальна ідея українського філософа червоною стрічкою проходить крізь теорію О. Фрейденберг, яка описала міфопоетичний тип мислення у доісторичний період людства [15].

Найважливіше те, що у Г. Сковороди- філософа будь-який символ – це «покрова», матерія, за якою приховується тасмниця Всесвіту. Матеріальний світ символів треба розжовувати, розривати і розбивати, а за ним знаходити захищену ідею та солодкі щільники вічності.

Отже, символ для Г. Сковороди є посередником між об'єктивним і суб'єктивним; матеріальним та ідеальним; видимим і невидимим. Символ – це ланцюг, що зв'язує різні рівні реального буття. Філософію Г. Сковороди можна вважати «символічним алфавітом», який є корисним при читанні не тільки біблійних текстів, а й інших, що репрезентують багату духовну культуру українського народу. Без перебільшення Г. Сковороду можна вважати засновником теорії символу в Україні.

Висновки. Символ був і залишається об'єктом уваги гуманітарних наук. Для лінгвістики важливим є поняття *значення*, зокрема й *символічне значення*, яке має стати основним об'єктом вивчення самостійного напрямку гуманітарних знань – *лінгвосимвології*. У межах символічних значень, які є частотними в поетичних текстах, відбуваються певні трансформації, що потребують уваги лінгвістів. Перспективними вважаємо дослідження авторських конотацій у символічних значеннях різножанрових текстів класичної та сучасної української літератури. Цікавими можуть бути і зіставлення символічних значень, і трансформацій на міжмовному рівні.

Література

1. Акімова Н. В. Проблема розуміння крізь призму теорій сенсу і значення / Н. В. Акімова // Філологічні студії. – 2012. – № 7. – С. 5-14.
2. Вакуленко С. В. Чому Олександр Потебня не започаткував науки семантики resp. семасіології? / С. В. Вакуленко // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури : Зб. наук. праць. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго. – 2004. – с. 98-108.
3. Дмитренко М. Символи українського фольклору / М. Дмитренко. – К. : УЦКД, 2011. – 400 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко — як діагноз» / Ю. О. Карпенко // *Linguistica slavica*. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. — К.: Київ, 2002. — С. 75-83.
6. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : [у 3 кн., 6 т.]. Кн. 2, т. 3 : Весняний цикл ; т. 4 : Літній цикл / С. Килимник. – Факс. вид. – К. : Обереги, 1994. – 528 с.
7. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.

8. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня; сост., подг. текстов, ст., коммент. А. Л. Топоркова. – Москва: Лабиринт, 2007. – 480 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактата. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода. – К.: Наукова думка, 1983. – 542 с.
12. Слухай Н. В. Символ в кругу смежных и близкородственных понятий // Слово. Символ. Текст: Сб. науч. тр., посв. 80-л.проф. М. А. Карпенко / Под общей ред. проф. Е.С. Снитко и проф. Л. П. Дядечко. – Киев, 2006. – С. 172-183.
13. Стернин И. А. Значение и концепт: сходства и различия / И. А. Стернин // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация: сб. ст. / Ин-т языкознания РАН. – Калуга: КГПУ им. К. Циолковского, 2005. – С. 135-143.
14. Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси: походження назв Україна і Русь: монографія / В. Г. Таранець. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 296 с.
15. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – Москва: Наука, 1978. – 606 с.
16. Фрээр Дж. Дж. Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрээр; пер. с англ. М. К. Рыклина. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 767 с.
17. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Д. Чижевський. – Харків: Акта, 2003. – 432 с.
18. Яковлева О. В. Предметний символ «круг» в свадбному обряді / О. В. Яковлева // Мова. – 2006. – № 11. – С. 126-132.
19. Яковлева О. В. Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності: монографія / О. В. Яковлева. – Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова», 2014. – 396 с.

References

1. Akimova N. V. Problema rozuminnia kriz pryзму teorii sensu i znachennia / N. V. Akimova // Filolohichni studii. – 2012. – № 7. – С. 5-14.
2. Vakulenko S. V. Chomu Oleksandr Potebnia ne zapochatkuvav nauky semantyky resp. semasiolohii? / S. V. Vakulenko // О. О. Потебня у актуальні питання мови та культури: Зб. наук. пратс. – К.: Вydavnychi Dim Dmytra Buraho. – 2004. – с. 98-108.
3. Dmytrenko M. Symvoly ukrainskoho folkloru / M. Dmytrenko. – К.: UTsKD, 2011. – 400 s.
4. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk / V. V. Zhaivoronok. – К.: Dovira, 2006. – 703 s.
5. Karpenko Yu. O. Pro literaturnu onomastyku: Mirkuvannia na bazi tvorі Liny Kostenko «Korotko — yak diahnoz» / Yu. O. Karpenko // Linguistica slavica. Yuvileinyyi zbirnyk na poshanu Iryny Mykhailivny Zhelezniak. — К.: Kyi, 2002. — S. 75-83.
6. Kylymnyk S. Ukrainyyi rik u narodnykh zvychaiakh v is-torychnomu osvittenni: [u 3 kn., 6 t.]. Kn. 2, t. 3: Vesnianyyi tsykl; t. 4: Litnii tsykl / S. Kylymnyk. – Faks. vyd. – К.: Oberehy, 1994. – 528 s.
7. Kostenko L. V. Vybrane / L. V. Kostenko. – К.: Dnipro, 1989. – 559 s.
8. Potebnia A. A. Symvol y myf v narodnoi kulture / A. A. Potebnia; sost., podh. tekstov, st., komment. A. L. Toporkova. – Moskva: Labyrint, 2007. – 480 s.
9. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia / O. O. Selivanova. – Poltava: Dovkillia- K, 2010. – 844 s.
10. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: Pidruchnyk / O. O. Selivanova. – Poltava: Dovkillia-K, 2008. – 712 s.
11. Skovoroda H. Virshi. Pisni. Baiy. Dialohy. Traktata. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty / H. Skovoroda. – К.: Na-ukova dumka, 1983. – 542 s.
12. Slukhai N. V. Symvol v kruhu smezhnykh y blyzkородstvennykh poniaty // Clovo. Symvol. Tekst: Sb. nauch. tr., posv. 80-l.prof. M. A. Karpenko / Pod obshchei red. prof. E.S. Snytko y prof. L. P. Diadechko. – Kyev, 2006. – S. 172-183.
13. Sternyn Y. A. Znachenye y kontsept: skhodstva y razlychyia / Y. A. Sternyn // Obshchenye. Yazykovoe soznanye. Mezhkulturaia kommunykatsiya: sb. st. / Yn-t yazykoznaneya RAN. – Kaluha: KHPU ym. K. Tsyolkovskoho, 2005. – S. 135-143.
14. Taranets V. H. Arii. Sloviany. Rusy: pokhodzhennia nazv Ukraina i Rus: monohrafiia / V. H. Taranets. – Odesa: ORIDU NADU, 2004. – 296 s.
15. Freidenberh O. M. Myf y literatura drevnosti / O. M. Freidenberh. – Moskva: Nauka, 1978. – 606 s.

16. Frezer Dzh. Dzh. Zolotaia vetv / Dzheims Dzhordzh Fræzer; per. s anhl. M. K. Ryklyna. – M.: AST: Astrel, 2011. – 767 s.
17. Chyzhevskiy D. Filosofii H. S. Skovorody / D. Chyzhevskiy. – Kharkiv : Akta, 2003.- 432 s.
18. Yakovleva O. V. Predmetnyi symbol «kruh» v svadebnom obriade / O. V. Yakovleva // Mova. – 2006. – № 11. – S. 126-132.
19. Yakovleva O. V. Obriadovi dyskurs u systemi natsionalnoi linhvamentalnosti: monohrafiia / O. V. Yakovleva. – Odesa: «Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova», 2014. – 396 s.

Yakovleva O. V.

PROBLEM OF SYMBOLIC MEANING IN MODERN UKRAINIAN STUDIES

The article deals with the notion of «meaning» in modern linguistics; such specific terms as «lexicographic» and «psychologically real» are described. The author emphasizes the concept «symbolic» meaning, which should be the subject of research in the science of language.

Taking into consideration the deep nature of the symbol and the information about this phenomenon in the humanities, it is proposed to isolate the new linguistic scientific direction – linguistic symbology. Particular attention is paid to the symbolic meaning of onyms, transformations were described within such meanings. An analysis of individual symbolic meanings and transformations, which occur in them, is presented on the material of poetic texts by L. Kostenko and G. Skovoroda, who set the foundations of the theory of the symbol in Ukraine.

Key words: *lexicographic meaning, psychologically real meaning, symbolic meaning, transformations of symbolic meaning.*

УДК 811.161

Г.С. Яроцька

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри прикладної лінгвістики

ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕЙТИНГОВОГО СПИСКУ СЛІВ 2018 РОКУ

У статті проаналізовано лінгвоаксіологічний статус найбільш популярних слів українського дискурсу 2018 року, зокрема увагу зосереджено на чинниках привабливості слів та з'ясуванні шляхом опитування актуальності деяких лексем, обраних та визначених на інтернет-ресурсах як рейтингових. На даний час проголошено слова та словосполучення 2018 року, серед яких: токсичний, томос, біткойн, активісти, спецоперація, СБУ, булінг, євробляхи, лоукости, новачок, міхомайдан. Окреслено основні ознаки таких слів, визначені чинники їхньої популярності, семантичні та прагматичні характеристики. Чинниками аксіологічного статусу слова в сучасній культурній парадигмі з інтелектуальним ядром «знання» є ініомовність, неясність значення, стислість і милозвучність форми, авторитетне джерело.

Ключові слова: номінативний вигляд 2018 року, рейтингові лексеми, лінгвоаксіологічний потенціал, ціннісні пріоритети.

Посилення особистісного начала в ЗМІ сприяло розквіту медійної словотворчості. Медійні новоутворення беруть участь у формуванні системи цінностей і тим самим мають важливе лінгвокультурне значення. «Лінгвокультурне вивчення різних подій, які сталися в житті або створено творчою уявою, дає можливість установити систему аксіогенних ситуацій – ціннісно насичених фрагментів буття, що мають особливу значимість для розуміння дійсності» [3, с.156]. Як стверджує А. Вежицька, такий показник, як частотність вживання слів сигналізує про релевантність позначуваного поняття в певній культурі, важливості його для носіїв мови [1, с. 278]. Отже, у нашій роботі ми зосередимося на лінгвоаксіологічному статусі популярних слів та проаналізуємо аксіологічний потенціал рейтингових слів 2018 року, визначивши чинники їхньої привабливості.

Аксіологічна функція лексичних одиниць багаторазово описана в лінгвістичній літературі. Вчені погоджуються з тим, що лексичний фонд мови є універсальний спосіб фіксації, зберігання і трансляції культури. Слово отримує статус вербальної цінності, коли важливими стають не тільки поняття, явища, факти, що репрезентовано знаком, а й сама оболонка, форма знаку. Змістова сторона слова (лексичне значення, поняття) в аксіологічному полі співвідноситься з оцінною шкалою «добре – погано», а форма слова як вербальної цінності може бути інтерпретованою в межах тіміологічного підходу, який пе-

редбачає виокремлення системи «поза Добром і Злом» через оцінні оператори «важливо / неважливо».

У першу чергу в ядро засобів, які формують нашу свідомість і водночас є ціннісними орієнтирами, уналежнюють ключові слова, ознаками яких є кореляція з національними концептами, частотність вживання, дериваційний потенціал, метафорична активність, здатність організувати специфічні дискурси і спричиняти метамовну рефлексію. Такі слова позначаються хронологічно маркованим терміном «ключові слова епохи» [див.2]. Спроби виокремити ці лексичні одиниці як об'єкт наукового дослідження пояснюються природним прагненням людини зрозуміти вербальний культурний код.

Разом з тим інтерес лінгвістів викликають і «слова-одноденки», рейтингові слова (див. аналіз терміну в [6]), які пов'язані з будь-якою сенсацією, соціально значущим фактом, модною тенденцією тощо. Склад цієї лексичної групи дуже неоднорідний: це може бути «предметне» слово (*вейп*) або авторські перифрази (*агенти Кремля, в'язні Кремля, рука Москви, вийти із зони комфорту*), оцінні номінації (*порохоботи, фейкові новини, грантоїди, бджолоцид*) або нейтральні терміни (*біткойн, криптовалюта, соціофобія, соціопатія, депресія, ОКР*). Рейтингним може стати запозичення, новоутворення, семантичний неологізм або відоме в мові слово, частотність якого різко збільшилася під впливом соціального контексту (*хайлі-лайкли, харасмент, новачок, безвіз*).

Отже, у словнику можна виділити дві групи, які носії мови інтуїтивно або свідомо сприймають як вербальні цінності: ключові й рейтингові слова. Так, актуальними для сучасної мовної свідомості українців стали такі поняття, «Слава Україні», «санкції», «спецоперація СБУ», «цінні поради Уляни Супрун», «шкільна реформа», «лоукости», «Керченська протока», «Міхомайдан» та деякі інші. [7].

Зацікавленість новою лексикою виходить за межі наукової спільноти: в інтернеті створюються проекти задля складання списків рейтингових слів. Такі дослідження проводяться в багатьох країнах світу. Найбільш популярним у світі за минулий рік стало слово *токсичний*. Оксфордський словник назвав словом 2018 року *toxic* (токсичний). У 2017 році тлумачний словник Merriam-Webster вибрав словом року *feminism* (фемінізм). Укладачі цього американського словника оприлюднили слово, яке стало найбільш популярним на їхньому сайті. Ним виявився іменник *justice* (справедливість, правосуддя, законність), його шукали на 74% частіше, ніж у 2017 році, повідомила «Медуза» [8]. Слід зазначити, що в десятку слів, які користувачі словника шукали найчастіше, увійшли *nationalism* (націоналізм), *pansexual* (пансексуальний), *Lodestar* (Полярна зірка), *epiphany* (прозріння), *feckless* (безвідповідальний), *Laurel* (ім'я Лорел), *pissant* (нікчемність), *respect* (повага), *taverick* (інакомислячий) і *excelsior* (дедалі вище) [8].

В Україні опитування «Слово року» проводиться з 2013 року словником Мислово. У 2013 році словом року став *Євромайдан*. Це слово також зайняло друге місце в опитуванні Російського слова року. У 2014 році – *Кібор*

ги (прізвисько українських захисників Донецького аеропорту). У 2015 році – *блокада* (через блокаду анексованого Росією Криму). У 2016 році – *корупція*, (як підсумок суспільної дискусії про шкідливий вплив її на українську державу). У 2017 році – *безвіз*, (через вступ у дію безвізового режиму з ЄС). У 2018 році – *томос* (на честь утворення в Україні автокефальної помісної церкви) [9]. Головні слова року обираються також ученими, журналістами, письменниками та ін. Результати конкурсу розміщено в інтернеті та слугує матеріалом для наукових досліджень, в тому числі й зіставного характеру. На даний час проголошено слова та словосполучення 2018 року, серед яких: *токсичний, томос, біткойн, активісти, спецоперація, СБУ, булінг, євробляхи, лоукости, новачок, міхомайдан* [7; 10].

Інші інтернет-ресурси надають таку інформацію про найпопулярніші рейтингові та нові запозичені слова останніх років: *баттл, лайфхак, лук, аутфіт, флешмоб, спіч, фідбек, смайл, лайк, брексіт, грексіт, сторіз, хаб, ізі, репер, івент, імпакт, інфлюенсер, емодзі, хейтер, смомбі (смартфонозомбі), інфотеймент, харасмент, фемінітив, блогер, холівар, фейк, кеішбек, хештег, сингл-юс, тролінг, хайлі лайкли* та ін. [7; 13].

Культурологічна роль цих лексичних і синтаксичних номінацій полягає в тому, що вони формують номінативний образ року, що дозволяє актуалізувати найважливіші соціальні алюзії. Рейтингові слова, як правило, репрезентують факти, значимі для суспільства. Так, термін *томос*, який очолює рейтинг, відображає ситуацію з наданням Україні томосу, *новачок* відсилає до подій у Великій Британії, терміни *біткойн* і *кріптовалюта* та сленгізм *євробляхи* належать до економічної сфери. Частина слів представляє політичні відносини: *спецоперація, активісти, міхомайдан, СБУ, санкції, безвіз*, прикметник *токсичний* і *харасмент*, який також за світовими рейтингами популярності займає високі позиції, є сюжетно пов'язаним з політичними скандалами у світі.

Аксіологічна функція кожної лексеми полягає в репрезентації тих чи інших цінностей та оцінок. Встановимо деякі аксіологічні відповідності: *безвіз* – свобода, *токсичний* – прозорість, *біткойн, лоукости* – матеріальний достаток, *томос* – віра, *фейк* – правда, *санкції* – справедливість.

Аксіологічний статус цих слів є неоднозначний, адже їх актуальність для мовної особистості визначається багатьма чинниками: віком, статтю, способом мислення й рівнем життя. Отже, ми запропонували групі інформантів, яка складалася зі 30 студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, написати свій список популярних слів 2018 року. Було виявлено, що з рейтингових слів тільки 3 дали збіги: *томос, фейк, біткойн*.

Задля уточнення актуальності слів, які залишилися за межами активної пам'яті учасників опитування, ми запропонували визначити зміст таких слів: *харасмент, євробляхи, тролінг, лоукост* та *булінг*. Відповіді показали, що жоден з наших інформантів не зміг визначити поняття *харасмент* та найменша кількість інформантів знала зміст лексеми *булінг*. Отже, ознака загальновідомість / поширеність не зовсім релевантна для рейтингових слів.

З метою виявлення ступеню засвоєності слів, що увійшли в активний словниковий запас, були запропоновані такі завдання:

- пояснити значення слів *фейк*, *хайп*;
- оцінити «модність», привабливість слів *фейк*, *хайп*, *тролінг*, *харасмент*; за шкалою від 0 до 3 (не модне – модне – дуже модне);
- оцінити частотність слів *фейк*, *хайп*, *булінг*, *харасмент*, *тролінг* в особистому лексиконі, в дискурсах мікросоціуму (родина, друзі) та в публічних промовах за шкалою від 0 до 3 (не вживається – вживається іноді – вживається часто).

Значення слів *тролінг*, *фейк*, *лоукост* пояснили всі учасники експерименту: спосіб визначення був різним, але тлумачення лексем майже відповідає загальноприйнятому значенню. Лексема *євробляхи* отримала 17 відмови, тобто 17 інформантів не змогли визначити зміст лексеми. За оцінкою привабливості на позиціях «модно» і «дуже модно» слово зафіксовано лексеми *хайп*, *фейк*, *тролінг* 29 разів. Таким чином, ці рейтингові слова можна розглядати як освоєні та популярні.

Інша картина складається навколо слова *хайп*. Тлумачення слова пропонувалися різні: «щось продвинуте»; «модне, передове»; «реклама»; «слово з реклами»; «те, що подобається»; «то, чого хочеться», «те, що всім відомо», «те, про що всі говорять», «популярність»; російською мовою – «веселиться», «ажитаж», «известность», «люди, которые у всех на слуху», «получают удовольствие» і т. інш. Запропоновані дефініції дозволяють моделювати цінності цивілізації споживання, що транслюються словами: *мати (володіти)* та *популярність (мати популярність)*. Слово як таке, що вживається в мікросоціумі, оцінило 11 учасників, відзначили як одиницю свого лексикону 17 учасників. Двоє учасників опитування сказали, що слово чують вперше. Таким чином, це слово не можна розглядати як освоєне носіями мови, як одиницю їх активного словника. У той же час як «модне або «дуже модне» слова *хайп* і *фейк* оцінили майже всі учасники (27 учасників), тобто привабливість слова визнається навіть тими інформантами, які не зовсім знають його значення і не використовують його в мові.

Багатошаровість слова *хайп* визначається його багатозначністю, омонімічністю та синтаксичною функцією. У медіа-джерелах подаються різні тлумачення, наприклад: *галас*, *лемент гомін*, *шум* і в тому числі *обман*, *порушення* (емоційне) тощо. «Хоча це слово і є досить новим, зараз знайти його значення можна навіть у словниках. Російськомовні люди запозичили це поняття з англійської мови. Там існує слово «*hype*», що перекладається як нав'язлива реклама. У чомусь схоже значення існує і в російській мові» [11].

Хайп на україномовних сайтах визначається як галас, що піднімається в засобах масової інформації або просто колах спілкування. Інакше кажучи, це захоплені чутки про якусь людину, групу людей або явище. У сучасному сленгу слово *хайп* може мати далеко не тільки позитивне визначення. Будь-яка бурхлива реакція навколо чого б то не було, навіть загальна ненависть, може називати-

ся *хайпи*. Багато людей, особливо молодь, прекрасно знають, що таке *хайп*, однак поняття *хайп-проекту* для них є чимось абсолютно новим і незрозумілим. Проте це явище має дуже мало спільного з трактуваннями, описаними вище. Справа в тому, що в цьому випадку має місце слово НУІР, а не *хупе*, і воно розшифровується як High Yield Investment Program. Деякі навіть вважають за краще вимовляти це поняття як *xip* або *xi-ayni*. Отже, назву «хайп» отримав шахрайський проект, який нагадує інвестиційний фонд, що і відображено в розшифровці. Як правило, він працює в онлайн-режимі, використовуючи електронну валюту [12]. Отже, українські та російські лексеми *хайп* та їх похідні є омонімами до англійського *hype* (медійний шум) і НУІР («шахрайський проект»), бо вони мають протилежну оцінку конотацію. Дискурсивна гнучкість визначається синтаксичним потенціалом слова. Найчастіше воно стоїть у позиції оцінного предиката: *Це справжній хайп!*; може перетворюватися на об'єкт або бути персоналізованим у метафоричному виразі *Всі ловлять хайп; Хайп рулить!*

Результати експерименту дозволяють фіксувати аксіологічний статус не тільки значення, а й форми лексичної одиниці. Перерахуємо фактори привабливості слова, що переводять його в групу вербальних цінностей. Першим таким чинником вважаємо іншомовний характер слова, зокрема – англійський. Переважання зовнішніх запозичень у ядрі рейтингових слів є аксіологічним маркером: при необхідності евфемізації і / або семантичного збільшення до значення українського синоніма наша мова легко асимілює англіцизми. «Англійський лук» залишається в українському дискурсивному тренді, незважаючи на спроби деяких українців захистити українську мову від чужого. Отже, англійськість слова маркується в мовній картині світу сучасного носія української мови як ціннісний орієнтир.

Другою причиною формування аксіологічного статусу форми слова є неясність, незрозумілість значення, які стають маніпулятивним інструментом комунікації. Відомо, що важливість тих чи інших цінностей залежить від аксіологічної моделі суспільства, де серед ключових цінностей є такі: 1) мораль (любов, добро), 2) інтелект (знання), 3) екзистенційні цінності (життя, сенс життя), 4) соціальні (свобода, справедливість тощо), 5) естетичні (краса). Особливу значущість нові слова, значення яких ще не освоєно, набувають при реалізації інтелектуальної моделі, яка домінує в сучасному суспільстві. Використання таких слів у мові відповідає трьом тенденціям сучасного знання – демократизація, карнавалізація та візуалізація [4]. Воно імітує причетність до таємного знання, належність до обраних у різних дискурсах (*президентський пул, депутатський спіч, політичний мейнстрім, політичний ньюсмейкер* у політичному дискурсі, *хаб знань, значний імпакт, науковий івент* – в академічному тощо).

Ще однією причиною привабливості слова є його звукова і графічна форма. Кліпова свідомість і хештегова комунікація сучасної людини вимагають граничної стислості: *фест* (*фестиваль*), *лук* (*look*), *нюд*, *спіч*, *лайк*, *фейк*, *драйв*, *баттл* і т. інш. Коротка форма краще висловлює вербальну агресію: *хайп* – щось наполегливе, трохи нахабне, що дає тобі максимум від життя, але що

змушує інших потіснитися. Конотація агресії зберігається в дериватах: *хайнути* – піарити, просувати, розкручувати; *хайпанути* – прославитися, зробити фурор; *хайповий* – модний, на піку популярності.

На аксіологічний статус слова впливає джерело. Нове слово *хайп* увірвалося в наше життя через рекламу, в якій експлуатувалися модні образи і знімалися популярні медійні особистості. Це є ще одним чинником популярності. Слово означає нав'язливу рекламу і саме є її продуктом. Люди інтуїтивно розуміють слово, але насилу приймають його, рідко вживають у своєму мовленні. Виняток становить молодіжний сленг (*хайповий, спіймати хайп, хайпанути трохи* тощо).

Таким чином, привабливість рейтингового слова визначається також його новизною. Цілком погоджуємося з думкою В. Мар'янчик про те, що «неологізми як знаки відображення нового знання про дійсність мають оцінність у більшій мірі, ніж слова, які закріпилися в мовній системі: вони неминуче тяжіють до позитивного або негативного полюса, тому що когнітивні процеси при пізнанні й відображенні нового явища або нового знання про нього припускають єдність дескрипції та оцінки» [5, с. 50]. Факторами аксіологічного статусу слова в сучасній культурній парадигмі з інтелектуальним ядром «знання» є його іншомовність, неясність значення, стислість і милозвучність форми, авторитетне джерело.

Насамкінець, відзначимо, що значущим для суспільства стають не тільки окремі слова, а й сам рейтинговий список. Проект «Слово року» служить об'єктом рефлексії й оцінки. Інколи має місце незгода з авторами списку. Проте рейтингові слова представляють цінності носія мови, відображають його ціннісні орієнтації і є вербальними цінностями.

Література

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание : [пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой] / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
2. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия. М.: Наука, 1996. – С. 90-140.
3. Карасик В. И. Языковая спираль: ценности, знаки, мотивы / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2015. 432 с.
4. Карасик В.И. Трансформация знания в современную эпоху: лингвокультурный аспект // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2017. № 3. С. 88-94
5. Марьянич В.А. Аксиологическая функция неологизмов медиа-политического дискурса: На материале газетных публикаций начала XXI века: дис. ... канд. филол. наук / В. А. Марьянич. Архангельск, 2006.
6. Мельник Ю.А. Социоллингвистические проекты «Слово года» как источник сведений о неологических процессах в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Омск, 2018.
7. <https://krapka.club/ua/slova-2018-goda-aktivisty-i-spetsoperatsiya-sbu-tomas/#.XKIRFIUzbiU>
8. <https://www.5.ua/nauka/nazvaly-naipopuliarnishe-slovo-2018ho-roku-183184.html>.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. <https://znaj.ua/society/201158-shcho-cikavilo-i-turbuvalo-lyudey-po-vsomu-svitu-top-slova-2018>
11. <https://slovotvir.org.ua/words/khaip-halas>
12. <http://dovidkam.com/krasa/moda/shho-take-xajp.html>
13. <https://nachasi.com/2018/11/15/10-modnyh-sliv-2018-roku/>

References

1. Wezhbitskaya A. Language. Culture Cognition: [trans. from English ed. M. A. Krongauz, introd. art. E. V. Paducheva] / A. Wezhbitskaya. – М. : Russian dictionaries, 1997. – 416 p.

2. Zemskaya E.A. Active processes of modern word formation // Russian language of the end of the XX century. М.: Nauka, 1996. – p. 90-140.
3. Karasik V.I. The Language Spiral: Values, Signs, Motifs. Volgograd: Paradigm, 2015. 432 p.
4. Karasik V.I. Transformation of knowledge in the modern era: linguocultural aspect // Izvestiya of the Volgograd State Pedagogical University. 2017. No. 3. P. 88-94
5. Maryanchik V.A. Axiological function of neologisms of media-political discourse: Based on the newspaper publications of the beginning of the XXI century: dis. ... cand. filol. sciences. Arkhangelsk, 2006.
6. Melnik Yu.A. Sociolinguistic projects «Word of the Year» as a source of information about the neological processes in the modern Russian language: dis. ... cand. filol. sciences: 10.02.01. Omsk, 2018.
7. <https://krapka.club/ua/slova-2018-goda-aktivisty-spetsoperatsiya-sbu-tomas/#.XKIRFIUzbiU>
8. <https://www.5.ua/nauka/nazvaly-naipopuliarnishe-slovo-2018ho-roku-183184.html>.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. <https://znaj.ua/society/201158-shcho-cikavilo-i-turbuvalo-lyudey-po-vsomu-svitu-top-slova-2018>
11. <https://slovotvir.org.ua/words/khaip-halas>
12. <http://dovidkam.com/krasa/moda/shho-take-xajp.html>
13. <https://nachasi.com/2018/11/15/10-modnyh-sliv-2018-roku/>

Iarotska G.S.

LINGUOAXIOLOGICAL ASPECTS TOP-RATED LIST OF WORDS 2018

The article analyzes the linguoaxiological status of the most popular words of Ukrainian discourse in 2018, in particular the focus is on the factors of the attractiveness of words and clarification by means of questioning of the relevance of certain lexemes, that were selected and defined on the Internet resources as top-rated ones. The attention is focused on the axiological potential of words and how they are connected with the value priorities of modern Ukrainian society.

The cultural role of these lexical and syntactic nominations is that they form a nominative image of the year, which allows the actualization of the most important social allusions. Top-rated words, as a rule, represent facts that are significant to the society: томос, новачок, хайп, лайфхак, флешмоб, брексит, хаб, емодзі, хейтер, харасмент, фейк, кешбек, хештег, сингл-юс, тролінг, хайлі лайклі.

It is possible to distinguish two groups in the vocabulary, which the speakers intuitively or consciously perceived as verbal values: keywords and top-rated words. Nowadays there are such notions as Glory to Ukraine, sanctions, SBU, special operation, valuable advice of Ulyana Suprun, school reform, lowcost, Kerch Strait, Mihomydan and some others which have become the most important ones for the modern language consciousness of the Ukrainians. The main features of such words are outlined in the issue, semantic and pragmatic features, the factors of their popularity are also determined. The results of the poll research and survey are analyzed and indicated.

We list factors of the word attractiveness which put them into a group of verbal values. The first factor is the foreign language origin of the word, in particular – English. The predominance of external borrowings in the core of top-rated words is considered as an axiological marker: if necessary, euphemisation and / or semantic increase to the value of the Ukrainian synonym, our language easily assimilates Anglicisms. The English origin of the word is marked in the linguistic picture of the world of the modern carrier of the Ukrainian language as a value orienting point. The second reason for the formation of the axiological status of the word form is the ambiguity and obscurity of its meaning, which becomes a manipulative tool of communication. The attractiveness of the rating word is also determined by its novelty.

However, rating words represent the values of the native speaker, they reflect his value orientations and they are the verbal values.

Key words: nominal appearance of 2018, top-rated lexemes, lingua-axiological potential, value priorities

РЕЦЕНЗІЯ

УДК 378.81:37.014.6:6

О. В. Кульбабська

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ

(Рец. на монографію: Ефективні технології навчання у лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців : монографія / авт. кол. : О. Семенов, В. Герман, Н. Громова, О. Рудь, І. Левенок, Н. Пономаренко, М. Ячменик; за заг. ред. О. Семенов. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. – 376 с.)

MODERNIZATION OF LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS ON THE BASIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EDUCATION

(Rev. of the monograph: Effective technologies of education and knowledge quality control in linguistic training of future specialists : monograph / author's team O. Semenog, V. Herman, N. Gromova, J. Rud, I. Levenok, N. Ponomarenko, M. Yachmenyk; under gen.red. O. Semenog. – Sumy : Publishing House of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 2018. – 376 p.)

Світові тенденції глобалізації, інформатизації, фундаменталізації, соціально-економічні трансформації в Україні початку ХХІ століття, криза значенно-центричної парадигми, усвідомлення потреби нової гуманістичної системи освіти з акцентом на особистісній орієнтації, тенденції в розвитку мови, вимоги до мовнокомунікативної, соціокультурної компетенцій особистості, яка навчається впродовж життя, – ці та інші чинники зумовлюють зміни в лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців.

Розуміння необхідності модернізації професійної (у т. ч. і лінгвістичної) підготовки фахівців на засадах інноваційного розвитку спонукало й мотивувало науковців Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка під орудою доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Олени Миколаївни Семенов до написання ґрунтовної колективної монографії «Ефективні технології навчання у лінгвістичній підготовці майбутніх фахівців», що вийшла друком 2017 року (автори: О. Семенов, Н. Громова, М. Ячменик, В. Герман, О. Рудь, Н. Пономаренко, І. Левенок).

Ошатне видання загальним обсягом 374 с. охоплює «Передмову», сім розділів зі списками використаної літератури й «Висновки». Методологічну основу рецензованого дослідження виформовують філософія людиноцентризму, положення гуманізації освіти, концепції неперервної освіти, принципи теорії пізнання (науковість, взаємозв'язок та взаємозумовленість явищ і процесів дійсності), основні положення теорії особистісно-орієнтованої освіти якості, провідні положення компетентнісного, системного, особистісного, аксіологічного, культурологічного, праксеологічного підходів [с. 12].

Особливу увагу привертає аналіз наукових джерел, власні багаторічні спостереження колективу авторів та досвід багатьох закладів вищої освіти, що дали підставу для констатації: вагомим для організації успішної діяльності фахівців, її продуктивності, раціональності й ефективності є праксеологічний підхід, сутність і базові поняття якого витлумачено **в першому розділі** праці «Лінгвістична підготовка майбутніх фахівців у вищій школі і проєкції праксеологічного підходу і контролю знань» [с. 13–57]. У межах першого параграфу розглянуто законодавчий, лінгводидактичний і лінгвоперсонологічний аспекти української мовної освіти бакалаврів і магістрантів, що її автори визначають як «соціально-педагогічне явище, спрямоване на формування мовної особистості, котра перебуває під впливом історичних, політичних та соціальних факторів, закономірностей внутрішнього розвитку мови», як «багатоаспектний процес засвоєння мовною особистістю лінгвістичних знань, формування умінь і навичок їх практичного застосування» [с. 15]. Заслугує поцінування те, що для вагомих теоретичних узагальнень використано положення трьох провідних методів: **аксіологічного** (допомагає застосовувати набуті знання в конкретних життєвих обставинах на основі цінностей і смислів), **особистісно орієнтованого** (вивищує цілісність індивідуума в трьох важливих сферах: *Я – Відчуваю – Думаю – Дію*) і **праксеологічного** (сприяє зміні предметно-центрованої системи освіти на особистісно-діяльній).

Мета другого параграфу – окреслити світові тенденції в освіті (з-поміж них – кількісне зростання пf якісне урізноманітнення міжмовних контактів, полікодовість дискурсу, інтернаціоналізація освіти, потреба нової гуманістичної парадигми освіти тощо), їх вплив на лінгвістичну підготовку майбутніх фахівців. Імпонує детальний аналіз теоретично-гносеологічної моделі сучасної мовної особистості, яка характеризується трьома рівнями:

а) **вербально-семантичним** (внутрішній лексикон особистості, представлений у повсякденній мовній свідомості як мікросистема);

б) **лінгво-когнітивним** (тезаурус особистості, одиницями якого є поняття, слова-символи, образи, уривки фраз, що виформовують «мовну картину світу»);

в) **мотиваційно-прагматичним**, або рівень діяльнійно-комунікативних потреб (визначається лексиконом особистості, його пізнавальною діяльністю, інтелектуальною сферою, інтересами, мотивами особистості).

Не викликає заперечення висновок авторів: «Критерієм якості підготовки випускників вищих навчальних закладів є професійна компетентність, інтегральна особистісна якість, що включає сукупність професійних компетенцій, які зумовлюють готовність до педагогічної діяльності» [с. 33]. У цьому аспекті мотивованим є здійснений на найновіших теоретичних засадах аналіз мовної, мовнокомунікативної та лінгвокультурологічної компетенцій.

У третьому параграфі [с. 37–39] встановлено психолого-педагогічні основи мовного навчання майбутніх фахівців у вищій школі. На прикладі наукового опису задатків учителя української мови та літератури констатовано, що найважливішими з них є широкий філологічний кругозір; філологічний стиль мовлення; мовні, літературні, педагогічні й творчі здібності, набуття мовленнєвого досвіду.

Солідаризуючись із науковими концепціями І. Зюсюна, І. Колесникової та Є. Титової, автори монографії об'єктивують власні важливі думки і підходи: 1. «У лінгвістичній підготовці фахівців педагогічна праксеологія виконує роль загальної методології, що акумулює положення, категорії, закони, за допомогою яких пояснюється феномен успішної, ефективної та поліфункціональної професійно-методичної діяльності» (параграф 1.4 «Праксеміологічний підхід у лінгвістичній підготовці майбутнього фахівця: сутність і базові поняття», с. 44). 2. В умовах високої конкурентності особливого значення набуває інноваційне, об'єктивне оцінювання, або моніторинг, якості професійної (у т. ч. і лінгвістичної) підготовки спеціаліста (п. 1.5 «Контроль якості лінгвістичної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі: нормативна база»).

У **другому розділі** колективної монографії в проекції сучасних наукових досліджень проаналізовано поняття «технологічний підхід», «педагогічна технологія», «технологія навчання», «технологія успіху». Без сумніву, зацікавлення читачів зумовить ґрунтовний аналіз технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості, розпрацювання авторських варіантів навчання, зокрема: 1) **евристичної технології**, в основі якої – ідеї гуманістичної парадигми про стабільну й глибоку довіру до творчого потенціалу кожного учня / студента й у зв'язку з цим пріоритетність їхньої творчої (пошукової, дослідницької, проектної, художньої, конструкторської) діяльності; 2) **інтерактивні технології**, центральним компонентом яких є міжособистісна навчально-пізнавальна взаємодія, тобто здатність учня / студента «занурюватися» в навчальну комунікативну ситуацію, «переймати роль іншого», уявляти, як його сприймає співрозмовник / група партнерів і відповідно інтерпретувати дії інших та стратегічно конструювати й зреалізувати власні дії.

Дослідивши концептуальні положення А. Маслоу про сутність, умови й шляхи самореалізації особистості, лінгвісти СумДПУ імені А. С. Макаренка сформулювали власні узагальнення щодо можливостей творчої самореалізації в навчальному процесі [с. 104–105], які стануть у пригоді тим, хто вже працює або лише планує працювати в різноманітних закладах освіти:

1) завдання особистості – щоденно розвивати свої здібності, вміння, дивитися на життя з оптимістичних позицій тощо;

2) кожна особистість спроможна успішно вчитися, долати труднощі, сподіваючись передовсім на власні сили, розвивати й збагачувати свої можливості для свідомого й щасливого життя, тоді як учитель / викладач координує самостійну роботу, учить вчитися;

3) самореалізація як самовдосконалення, саморозвиток неможлива без постійної творчої діяльності – індивідуальної та колективної;

4) фундаментальні цінності справжніх самоактуалізаторів, що охоплюють доброзичливі стосунки з реальністю та людьми, чітке розрізнення методів і засобів.

Цікавим, як на нас, є **третій розділ** монографічного дослідження «Медіа-технології сучасного заняття» [с. 113–138], у дослідницькому фокусі якого перебувають:

- актуальні проблеми організації заняття з української мови в проекції технології розвитку критичного мислення (п. 3.1);
- правильне обрання й застосування медіаінструментарію заняття української мови (у т. ч. блоги, підкасти, твіти, соціальні мережі, вебінари, QR-коди, віджети системи обміну відеофайлами, RSS-підбірки, SMS-інтерація тощо) – п. 3.2;
- особливості інтегрованого курсу «Медіакультура вчителя-словесника», що презентує досвід викладачів СумДПУ імені А. С. Макаренка (п. 3.3).

У **четвертому розділі** йдеться про технології лінгвістичної підготовки майбутніх учителів як культуромовної особистості. Дібраний емпіричний матеріал є цінним з огляду на сформовану глобальну соціомовну ситуацію, потреби у формування мовної особистості, яка має новий стиль лінгвістичного мислення, досконало володіє рідною та іноземними мовами. Поділяємо переконання авторів рецензованої праці: «геоцентричні тенденції детермінують модернізацію традиційних мовних і мовознавчих дисциплін, наповнюючи їх елементами сучасних наукових напрямів (психо-, соціо-, етнолінгвістики, неориторики, словесності, прагматики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології тощо)» [с. 139].

Логічним у структурі наукового дослідження є **п'ятий розділ**, присвячений технологіям лінгвістичної підготовки риторичної особистості вчителя, зокрема увагу зацікавленої аудиторії сфокусовано на:

- риторичній культурі як основі формування риторичної особливості вчителя (п. 5.1);
- жанрі промови в системі риторичної культури (п. 5.2);
- риторичній культурі доповіді (п. 5.3);
- самостійній роботі з формування риторичної особистості вчителя: проблемно-пошукові й тестові завдання (п. 5.4);
- підготовці майбутніх учителів до гурткової роботи з риторичної майстерності (п. 5.5).

Поняття **риторичної освіченості** людини в сучасному інформатизованому суспільстві, у якому зростає кількість і популярність професій із посиленою комунікативною відповідальністю, є своєрідним «місточком» для наступних двох розділів монографії – «Культура фахової мови в системі фахової підготовки магістрів зі спеціальності МЕНЕДЖМЕНТ» (**сьомий розділ**) та «Технології культуромовної підготовки майбутніх фахівців нефілологічного профілю» (**восьмий розділ**).

У «Висновках» вичерпно узагальнено теоретичні й прикладні результати виконаного колективного дослідження, зокрема організаційно-методичними умовами ефективності запропонованих технологій визначено: цілеспрямовану орієнтацію студентів на формування мовнокомунікативної культури; розширення діапазону організаційних форм навчально-пізнавальної, науково- і пошуково-дослідницької, практичної педагогічної діяльності й раціональне їх поєднання у конкретних ситуаціях навчально-виховного процесу; застосування особистісно-орієнтованих і комунікативних форм, методів самостійної, науково-дослідної роботи студентів, залучення майбутніх учителів до науково-дослідної лабораторії викладача; забезпечення навчально-виховного процесу інтерактивними посібниками [с. 371].

Монографія привертає увагу своєю комплексністю, теоретико-методологічним рівнем, зумовленістю наукових та прикладних аспектів досліджуваних проблем, органічним взаємозв'язком теорії і практики, обґрунтуваннями пропозицій розв'язання актуальних мовознавчих і лінгводидактичних проблем.

Книгу з успіхом використовують не лише у вузьких колах науковців, а й у широкому викладацько-студентському середовищі університетів, де зручно набувати корисних знань і вчитися мистецтву «вчитися, щоб жити разом із іншими», творити успіхи – власні і своїх учнів.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бондаренко Яна Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету

Горіна Жанна Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Дев'ятко Юлія Сергіївна – аспірант кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Звягіна Ганна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та українознавства Запорізького державного медичного університету

Ковальова Валерія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лінгводидактики Інституту підготовки іноземних громадян Одеського національного політехнічного університету

Корольова Валерія Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Куварова Олена Костянтинівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Кульбабська Олена Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кутуза Наталя Валеріївна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Марчук Людмила Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Охріменко Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри російської мови і літератури Київського національного лінгвістичного університету

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Прісовська Галина Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри лінгводидактики Інституту підготовки іноземних громадян Одеського національного політехнічного університету

Труба Ганна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Чумакова Олена Анатоліївна – старший викладач кафедри лінгводидактики Інституту підготовки іноземних громадян Одеського національного політехнічного університету

Шевчук Лариса Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Яковлєва Ольга Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Яроцька Галина Сергіївна – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, м. Одеса, 265082
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Філологічний факультет Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Підписано до друку 14.05.2019 р. Формат 70×108/16.
Ум. друк. арк. 11,55. Тираж 100 прим. Зам. № 1921.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua